

ЄВГЕНІЯ ВОЛОЩУК
ОЛЕНА СЛОБОДЯНЮК

ЗАРУБІЖНА ЛІТЕРАТУРА

ЧАСТИНИ 3–4
(СІЧЕНЬ — ТРАВЕНЬ)

Євгенія Волощук
Олена Слободянюк

ЗАРУБІЖНА ЛІТЕРАТУРА

Навчальний посібник для 5 класу

Частини 3–4
(січень – травень)

Схвалено для використання в освітньому процесі

Учня/учениці _____
(клас)

(навчальний заклад)

(ім'я та прізвище)

Київ
«Генеза»
2022

УДК 821(1-87).09(075.3)
В68

Євгенія Волощук, Олена Слободянюк

ЗАРУБІЖНА ЛІТЕРАТУРА
Навчальний посібник для 5 класу
Частини 3–4 (січень – травень)

Київ «Гене́за» 2022

Схвалено для використання в освітньому процесі в закладах загальної середньої освіти, які беруть участь в інноваційному освітньому проєкті всеукраїнського рівня за темою «Розроблення і впровадження навчально-методичного забезпечення для закладів загальної середньої освіти в умовах реалізації Державного стандарту базової середньої освіти» у 2021/2022 навчальному році
(<https://geneza.ua/dodatkovyi-materiali/normativna-baza>)

*Відповідає модельній навчальній програмі
«Зарубіжна література. 5–6 класи»
для закладів загальної середньої освіти
(авторка Волощук Є. В.)*

Волощук Є. В.

В68 Зарубіжна література : навч. посіб. для 5-го кл. У 4 ч. :
Ч. 3–4 / Євгенія Волощук, Олена Слободянюк. – Київ :
Гене́за, 2022. – 96 с.

ISBN 978-966-11-1281-9.

ISBN 978-966-11-1283-3.

Навчальний посібник містить програмові художні твори й низку теоретичних, практичних та пізнавальних рубрик. Робота з виданням допоможе учням та ученицям опанувати необхідний матеріал предмета «Зарубіжна література», а також сприятиме розвитку ключових та предметних компетентностей. У посібнику є чимало цікавого й водночас корисного для читацького та особистісного розвитку п'ятикласників і п'ятикласниць.

УДК 821(1-87).09(075.3)

ISBN 978-966-11-1281-9
ISBN 978-966-11-1283-3

© Волощук Є. В., Слободянюк О. М., 2022
© Видавництво «Гене́за», оригінал-макет, 2022

У СВІТІ ПРИРОДИ

Наші очікування

Вивчаючи цю тему, ви дізнаєтеся:

як у літературних та інших мистецьких творах розкривається краса й одухотвореність природи;
що таке метафора;
яку роль відіграють епітети в пейзажній ліриці;
що таке екомислення;
як сучасна людина має захищати природу.

ЛІТЕРАТУРНА РОЗМИНКА

- 1 З поданих висловів та власного досвіду доберіть іменники, які асоціюються зі словом «природа». Запишіть їх у робочий зошит.

Природа – це казка, яку треба читати серцем (*Леся Українка*).

Природа не храм, а майстерня, і людина в ній працівник (*Іван Тургенєв*).

Скільки років землі – і мільярд, і мільйон, а яка вона й досі ще гарна!

(*Ліна Костенко*)

Люби природу не як символ
Душі своєї,
Люби природу не для себе,
Люби для неї (*Максим Рильський*).

СТОРІНКА ЕРУДИТА

- 2 **Перед читанням.** Читаючи, подумайте, чому треба вчитися розуміти природу.

У СВІТІ ПРИРОДИ

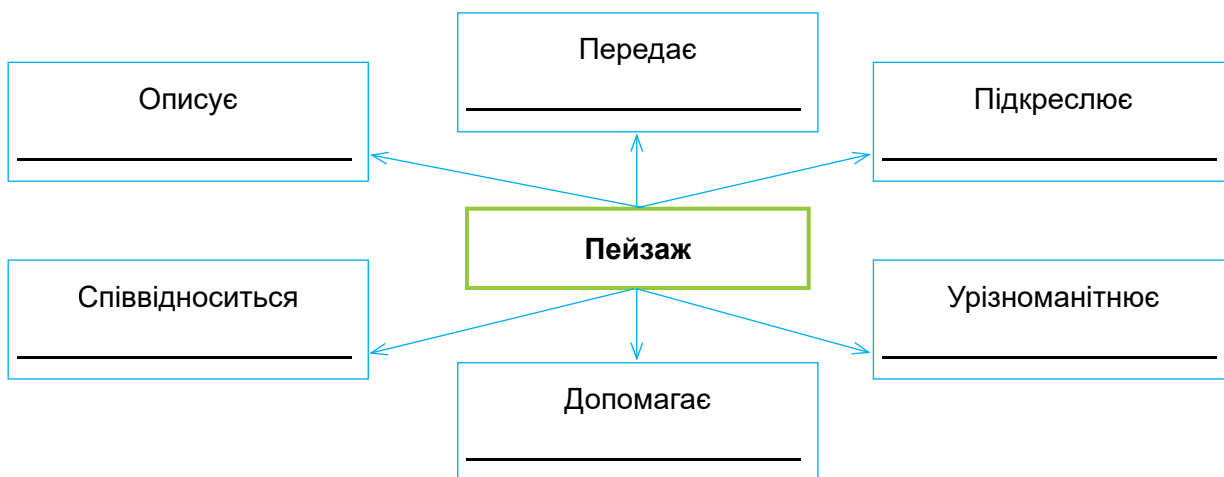
Життя людини невід’ємне від природи. Багато тисячоліть людство, пізнаючи таємниці доквілля, створювало міфи й легенди, узагальнювало прикмети, намагалося зрозуміти природну гармонію.

Але, незважаючи на наукові прориви та дослідження, природа й досі залишається величезною книгою, яку людина читає щодня, але непрочитаних сторінок у якій усе одно – безліч. Адже природа живе й розвивається за власними законами. Чи треба вчитися читати й розуміти книгу природи?

Природа відкривається людині в зачаруванні сходом сонця, величчю ночі, загадковістю зоряного неба й дивовижним розмаїттям пір року. Художники, поети, музиканти осягають голос природи по-своєму, уміють бачити прекрасне в тому, до чого ми, зазвичай, залишаємося байдужими. Так, у поезії здавна осінь, зима, весна й літо означали щось більше, ніж просто сезони, тому що вони пов’язані з пробудженням, розквітом і згасанням життєвих сил, з настроєм смутку або веселощів. Природа привертає увагу митців своєю скромною простотою. У ній немає показної пишноти, вона сповнена спокою і роздолля, поважності й величі. Художня література змальовує природу барвисто, образно, часто наділяючи її людськими властивостями, аби підкреслити певний настрій зображеної картини. Опис природи в художньому творі називається пейзажем. У віршах пейзажі зазвичай особливо виразні.

ПИШІМО

- 3 Визначте роль пейзажу в художній літературі, закінчивши словосполучення в схемі.

ЧИТАЙМО

- 4 **Перед читанням.** Порівняйте опис травневої ночі у вірші англійського поета Дж. Кітса «До солов'я» та повісті М. Гоголя «Майська ніч, або Утоплена». У чому різниця між ними?

Джон КІТС

ДО СОЛОВ'Я

Що там цвіте внизу, я не помітив,
Мені не видно ні кущів, ні трав;
Я тільки з пахоців незримих квітів
Пізнав дари, що травень розіслав
На галяви, кущі й дерева гаю:

Шипшину пасторальну, білий глід,
Недовговічний цвіт фіалки в листі
Й найстаршу доньку Маю,
Троянду, між її колючих віт –
Притулок мух у вечори росисті.

Переклад Василя Мисика

Микола ГОГОЛЬ

МАЙСЬКА НІЧ, АБО УТОПЛЕНА

(Уривок)

Чи знаєте ви українську ніч? О, ви не знаєте української ночі! Пригляньтесь до неї: із середини неба дивиться місяць. Безмежне склепіння небесне розійшлося, розширилось іще безмежніш. Горить і дише воно. Земля вся в срібному світлі; а дивне повітря віє і теплом, і прохолодою, і дише млостю, і розливає океан пахоців. Божественна ніч! Чарівлива ніч! Нерухомо, натхненно стали гаї, виповнені темрявою, і кинули велетенську тінь од себе. Тихі та спокійні ці стави; холод і морок вод їхніх похмуро оточений темно-зеленими стінами садів. Незаймані гущавини черешень та черемхи боязко простягають своє коріння в студені джерела й шепочуть іноді листям, немов сердячись та гніваючись, коли прекрасний зальотник — нічний вітер, закрившись зненацька, цілує їх. Увесь ландшафт спить. А вгорі все дише, усе чудове, усе урочисте. А на душі й безмежно, і дивно, і рої срібних видінь зграйно виникають у її глибині. Божественна ніч! Чарівлива ніч!

Переклад Максима Рильського

ВАШ СЛОВНИК

Пасторальний – прикметник від слова «пастораль». Пастораль (фр. *pastorale* – пастуший, сільський) – твір, що зображує мирне, безтурботне життя пастухів і пастушок на лоні природи. Пасторальний – близький до природи, мирний, безтурботний.

ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧА ДОВІДКА

Пейзаж – зображення природи в художньому творі.

Метафора – художній засіб, який ґрунтується на уподібненні, тобто перенесенні певних ознак, одного предмета (чи явища) іншому. Метафору також можна схарактеризувати як приховане порівняння, у якому упущено притаманні відкритому порівнянню слова «немов», «неначе» тощо.

Епітет – художнє означення, яке надає образу додаткових емоційних і змістових відтінків. Найчастіше такі означення виражено прикметниками.

Тема – те, про що йдеться в художньому творі.

Ідея – основна думка художнього твору.

ПРАКТИКУМ

5 1. У наведених перекладах творів багато образних висловів. Зокрема, художніх означень – епітетів: «незримі квіти», «чарівлива ніч». Надзвичайно яскрава метафора образу вечірньої троянди, яку уподібнено до гостинного притулку для мух.

- Накресліть в робочому зошиті таблицю та заповніть її метафорами й епітетами, виписаними із запронованих уривків. Визначте роль цих художніх засобів.

Джон Кітс «До солов'я»	Микола Гоголь «Майська ніч, або Утоплена»
Епітети	
Метафори	

2. Скориставшись QR-кодом, прослухайте уривок з опери Миколи Римського-Корсакова «Травнева ніч» (1879) у виконанні Запорізького академічного симфонічного оркестру. Розгляньте картину Архипа Куїнджі «Українська ніч» (1876). Порівняйте зображення травневої ночі в різних видах мистецтва: літературі, живописі, музиці. Накресліть та заповніть у робочому зошиті таблицю, представлену на с. 6.

Архип Куїнджі. Українська ніч. 1876 р.

Що порівнюємо	Дж. Кітс «До солов'я»	М. Гоголь «Травнева ніч»	А. Куїнджі «Українська ніч»	М. Римський-Корсаков «Травнева ніч»
Вид мистецтва				
Тема				
Ідея				
Як через стан природи передано настрої людини				
Образи				
Засоби творення образів				

6 У СВІТІ МИСТЕЦТВА

Природа, з погляду митця, – універсальний спосіб пізнання особистості. Весна – час пробудження землі, літо – найтепліший і найактивніший етап для всього живого, осінь – пора року, коли вся природа поступово завмирає, готуючись до зимового холоду. Людське життя теж поділяється на певні періоди. Саме про спільність законів природи й законів нашого життя йдеться у вірші Дж. Кітса «Вік людини»:

Чотири зміни бачимо щороку,
Чотири їх і в смертного: весна,
Коли так легко, як вода потоку,
У душу ллється вся краса земна.

Є в нього й літо: як сита медова,
Тоді живить його хмільний запас
Юнацьких спогадів; небесна мова
Тоді чутніша. А в осінній час

Він жадає тиші, й крила згорне,
І, мерклим зором дивлячись на світ,
Минатиме прекрасне й неповторне,
Як те, до чого звук з дитячих літ.

У нього є й зима: холодні сходи
У темряву. Такий закон природи.

Переклад Василя Мусика

Досконалу вічну гармонію природи зображують картини видатних пейзажистів: «Зима» Івана Шишкіна (1890), «Рання весна» Архипа Куїнджі (1890–1895), «Літо» Ісаака Левітана (1891), «Золота осінь» Василя Поленова (1893).

Російський композитор Петро Чайковський теж дуже любив природу й навіть написав фортепіанний цикл із 12 п'єс «Пори року» (1875–1876). Кожна з п'єс присвячена певному місяцю і має підзаголовок, який пояснює зміст музичної картини: «Січень. Біля коминка», «Лютий. Масниця», «Березень. Пісня жайворонка», «Квітень. Пролісок», «Травень. Білі ночі», «Червень. Баркарола», «Липень. Пісня косяря», «Серпень. Жнива», «Вересень. Полювання», «Жовтень. Осіння пісня», «Листопад. На трійці», «Грудень. Святки». У п'єсах Чайковського важливе не тільки зображення природи, а й почуття і думки людини, міркування про людське життя.

1. Skorиставшись QR-кодами, прослухайте уривки з п'єси «Пори року» Чайковського та перегляньте балетні новели на теми «Жовтень» і «Травень».
2. Установіть відповідність між музичними уривками та пейзажами Шишкіна, Куїнджі, Полєнова, Левітана.
3. Які почуття пробуджують у вас музичний, поетичний та живописний пейзажі?
4. У чому полягає відмінність у зображенні картин природи в різних видах мистецтва?

Іван Шишкін. Зима. 1890 р.

Архип Куїнджі. Рання весна. 1890–1895 р.

Ісаак Левітан. Літо. 1981 р.

Василь Полєнов. Золота осінь. 1983 р.

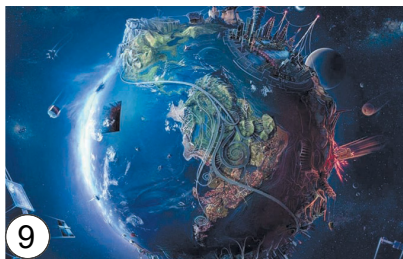
РОЗВИВАЙМО МОВЛЕННЯ

7 Поступово людина навчилася літати вище птахів і швидше звуку, спілкуватися на відстані, досталася до вогняного земного ядра, піднялася над планетою, пізнала таємниці Сонця і небесних сфер. Але водночас із досягненнями у вивченні природи людство вже не один рік має боротися з катастрофічними наслідками тих збитків, які воно нанесло довкіллю своєю безгосподарністю. Це забруднення повітря та води, глобальне потепління, знищення лісів, жорстоке ставлення до тварин.

Вирішення цих проблем потребує чималих зусиль кожного з нас. Спеціальна наука екологія вивчає взаємодію людини з довкіллям. Мислення сучасної людини має бути екомисленням, тобто спрямованим на допомогу природі, захист планети як спільного дому. Кожен може стати екоактивістом, зробивши прості кроки, звернувши увагу на свій будинок і повсякденні звички.

Слово «**кросенс**» означає «перетин значень» і придумане за аналогією зі словом «кросворд». Зображення розставлені так, що кожен малюнок має зв'язок з попереднім та наступним, а центральний пов'язує всі малюнки. Читати кросенс потрібно згори донизу або зліва направо, далі рухатися тільки вперед і завершувати на центральному дев'ятому квадраті.

• Розгадайте асоціативну головоломку.

1. _____
2. _____
3. _____
4. _____
5. _____
6. _____
7. _____
8. _____
9. _____

Оцінюймо

Розумію, що таке пейзаж.

Пояснюю відмінності в зображенні природи в різних видах мистецтва.

Використовую поняття «епітет», «метафора».

Записую власні висловлювання щодо взаємин людини з природою.

Порівнюю пейзажні твори в музиці, живописі, літературі.

Самостійно,
упевнено,
легко

Самостійно,
після додаткового
роз'яснення

З допомогою
інших

ЕРНЕСТ СЕТОН-ТОМПСОН «ЛОБО – ВОЛОДАР КУРУМПО»

НАШІ ОЧІКУВАННЯ

Вивчаючи цю тему, ви дізнаєтеся:

чому Сетона-Томпсона називали Чорним Вовком;
як зображуються поведінка та звички звірів в оповіданні «Лобо – володар Курумпо»;
як людині правильно спілкуватися з тваринами;
чим відрізняється оповідач від автора.

ЛІТЕРАТУРНА РОЗМИНКА

1. Пригадайте відомі казки про тварин за ілюстраціями.
2. Якими постають тварини в казках?
3. Чим відрізняються казкові оповідки про тварин від творів, у яких викладено реальні історії про мешканців тваринного світу?

Ілюстрація Шарлін Касдорф. 2014 р.

Ілюстрація Костя Лавра. 2005 р.

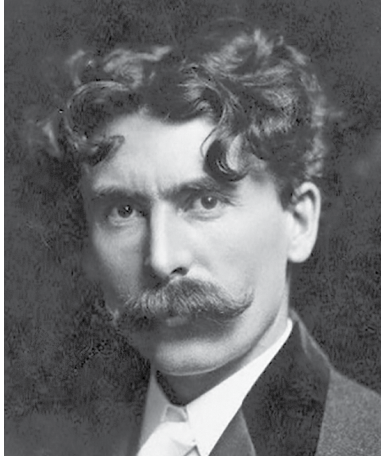
Ілюстрація В'ячеслава Жигарева. 2017 р.

Ілюстрація Віктора Дувідова. 1956 р.

2 **Перед читанням.** Які здібності, захоплення і риси характеру митця вплинули на його літературну творчість?

Ернест
Сетон-Томпсон

ЗАХИСНИК ПРИРОДИ

У 30-х роках ХХ століття на порослих ялівцем і сосняком пагорбах, по сусідству з індіанськими хатинами, знаменитий літератор і науковець будував собі дім. Сам накреслив план споруди, сам вибирав колоди й камені, нарівні з теслями не випускав з рук сокири. Дике, незатишне місце він обрав. Обрав, щоб залишок днів прожити серед природи, якої ще не сплюндрувала людина. Замість підпису у своїх листах цей чоловік малював слід вовка. А друзі-індіанці дали йому ім'я Чорний Вовк. Хто ж цей дивак? Це канадський натураліст, митець та громадський діяч Ернест Сетон-Томпсон (1860–1946).

«Тварини, яких я знав» – так називалася перша книжка Сетона-Томпсона. Темі, зазначеній у заголовку цієї збірки, письменник був відданий упродовж усього життя і саме їй завдячує славою взірцевого живописця світу природи. Збірка оповідань «Тварини, яких я знав», за словами автора, «започаткувала новий, реалістичний напрям у літературі про тварин». «У ній уперше, – зазначав письменник, – правдиво змальовано поведінку тварин. До цього часу були відомі лише байки, казки про тварин та оповідання, де тварини розмовляють і поводяться, як люди, одягнені в шкури звірів».

Ернест Сетон-Томпсон (ім'я за народження – Ернест Еван Томпсон) з'явився на світ 14 серпня 1860 р. в британському приморському містечку Саут-Шилдс. На цій землі здавна жили його предки – вихідці із Шотландії, які володіли кораблями. Дідівськими слідами пішов і батько письменника. На зароблені морською торгівлею гроші він побудував для своєї дружини й десятиох синів просторий кам'яний будинок.

Зростаючи в мальовничій місцині, Ернест щиро цікавився життям природи. Його дитинство було багате на маленькі відкриття і незабутні враження. Глибоко запали в хлоп'ячу душу й сімейні легенди, почуті від матері.

Але коли хлопчикові виповнилося шість років, батькові справи пішли шкереберть. У пошуках кращої долі родина перебралася до Канади й почала займатися фермерством. Виснажливої фізичної роботи вистачало на всіх, тож певні обов'язки було покладено й на Ернеста.

Батько намагався заощадити кожную копійку, тому на розваги для синів не витрачався. Іграшки вони виготовляли самі, у домашній майстерні. Так майбутній письменник навчився вирізати з дерева своїх улюбленців – птахів і звірів.

Того ж року Ернест розпочав навчання. До школи він діставався пішки, долаючи понад півтора кілометра. У морози хлопчикові велося особливо важко. А зими були суворими й тривалими. Одного разу малий ледь на замерз дорогою. Від загибелі його врятував старший брат. Так, крок за кроком, Ернест учився не здаватися і долати скрутні життєві обставини.

Сетон-Томпсон рано почав вести щоденник, у якому ретельно записував спостереження за природою. До кінця його життя зібралось п'ятдесят грубих томів таких нотаток. Якось Ернест прочитав повідомлення про вихід книжки «Птахи

Канади». Не зволікаючи, схвильований хлопець кинувся до книгарні й одразу ж помітив видання у вітрині. За тогочасними мірками воно коштувало дуже дорого – цілий долар. Таких грошей Ернест не мав, а допомоги від батька годі було й чекати. Аби самостійно заробити потрібну суму, хлопець продав пару кролів, допоміг по господарству сусідам, наловив комах для колекції однієї англійки, а потім упродовж двох місяців за спеціальну «премію» змагався з братом у рубанні дров. Нарешті гроші було зібрано. Придбавши книжку, якою так довго марив, юнак почувався найщасливішою людиною у світі.

Прагнучи розгадати таємниці життя птахів і звірів, Ернест мріяв стати вченим-природознавцем, або, як тоді говорили, натуралістом. Однак батько мав інші плани на майбутнє сина. Помітивши здібності хлопця до малювання, Томпсон-старший вирішив, що саме цим і варто заробляти на життя. Сперечатися з батьком у родині не наважувався ніхто, тож юнак вирушив вивчати образотворче мистецтво.

Завдяки таланту й старанності Ернест досяг неабияких успіхів. Щоправда, найкраще в молодого художника виходили тварини, у зображенні яких він вправлявся з великим задоволенням.

Здобувши освіту, а отже й можливість самостійно вирішувати власну долю, Ернест усе ж таки обрав шлях ученого-натураліста. Він багато мандрував, не раз йому доводилося знаходити вихід зі складних ситуацій, долати небезпеки й уперто прямувати до своєї мети.

Зрештою Сетон-Томпсон став знаним науковцем, автором ґрунтовних праць із зоології. У Канаді він отримав посаду державного натураліста, а в США його наукові досягнення відзначено престижною нагородою Національної академії наук – медаллю Даніеля Жиро Елліота.

Та не менш значущим був письменницький доробок Сетона-Томпсона. Він написав десятки чудових художніх книжок про звірів і птахів. Широкі знання про довкілля, тонкі спостереження над психологією тварин, багатий особистий досвід життя серед дикої природи – усе це втілювалося в яскравих і містких **оповіданнях**, які завоювали серця читачів з усього світу.

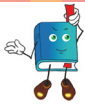
ПИСЬМО

3 За матеріалами прочитаної статті відтворіть словесний портрет Чорного Вовка – письменника, художника, натураліста.

Чорний Вовк

Письменник	Художник	Натураліст

ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧА ДОВІДКА

Оповідання – невеликий за обсягом прозовий твір, у якому зазвичай описано один епізод із життя героя.

Оповідач – особа, від імені якої у творі ведеться розповідь про події, героїв тощо. Оповідача не слід плутати з автором, оскільки автор – творець тексту, а оповідач – вигаданий персонаж.

Анімаліст (лат. *animal* – тварина) – художник або письменник, що зображає тварин.

Анімалістична література – художні твори, які зображають світ тварин.

ЧИТАЙМО

- 4 **Перед читанням.** Читаючи оповідання, подумайте, які широко відомі уявлення про вовків спростовувала поведінка Лобо та його зграї.

ЛОБО – ВОЛОДАР КУРУМПО

(Скорочено)

I

Курумпо – велика скотарська округа на півночі Нью-Мексико. Це край соковитих пасовищ, де вигулюють незліченні стада, край високих гір, грімкотливих потоків, що впадають у річку Курумпо, від якої і походить назва місцевості. Могутнім володарем, чия свавільна влада простяглася на весь край, був тут старий сірий вовк.

Старий Лобо, або Володар Лобо, як його називали мексиканці, був ватажком зграї сірих вовків, що спустошували долину Курумпо впродовж багатьох років. Усі місцеві скотарі та пастухи добре знали цього хижака. Кожні відвідини Лобо і його вірної зграї наганяли смертельний жах на тварин і викликали напад безсилої люті в їхніх господарів. Старий Лобо – справжній велетень – був надзвичайно дужим і хитрим звіром. Його нічне виття враз розпізнавали всі тутешні люди. Звичайний вовк годинами вив обіч пастушого табору, і ніхто на те не зважав, а коли луна доносила з ущелини могутнє виття старого ватажка, пастухів огортав неспокій: вони готувалися дізнатися вранці про нові безчинства сірої ватаги.

Зграя Лобо була невеликою. Я не міг зрозуміти чому. Звичаєм навколо такого винашкового в усьому звіра завжди збирається чималий гурт. Може, він сам не хотів збільшувати ватаги, а може, усіх відлякувала його аж надто лиха вдача. Без сумніву одне: протягом останніх років його панування в нього було лише п'ятеро підлеглих, кожен з яких зажив слави своїми величезними розмірами.

Особливо виділявся помічник Лобо, справжній гігант, але й він поступався перед ватажком силою і завзяттям.

Кожен член ватаги мав свою характерну рису. Одного красивого білого вовка мексиканці звали Бланкою. Гадали, Бланка – самиця, подруга Лобо. Інший вовк, рудої масті, відзначався нечуваною спритністю. Ходили чутки, буцім він легко наздоганяв прудконого антилопу.

Життя вовків тісно перепліталось із життям скотарів, тим-то не дивно, що вони прагнули будь-що і якнайшвидше спекатися зграї. Кожен скотар ладен був віддати чимало молодих бичків за скальп бодай одного вовка з ватаги Лобо.

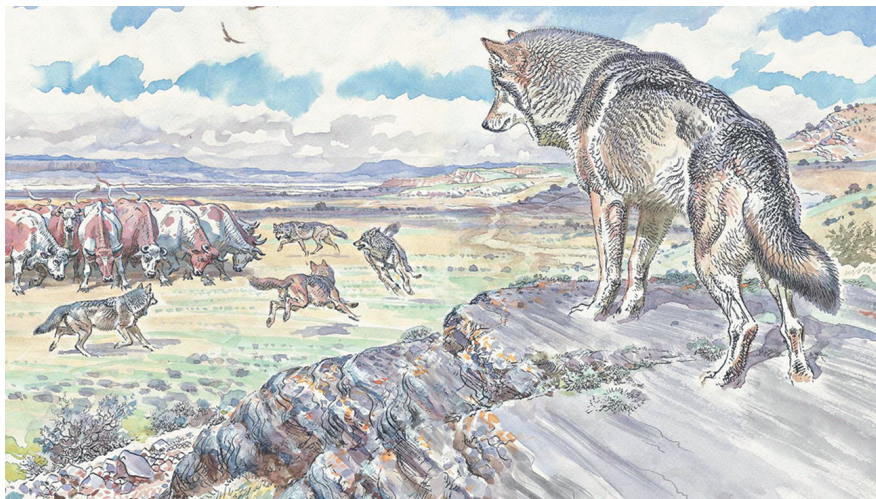
Тим часом сіроманці насолоджувалися полюванням, зневажаючи всі виверти мисливців.

Вони ніби глузували з них, нехтуючи отруєною приманкою, і збирали й далі, принаймні останні п'ять років, данину зі скотарів Курумпо в розмірі однієї корови щодня. Отже, здобич зграї становила, за грубими підрахунками, щонайменше дві тисячі добірних голів.

Застаріле поняття, що вовк завжди голодний і пожирає все поспіль, у цьому разі насправді не було так, бо ці свавільники були дорідні, угодовані, ситі та ще й вередливі до харчу. Вони ніколи не торкалися тварини, що здохла сама або сконала в пошесть, гребуючи навіть тією, що її забив скотар. Свій вибір зупиняли на гладкій телиці, яку щойно самі зарізали, ласували лише найніжнішою частиною. Старою коровою чи бугаєм просто гидували. Відомо також, що вони не любили баранини, однак часто, розважаючись, загризали овець. Якось уночі, у листопаді 1893 року, Бланка й рудий вовк, охочі до таких забав, вигубили двісті п'ятдесят овець, навіть не скуштувавши їхнього м'яса.

За голову Лобо було призначено велику нагороду. Навмисно для нього розкидали кругом отруєне м'ясо, але він ніколи не схибив: завжди непомильно розпізнавав приманку.

Лобо боявся лише вогнепальної зброї. Він знав, що всі тутешні чоловіки носять із собою рушниці, тим-то ніколи не нападав на людину й усіляко уникав зустрічі з нею. Непорушним законом для зграї був порятунок втечею, хоч би на якій відстані майнула людська постать. Звичка Лобо дозволяти вовкам жерти лише здобич, яку самі вполювали, не раз ставала їм у великій пригоді, а гострий нюх ватажка завжди визначав людський запах і давав їм можливість уникнути неминучої загибелі.

Ілюстрації *Вадима Горбатова. 2010 р.*

Якось один ковбой почув могутній клич старого Лобо. Покрадьки він наблизився до улоговини й побачив, що зграя оточила невелику череду корів.

Лобо сидів на пагорбі, а Бланка й решта вовків намагалися відбити від стада телицю, вибрану на обід. Але худоба згуртувалася в коло й виставила до ворога суцільний ліс рогів. Однак оборона не була щільною: кілька передніх корів, настрахані наскоками грізного суперника, рвалися всередину. Саме через цей злам в обороні вовкам удалося поранити облюбвану телицю.

Терпець Лобо урвався, з горла вихопилося глухе виття, він стрімголов помчав на череду. Очманіла від переляку череда сахнулася і розпалася навпіл. Лобо з роз-

гону увірвався в розколину. Корови кинулися врозтіч, наче відламки розірваної вибухом бомби. Обрана жертва й собі рвонула бігти, але кількома стрибками Лобо наздогнав її, люто вп'явся в горло і, угрузаючи в землю лапами, різко спинився. Від могутнього ривка телиця повалилася, задерши ратиці догори. Лобо теж перекинувся на спину, але миттю скочив на ноги. Зграя в лічені хвилини прикінчила нещасну телицю.

Старий ватажок не брав участі в розправі. Він повалив жертву й усім своїм виглядом, здавалося, говорив: «Чому ніхто з вас не зробив так само, а лише марно гаяв час?»

Ковбой з голосним гиканням помчав на вовків, і ті кинулися навтьоки. Ковбой тут-таки посипав зарізану тушу стрихніном у трьох місцях і подався геть, упевнений, що зграя повернеться за здобиччю.

Наступного ранку, коли він прийшов поглянути на сподівані трупи, з'ясувалося, що вовки й справді ласували телицею, але перед тим старанно відокремили й викинули геть усі отруєні частини.

Страх перед ватагою Лобо дедалі зростав. Щороку винагорода за його голову підвищувалася, аж поки сягнула нечуваної суми – тисячі доларів. За людську голову, голову небезпечного злочинця, призначалася набагато менша ціна. (...)

◆ Найкращі мисливці намагалися впіймати Лобо. Вони вдавалися до всіляких хитрощів, але вовк щоразу виявлявся розумнішим й оминав їхні засідки.

II

Я не надто йняв віри розповідям ковбоїв, аж поки восени 1893 року випала нагода стрітися із сірим пронозою і вивчити його краще, ніж інші.

За кілька років до цих подій (...) я частенько полював на вовків. Відтоді змінив заняття на інше, що прикувало мене до письмового столу й стільця. Мені доконче потрібен був рухливий спосіб життя, тим-то, коли мій давній друг – фермер з Курумпо – запросив приїхати до нього й спробувати покласти край розбійницьким нападам сірої зграї, я погодився без вагань, радіючи можливості познайомитися з її ватажком.

Аби ліпше вивчити місцевість, я багато їздив верхи. Часом мій проводир показував на кістяк тієї чи тієї тварини, що на нім поприсихало сухе шкураття, і говорив: «Це його робота».

Я зрозумів: шкода й думки вполювати Лобо в горах верхи на коні. Лишалася єдине – капкани й отрута. Та нам бракувало достатньої кількості капканів, тим-то я вдався до отрути.

Ілюстрація *Вадима Горбатова*. 2010 р.

Не описуватиму з усіма подробицями десятки хитромудрощів, на які я пускався, щоб обвести «вовка-перевертня». Годі було знайти таку суміш стрихніну, миш'яку, синильної кислоти, якої б я не випробував як отруту для Лобо. Годі було знайти такий сорт м'яса, якого б не підкинув цьому лиходію для приманки. Минали дні, а мої зусилля ішли нанівець. Старий пройдисвіт був хитріший. (...)

Нарешті прибули довгождані капкани. Я та ще двоє мисливців тиждень, не шкодуючи сил, поралися з ними, аби їх поставити. Робили все, що, на наш погляд, могло сприяти успіхові.

Наступного дня, коли я поїхав оглянути капкани, тут-таки натрапив на сліди Лобо, що в'юнилися від одного пристрою до іншого. Сліди розповіли історію його нічних походеньок.

Він шастав у темряві й, хоч капкани були ретельно замасковані, відразу викрив перший з них. Лобо наказав зграї зупинитися, а сам заходився розгрібати землю навколо, доки розкопав і капкан, і ланцюг, і колоду. Лобо перебігав від капкана до капкана і з кожним робив те саме. Невдовзі я помітив: старий проноза спинявся і збочував щоразу, помічаючи на дорозі якийсь підозрілий предмет.

Тоді в мене визрів новий план. Я розставив капкани у формі літери «Н». Замаскував їх уздовж обох боків стежки, а один поставив, мов поперечку для літери, посередині. Спливали дні. Я визнав, що вкотре мене спіткала невдача.

Лобо вільно біг стежкою і вже був між двома паралельними рядами капканів, як завважив «поперечку». Старий пройда зупинився саме вчасно.

Як він здогадався – не знаю. Певно, якийсь добрий звіриний янгол літав над ним й охороняв від небезпеки, що чигала на нього. Лобо не збочив ні на дюйм уліво чи вправо, обережно, повільно позадкував, ставлячи кожную лапу у свій попередній слід, доки опинився в безпечному місці. Перегодом обійшов капкани з іншого боку й задніми ногами заходився загрибати землю, так що камінцяччя і грудки летіли навкруг, аж поки механічні пружини спрацювали й заклацнулися.

Точнісінько так само він робив і в інших випадках. Попри всі мої хитромудрі виверти Лобо ні разу не схибив, неухильно обминав небезпеку, розв'язуючи всі мої головоломки, і досі чинив би він свої спустошливі набіги, якби глибока прихильність до подруги не занастила його, поповнивши іменем сіроманця довгий список героїв, що були нездоланні наодинці й загинули через необережність друга, якому сліпо довіряли.

III

Я не раз помічав, що в зграї Лобо не все гаразд. Скажімо, чому попереду слідів ватажка видно відбитки меншого вовка? Я не міг збагнути причини, та ось один ковбой мені сказав:

– Бачив їх сьогодні. Стрій порушує і відривається від зграї Бланка.

Отже, Бланка – справді самиця. Жоден вовк-самець не дозволить собі йти попереду ватажка, інакше накладе життям.

Це наштовхнуло мене на новий план.

Вовки мали за звичку підходити до кожної туші, що траплялася їм на шляху, навіть не маючи наміру їсти. Я сподівався, що ця їхня звичка стане мені в пригоді, хоча здогадувався, що Лобо розкусить мою хитрість з м'ясом і заборонить зграї наблизитися до нього, але я покладав великі надії на голову, яка мала цілком безневинний вигляд.

Наступного ранку я вирушив обстежити капкани. Яка радість! Земля навколо них була густо поцяткована свіжими вовчими слідами, а місце, де лежала голова з капканом, було порожнє.

Побіжний огляд слідів переконав, що Лобо справді не дозволив зграї наблизитися до м'яса, але один, менший вовк, легковажно підійшов понюхати голову, що лежала осторонь, і потрапив у сталеві лабети.

Ілюстрація *Вадима Горбатова*.
2010 р.

Ми подалися слідами й за мило побачили цього горопашного вовка – Бланку. Зауваживши людей, вовчиця наддала бігу, але голова телиці, що важила понад п'ятдесят фунтів, добряче їй заважала. Однак Бланка сильно випередила мого помічника, який ішов пішки. Ми перехопили її поблизу скелястого узгір'я: голова телиці міцно застрягла рогами між камінням.

Ніколи раніше не доводилося мені бачити такої красивої вовчиці. М'яка густа шерсть Бланки була срібно-сірого відтінку.

Вона обернулася, готуючись стати до бою, і завила. Її голос був сповнений розпачу. Луна відкотила його далеко в гори. Неподалік з ущелини басовитим виттям озвався вірний Лобо. То був останній поклик Бланки: ми підступали ближче, біла вовчиця мала берегти сили, щоб боронитися.

Невдовзі сталася неминуча трагедія, від згадки про яку мені стає моторошно. Кожен з нас накинув на шию приреченій тварині ласо й погнав коня в протилежний бік. Мотузки зашморгнулися, кров хлюпнула з горла Бланки, очі оскляніли, кінцівки витягнулися і знерухоміли. Ми поскакали додому, волочачи мертву вовчицю, і раділи, що завдали зграї Лобо першого смертельного удару.

Дорогою ми чули тужливе завивання. Старий ватажок блукав мов неприкаяний, сподіваючись знайти Бланку. Він-бо не хотів її кидати, але нічим не міг зарадити біді, порятувати; страх перед вогнепальною зброєю глибоко сидів у ньому.

Цілий день ми чули виття: у безнадійних пошуках вовчиці минав час. Я сказав одному з ковбоїв:

– Тепер я певен, що Бланка була його подругою.

Надвечір Лобо став ніби наближатися до нашої ущелини: його виття чимраз ближчало. Як разюче воно змінилося. Войовничий клич воїна-звитяжця, хижують і нескореність заступили відчай, горе й глибокий сум.

Лише проти ночі він, певно, знайшов місце, де сконала Бланка: протяжливий стогін вихопився з грудей Лобо. Від його скорботи хололо в серці. Я ніколи б не повірив, що відчуватиму таке гостре почуття жалю до нього. Суворі, стримані ковбої не уявляли, щоб вовк так гірко побивався. Лобо зрозумів, що сталося: земля на тому місці була скривавлена.

Він побіг слідами наших коней аж до ранчо мого друга. Що гнало його – жадоба помсти чи сподівання знайти там Бланку, – не знаю. Принаймні частково відплатити за кривду йому вдалося. За п'ятдесят ярдів від воріт ранчо він напав на нашого сторожового собаку й роздер сердегу на шматки. Очевидно, Лобо приходив сам, на ранок я не помітив більше нічиїх слідів. Він знавісніло гасав навколо ранчо, утративши страх. Я чекав на це й понаставляв по всьому пасовиську багато нових капканів. Перегодом переконався, що він таки попався в один, але завдяки своїй могутній силі вирвався зі сталевих лещат.

Я був переконаний, що Лобо ганятиме довкіл, доки відшукає труп Бланки, тож усі зусилля спрямував на те, щоб покінчити з ним, перш ніж він угамується і назавжди покине місце. Я зрозумів, що припустився великої помилки, коли вбив білу вовчицю і не скористався нею як живою приманкою, тоді б мені вдалося заскочити Лобо тієї-таки ночі.

Я зібрав усі капкани – сто тридцять міцних сталевих вовчих пасток – і поставив їх по чотири вздовж усіх стежок, які вели в ущелину. Кожен капкан окремо кріпився до колоди, а кожна колода й собі окремо прикидалася землею. Маскуючи їх, я ретельно знімав дерен, клав його на полотно, щоб, закінчивши роботу, знову покласти на місце, аби старий вовк не помітив бодай найменшого сліду людини.

Коли капкани були надійно сховані, я протяг між ними труп бідолашної Бланки. Потім відтяв вовчиці одну лапу й наслідив нею над кожним капканом. Я вдавався до всіляких хитрощів і вживав усіх пересторог, аби забезпечити успіх.

Пізно ввечері я повернувся додому. Уночі мені чувся голос Лобо, але я не був того певен. Назавтра згусли вечірні сутінки не дали мені об'їхати всієї північної частини ущелини й довідатися щось про старого ватажка. За вечерею один з ковбоїв сказав:

– Уранці худоба в північній ущелині чогось страшенно ревла. Може, у капкан упіймалася якась звірина?

Лише пополудні наступного дня мені пощастило дістатися до вказаного місця. Ще здалеку я побачив велику сіру тінь, яка, щойно я з'явився, підвелася із землі, марно намагаючись метнутися кудись убік. Переді мною виріс сам Лобо, могутній володар Курумпо, міцно стиснутий сталевими лещатами.

Безталанний герой! Він ні на мить не припиняв пошуків своєї подруги, натрапив на її слід, сліпо, не роздумуючи, кинувся вперед і потрапив у пастку.

Чотири капкани намертво стиснули у своїх сталевих обіймах чотири лапи звіра, а густа мережа слідів на землі свідчила про те, що худоба збиралася навколо переможеного кривдника, щоб поглузувати з нього, але близько підійти не наважувалася.

Два дні й дві ночі пролежав він прикутий і геть знесилився. Та коли я підійшов до нього майже впритул, звір підвівся, шерсть на ньому наїжилася. Востаннє я почув його могутній, оглушливий голос. Він завив, скликаючи своїх підданців. Але ніхто не озвався, не прибіг на поміч. І тоді він зібрав останні сили й кинувся на мене. Марно. Кожен капкан важив щонайменше триста фунтів. Лобо був безсилий проти них.

Він скреготав могутніми іклами, кусаючи ненависні ланцюги, а коли я спробував торкнутися до нього рушницею, схопив її зубами й залишив на ній глибокі прим'ятини. Очі звіра потемніли від люті й ненависті, щелепи грізно клацали, але мене й коня, що тремтів від страху, годі було дістати. Лобо сильно виснажився від голоду й втрати крові й невдовзі знесилено впав на землю.

Щось схоже на жалість ворухнулося в мене в грудях, коли я збирався вчинити з ним те, що він звично робив зі своїми жертвами.

– Старий невгамовний свавільнику! Герою незліченних спустошливих набігів! – сказав я, звертаючись до нього. – За хвилину ти станеш купою мертвечини. Так буде справедливо!

Ласо майнуло в нього над головою.

Але ватажка не так легко було обдурити. Перш ніж петля зашморгнулася в нього на шиї, він на льоту схопив її зубами, легко перекусив і кинув під себе.

Звісно, я мав напихваті рушницю, але мені шкода було псувати його чудову шкуру. Тож я погнав коня до табору й повернувся з ковбоєм і новим ласо. Ми кинули вовку цурпалок, який він міцно схопив зубами, і перш ніж Лобо встиг випустити його, наші ласо просвистіли в повітрі й упали йому на шию. Промінь життя поволі згасав в очах могутнього володаря Курумпо.

Я гукнув до свого помічника:

– Стривай! Захопимо його живцем і відвеземо до табору.

Лобо так знемігся, що ми легко просунули йому в пащу товсту палицю, пообснували щелепи міцним мотузаччям і прив'язали до палиці. Палиця тримала мотузку, мотузка – палицю. Так ми убезпечили себе від грізного звіра. Лобо вгамувався і байдуже позирав на нас, наче хотів сказати: «Ваше зверху. Ви здолали мене. Тож робіть зі мною, що хочете!..»

Відтоді він перестав нас помічати.

Ми надійно зв'язали йому ноги. Лобо не загарчав, не завив, навіть не підвів голови. Хекаючи, ми ледве завдали вовка коневі на спину. Лобо дихав рівно й спокійно, мов уві сні. Очі знову стали ясними й чистими. Але на нас вони не дивилися. Погляд його линув у далечінь, обіймав колишні володіння, де щасливилося йому та його грізній зграї.

Ілюстрація *Вадима Горбатова*. 2010 р.

Ми їхали поволі й незабаром дісталися до ранчо. Накинули на Лобо ошийник, сталевими ланцюгами прип'яли його до стовпа на пасовиську й розв'язали йому ноги. (...)

Я поставив перед ним воду й м'ясо, але він навіть не повернув голови. Лежав нерухомо, жовтаві очі пильно дивилися на вхід в ущелину, у прерії, широкі й безкраї. Він не здригнувся і тоді, коли я доторкнувся до нього. Сонце сідало за обрій, а Лобо невідривно дивився вдалину. Я сподівався, що вночі старий ватажок скликатиме свою зграю, навіть приготувався до цього. Але він уже кликав її в скрутну мить, і ніхто не прибіг на допомогу. Більше він кликати не схотів.

Кажуть, лев, який позбувся сили, орел, що втратив волю, і голуб, котрого розлучили з подругою, гинуть від розбитого серця. Тож чи можна було сподіватися, що серце цього нескореного свавільця стерпить потрійний удар? Він утратив і силу, і волю, і подругу.

Коли зарожевів світанок, Лобо лежав так само спокійно, немовби спочивав. Але старий ватаг уже був мертвий.

Я зняв ланцюг з його могутньої шиї. Один з ковбоїв допоміг мені відтягти труп у повітку, де лежала й Бланка. Ми поклали Лобо поруч із нею, і ковбой сказав:

– Нарешті ти знайшов її. Тепер ви знову разом.

Переклад Лариси Боженко

ВАШ СЛОВНИК

Лобо – у перекладі з іспанської «вовк».

Бланка – у перекладі з іспанської «біла».

Проноза – спритна, хитра людина; пронира.

Ранчо – тваринницька ферма.

Стрихнін – сильна отрута.

Скальп – шкіра з волоссям, знята з голови подоланої людини чи звіра; доказ перемоги.

Дюйм – міра довжини, що дорівнює 2,4 сантиметра.

Миля – тут: міра довжини, що дорівнює 1609 м.

Фунт – тут: міра ваги, що дорівнює 453,6 г.

Ярд – міра довжини, що дорівнює 91,44 см.

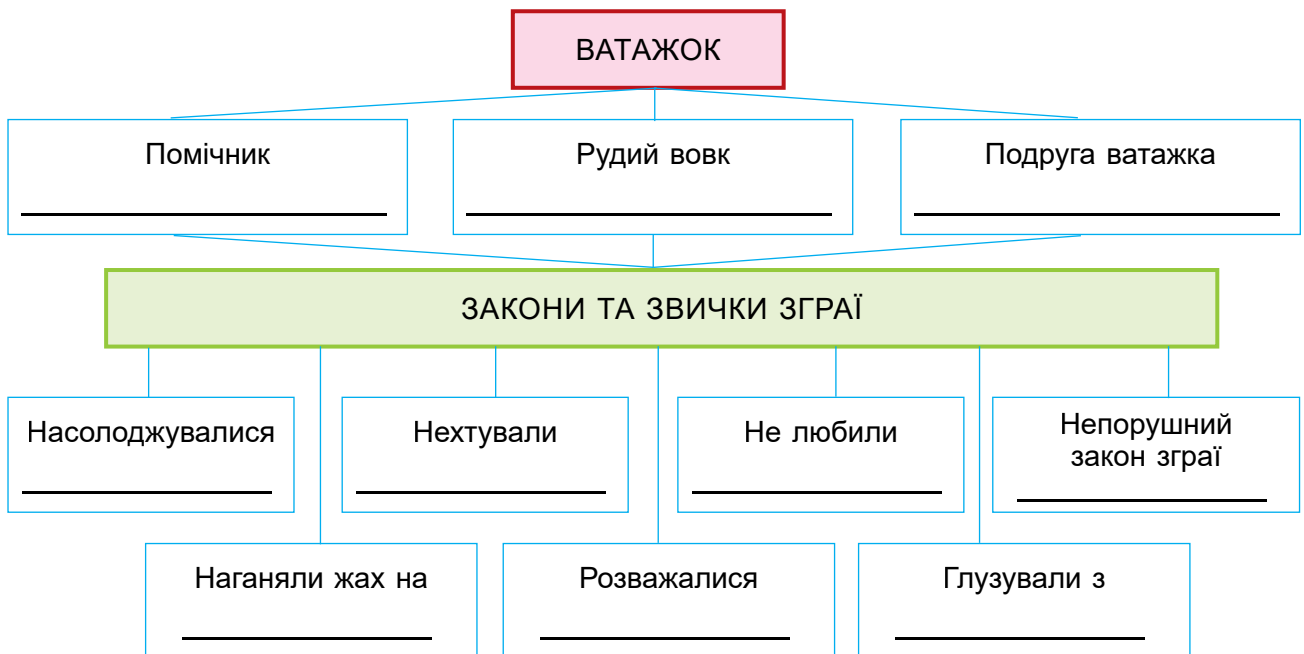

5 ПРАКТИКУМ

1. Складіть у робочому зошиті простий план прочитаного оповідання.
2. Дайте відповіді на запитання літературної вікторини.

Літературна вікторина «Уважний читач»

1. Де відбуваються події оповідання? _____
 2. Як називали мексиканці вовка? _____
 3. Скільки підлеглих вовків було в зграї? _____
 4. Як звали подругу Лобо? _____
 5. Що було особливістю рудого вовка, помічника Лобо? _____
 6. Яку данину збирала вовча зграя зі скотарів? _____
 7. До якої здобичі ніколи не торкалася ватага Лобо? _____
 8. Як розважалися вовки? _____
 9. Чого боявся Лобо? _____
 10. На кого вовки ніколи не нападали? _____
 11. Яка звичка вовків допомагала уникнути небезпеки? _____
 12. Яку винагороду призначили за голову ватажка зграї? _____
3. Пройдіться вовчим слідом, переказавши епізод «Лобо та капкани»: а) від імені вожака зграї; б) від імені Бланки; в) від імені скотарів, які дізналися про випадок від мисливця.
4. Визначте тему та ідею оповідання «Лобо – володар Курумпо». Запишіть їх у робочий зошит.
5. Створіть інфографіку «Зграя Лобо та її закони», заповнивши схему відповідями.

6. Складіть цитатну характеристику Лобо.

Зовнішність та риси вдачі	Цитати
Опис зовнішності	
Лідерські якості	
Тонкий нюх	
Незвичайний розум	
Дивовижна обережність	
Ставлення до людини	
Вовча вірність	
Оцінка оповідача	

7. Порівняйте образи Лобо та мисливців. Накресліть та заповніть таблицю в робочому зошиті.

Лобо	Мисливці
Висновки	

8. Займіть позицію щодо питання «Хто у двобої вовк й людини справжній хижак?», працювавши з однокласниками та однокласницями в групах.

Вовк, як і будь-який представник дикої природи, полює, щоб вижити й продовжувати свій рід. Ця тварина має хижацьку сутність. Вона – невід’ємна частина природи. Вовк слідує, як усе в природі, своєму призначенню. А людина? Вона часто забуває про те, що все навколо існує не дарма, і пам’ятає тільки про себе, про власні права та інтереси. Ернест Сетон-Томпсон писав: «Після цієї історії з Лобо я щиро бажаю переконати людей, що кожна з наших місцевих диких тварин – сама собою цінна спадщина, яку ми не маємо права знищити та не зберегти для наших дітей».

Проведіть у класі обговорення за такими кроками:

1. Кожен з учнів та учениць має визначити власну позицію щодо питання, хто у двобої вовк й людини справжній хижак.

2. Підготуйте плакати «Лобо – вовк з людськими почуттями, розумний хижак, заслуговує на іншу долю», «Мисливець учинив по-хижацьки, хоч він і людина», «Випадок непересічний, можливо, є інші шляхи порозуміння людини й звірів». Розмістіть їх у різних куточках класу.

3. Учасники обговорення залежно від їхньої думки «голосують ногами», тобто стають біля відповідних плакатів.

4. Усі, хто має однаковий погляд на питання, обговорюють та обґрунтовують свою позицію.

5. Після обговорення ті, хто змінив свою думку, переходять до іншого плакату й пояснюють, чому вони обрали іншу позицію.

9. Складіть схему «Образ оповідача та його ставлення до природи», використавши опорні дієслова.

10. Доведіть, що «Лобо» Сетона-Томпсона – це оповідання, підкресливши відповідні ознаки.

Прозовий твір, розвивається кілька сюжетних ліній, невелика кількість персонажів, висвітлено весь життєвий шлях героя, велика кількість другорядних персонажів, зображено один епізод із життя героя, невеликий за обсягом твір, описано події за малий проміжок часу, великий за обсягом, складний за будовою, вагому роль відіграє голос автора.

РОЗВИВАЙМО МОВЛЕННЯ

6 Образ вовка в культурі доволі неоднозначний. Нерідко він – утілення зла й темряви, служитель чаклунів та відьом. Часто вовк – це перевертень, тобто людина, обернена на звіра. Та немає правил без винятків, і є достатньо прикладів позитивної ролі вовка. Адже братам Ромулу й Рему, засновникам Риму, життя врятувала саме вовчиця. Герой «Книги джунглів» Редьярда Кіплінґа Мауглі жив у вовчій зграї. У народній казці «Іван-Царевич і сірий вовк» ця тварина – чарівний казковий помічник.

- Подумайте, що означає бути вовком. Закінчіть речення, скориставшись читацьким досвідом, набутим від знайомства з оповіданням «Лобо – володар Курумпо».

Вовче право – _____

Вовча доля – _____

Вовча сила – _____

Вовча гордість – _____

Вовчі закони – _____

Вовча доблесть – _____

Вовча зграя – _____

Якщо ти вовк – _____

ПИШІМО

7 Напишіть у робочому зошиті твір-характеристику літературного героя, скориставшись планом.

1. Лобо – ватажок вовчої зграї.
2. Зовнішність вовка як вияв його фізичної сили.

3. Найхарактерніші риси вдачі Лобо:

- а) тонкий нюх;
- б) незвичайний розум;
- в) дивовижна обережність;
- г) владність та гордість.

4. Вірність подрузі – причина полону Лобо.

5. Моральна перемога вовка над мисливцями.

6. Авторське ставлення до вовчого ватажка.

7. Ваша оцінка характеру та поведінки Лобо.

УКРАЇНСЬКИЙ МОТИВ

8 У давні часи вважалося, що родоначальник й охоронець племені – це певна тварина-тотем. Люди вірили, що душа тотема перебуває в якомусь предметі або ідолі. Дослідники усної народної творчості дотримуються думки, що низка племен, з яких сформувався український народ, своїм предком теж уважала вовка. У деяких районах Полісся, де цей звір був тотемним, на свято Меланки щедрувальники вдягалися не лише в козячу, але й у вовчу шкуру. Невипадково сіроманець – герой багатьох українських народних казок.

У нашій мові існує багато крилатих висловів та фразеологізмів зі словом «вовк»: вовка ноги годують; вовчий апетит; накинулися як вовча зграя; самотній вовк; вовче серце (вовчий характер); вити вовком; сірий вовк.

- Які ще крилаті вислови ви можете пригадати? Запишіть у робочий зошит кілька речень, використавши фразеологізми зі словом «вовк».

ЛІТЕРАТУРНИЙ КОМПАС

9 Герої оповідань Сетона-Томпсона – звірі й птахи – змальовані з великою любов'ю і ніжністю. Кожен із цих персонажів випромінює часточку краси й мудрості природи. Кожен з них – неповторна особистість, що має власну долю і зазнає життєвих випробувань. Такими постають шотландська вівчарка Бінґо, буль-тер'єр Снап, чорно-бурий лис Доміно, поштовий голуб Арно та інші.

Ілюстрація Світлани Ємельянової. 2010 р.

Головний персонаж повісті «Доміно. Життєпис чорно-бурого лиса» ще дитинчам вирізнявся з-поміж інших лисенят спритністю та розумом. А коли подорослішав, став найкращим серед лисів своєї місцевості. Та був у Доміно запеклий ворог – собака Гекла.

Герой оповідання «Снап. Історія буль-тер'єра» – песик, якого оповідач отримав у подарунок від шкільного товариша, схильного до жорстких жартів.

- Скориставшись QR-кодами, прочитайте, як зійшлися у двобої лис та собака і як маленьке, але грізне цуценя перетворилося на відданого товариша та спритного мисливця.

Ілюстрація Віталія Дударенка. 2015 р.

10 1. Сетон-Томпсон написав чимало картин. Відомо, що в його будинку збереглася папка з трьома тисячами малюнків! Усі свої розповіді Сетон-Томпсон ілюстрував власними роботами, розміщуючи їх на полях сторінок. «Вовки завжди були улюбленою темою моїх малюнків», – зізнавався письменник.

- Розгляньте картини Сетона-Томпсона. Які епізоди оповідання «Лобо» вони ілюструють?

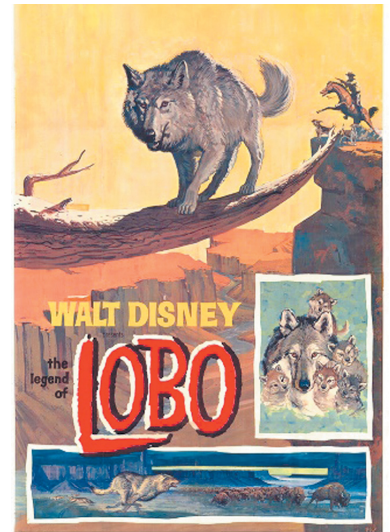
Ернест Сетон-Томпсон.
Лобо – король вовків. 1895 р.

Ернест Сетон-Томпсон.
Погоня. Фрагмент. 1895 р.

2. Оповідання Сетона-Томпсона «Лобо – володар Курумпо» екранізовано кілька разів. У 1962 р. в США вийшла стрічка «Легенда про Лобо» (кіностудія Волта Діснея, режисери Джеймс Алгар і Джек Коуффер), у якій поєдналися особливості науково-популярного й художнього кіно. Замальовки із життя вовків доповнено музичними вставками – піснями завойовників Дикого Заходу. Фільм не лише ознайомлює глядачів із цікавими відомостями про тварин, а й навчає любити й поважати природу.

Ідею любові до природи ще виразніше втілено в іншій кіноверсії оповідання Сетона-Томпсона, створеній у Великій Британії (студія ВВС, режисер Стів Гудер, 2007 р.). Історію протистояння дикого звіра та людини глядачеві доносить всесвітньовідомий натураліст і ведучий телепередач про природу Девід Аттемборо. Назва фільму – «Лобо. Вовк, який змінив Америку» – відображає думку його авторів про те, що оповідання про життя і загибель вовка Лобо вплинула на ставлення людей до природи. Доля цього персонажа вразила серця багатьох людей та активізувала природоохоронний рух у всьому світі.

Постер кінофільму
«Легенда про Лобо»

1. Скориставшись QR-кодом, перегляньте трейлер кінофільму «Легенда про Лобо». Чи виникло у вас бажання подивитися цей кінофільм? Чому?

2. Перегляньте одну з кіноверсій оповідання «Лобо – володар Курумпо» і порівняйте її з прочитаним твором. Висловіть свою думку з приводу екранізації. Чи відрізняється фінал фільму від фіналу оповідання? Чим? Яке закінчення справило на вас більше враження?

3. Які ще фільми про життя тварин ви дивилися? Яка саме кінострічка вразила вас найбільше? Розкажіть про неї однокласникам й однокласницям.

ОЦІНЮЙМО

Розповідаю про відомого канадського письменника Е. Сетона-Томпсона.

Використовую поняття «оповідання», «оповідач».

Переказую оповідання «Лобо – володар Курумпо».

Визначаю риси характеру Лобо, його почуття.

Порівнюю вовка й мисливців в оповіданні.

Самостійно, упевнено,
легко

Самостійно, після
додаткового роз'яснення

З допомогою
інших

КРАСА ПРИРОДИ В ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКІЙ ПОЕЗІЇ

НАШІ ОЧІКУВАННЯ

Вивчаючи цю тему, ви дізнаєтеся:

чим надихався Роберт Бернс, створюючи поетичні краєвиди;

чому Джон Кітс уважав, що «поезія землі не вмере ніколи»;

у чому краса «дрібниць» природного життя;

що таке пейзажна лірика, рима;

яку роль відіграють метафори, порівняння, епітети в пейзажній ліриці;

що таке відеопоезія і чому вона набуває такої популярності.

ЛІТЕРАТУРНА РОЗМІНКА

1 Ернест Сетон-Томпсон створив оригінальний природний календар. Січень у нього – «сніжний», лютий – «голодний», липень – «місяць високих трав», вересень – «місяць червоного листя».

- Придумайте власні поетичні назви інших місяців.

2 **Перед читанням.** Читаючи статтю, знайдіть відповідь на запитання, чому Роберта Бернса називали поетом-орачем і генієм-самородком.

ВОЛЬНОСТІ РОЗМАЙ

Шотландський лірик Роберт Бернс (1759–1796), що народився в сім'ї бідного фермера, уславився як народний поет. Старший серед сімох дітей, він змалку став правою рукою батька, а після його смерті поклав на себе обов'язок годувальника великої родини.

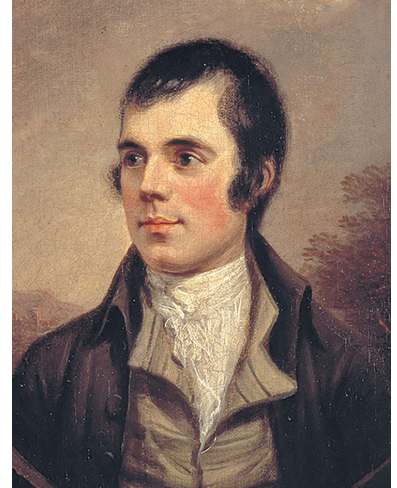
Освіта Роберта обмежилася уроками батька, який знав грамоту й лічбу, читанням дбайливо підбраної домашньої бібліотеки. Пристрасть Бернса до знань помітив і розвинув скромний сільський учитель, батьків друг. Завдяки безперервній і наполегливій самоосвіті розвинулися багатий духовний світ поета, його чудова майстерність.

Улітку 1786 року вийшла невеличка збірка віршів Бернса. До цієї збірки митець відібрав 44 поезії. 600 примірників розійшлися серед передплатників, а решту 200 розпродано того самого дня: їх купували в складчину селяни та батраки, гончарі та шевці; вірші читали вголос у тавернах, переписували в десятках примірників. Велика народна слава прийшла до Роберта Бернса.

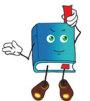
Усе життя Бернс працював на землі. Навіть після гучного успіху він не покинув плуга. Саме тому його називали поетом-орачем і генієм-самородком.

Поезія Бернса глибоко пов'язана із життям і творчістю народу. Чимало віршів митець написав на основі популярних фольклорних пісень. Лірика Бернса близька до народної не лише за звучанням, а й за змістом. У ній відобразились уявлення народу про справедливість і красу, кохання і дружбу, любов до рідного краю і шанобливе ставлення до природи.

Надзвичайно близьким до персонажа народних пісень був і ліричний герой Бернса – син свого народу. Звичайне селянське життя приносить йому й утіху, і сум. Він уміє посміятися над прикрими життєвими ситуаціями й над самим собою. Водночас цього героя наділено проникливим ліризмом, характерним для задушевних фольклорних пісень. Вірші Бернса зачаровують природністю і щирістю. Вони випромінюють життєрадісність, віру в людину, у перемогу добра, справедливості й розуму на землі.

Александр Несміт.
Портрет Роберта Бернса.
1787 р.

ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧА ДОВІДКА

Ліричний герой – образ автора в ліриці, його поетичне «я». Ліричний герой багато в чому схожий на автора, але, як і будь-який персонаж, містить елементи художньої вигадки. Тому не слід ототожнювати його із самим поетом.

Анафора (грец. *анафора* – повернення, єдиний початок) – повторення слів або їхніх звукових елементів на початку рядків, строф.

Обрамлення – єдиний початок і завершення композиції твору, що є ніби рамкою для інших його частин.

ПИШІМО

- 3 За матеріалами прочитаної статті складіть анкету митця.

Анкета Роберта Бернса

Народився	
Родинні традиції	
Навчання	
Самоосвіта	
Літературний успіх	
Ліричний герой	

ЧИТАЙМО

- 4 *Перед читанням.* Читаючи вірш, знайдіть повтори та обрамлення. Подумайте, яку художню роль вони виконують.

МОЄ СЕРЦЕ В ВЕРХОВИНІ

Моє серце в верховині і душа моя,
Моя дума в верховині соколом буя,
Моя мрія в гори лине наздогін вітрам,
Моє серце в верховині, де б не був я сам.
Будь здорова, верховино, любий рідний край,
Честі й слави батьківщино, вольності розмай!
Хоч іду я на чужину, повернуся знов,
Моє серце в верховині і моя любов.

Прощавайте, сині гори, білії сніги,
Прощавайте, темні звори й світлії луги!
Прощавайте, пуці дикі й тіняві гаї,
Прощавайте, буйні ріки й бистрі ручаї!
Моє серце в верховині і душа моя,
Моя дума в верховині соколом буя,
Моя мрія в гори лине наздогін вітрам,
Моє серце в верховині, де б не був я сам.

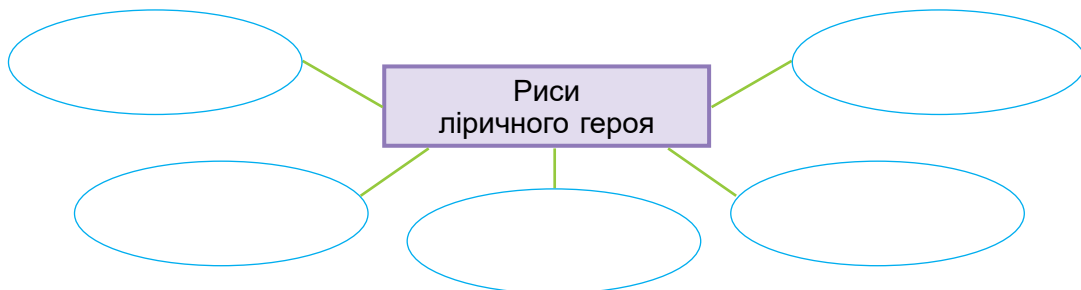
Переклад Миколи Лукаша

Звір (у множині – звори) – у вірші: яр.

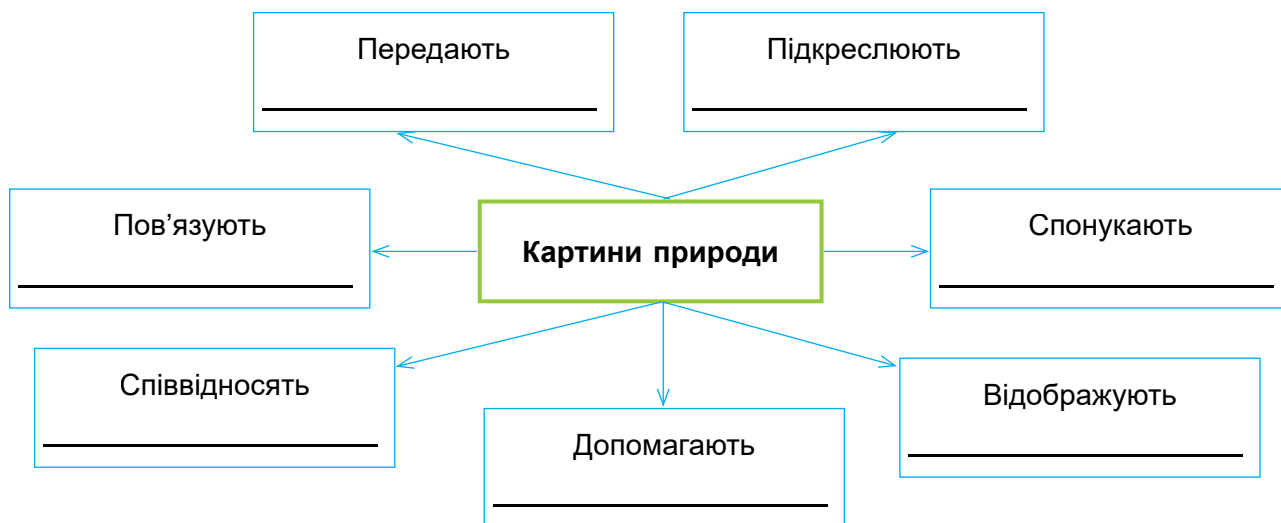
5 1. Визначте риси ліричного героя вірша «Мое серце в верховині», складіть опорну схему.

2. Знайдіть художні засоби в прочитаному перекладі вірша, визначте їхню роль, запишіть приклади в таблицю.

Художні засоби	Приклади
Епітети	
Анафора	
Метафора	
Повтори	
Звернення	
Окличне речення	

3. Визначте роль картин природи в поезії Бернса «Мое серце в верховині...», завершивши речення.

4. Якщо володієте англійською мовою, порівняйте оригінал тексту, його дослівний переклад та художні переклади Миколи Лукаша (с. 26) та Василя Мисика. Визначте відмінності між ними.

Оригінал

My heart's in the Highlands, my heart is not here;
My heart's in the Highlands, a-chasing the deer;
A-chasing the wild deer, and following the roe,
My heart's in the Highlands, wherever I go.

Farewell to the Highlands, farewell to the North,
The birth-place of Valour, the country of Worth;
Wherever I wander, wherever I rove,
The hills of the Highlands for ever I love.

Farewell to the mountains, high-cover'd with snow,
Farewell to the straths and green vallies below;
Farewell to the forests and wild-hanging woods,
Farewell to the torrents and loud-pouring floods.

My heart's in the Highlands, my heart is not here,
My heart's in the Highlands, a-chasing the deer;
A-chasing the wild-deer, and following the roe,
My heart's in the Highlands, wherever I go.

Дослівний переклад

Моє серце в нагір'ї, мого серця тут немає,
Моє серце в нагір'ї, ганяється за оленями;
Переслідуючи диких оленів і слідуючи за косулею,
Моє серце в нагір'ях, куди б я не пішов.

Прощайте, нагір'я, прощавай, Півноче,
Місце народження доблесті, країно гідності;
Куди б я не блукав, куди б я не кочував,
Пагорби нагір'я я назавжди люблю.

Прощайте, гори, покриті снігом,
Прощайте, лощини та зелені долини внизу;
Прощайте, ліси та дикі праліси,
Прощайте, потоки та сильні повені.

Моє серце в нагір'ї, мого серця тут немає,
Моє серце в нагір'ї, ганяється за оленями;
Переслідуючи диких оленів і слідуючи за косулею,
Моє серце в нагір'ях, куди б я не пішов.

Переклад Василя Мисика

Прощайте, висоти, і Північ – прощай!
Вітчизно одваги, достоїнності край!
В які б не зайшов я найдальші краї,
Любитиму завжди я гори свої.

Лети, моє серце, у гори, у даль,
Лети, моє серце, до рік і проваль,
Слідами біжи по стежках –
Там, там моє серце, в захмарних краях!

Прощайте, верхівлі, убрані в сніги,
Прощайте, обриви й зелені луки,
Прощай, непроглядна дібров гущина,
Прощай, водоспадів могутня луна!

Лети, моє серце, у гори, у даль,
Лети, моє серце, до рік і проваль,
Слідами біжи по стежках –
Там, там моє серце, в захмарних краях!

1. Як перекладачі відтворили народність оригіналу? Які українські слова (зокрема діалектні, поетичні, емоційно забарвлені) вони використали?

2. Прочитайте переклади одного з ключових протиставлень вірша «My heart's in the Highlands, my heart is not here», яке українською звучить по-різному. Хто з перекладачів, на вашу думку, найкраще відтворив цей вираз?

3. Знайдіть невідповідності між оригіналом та перекладами. У чийому перекладі їх більше? Чи доречними видаються вам заміни, які запропонували перекладачі? Обґрунтуйте свою думку.

5. Вивчіть вірш Бернса «Моє серце в верховині» напам'ять, скориставшись порадами для запам'ятовування.

- ◆ Усе, що хочете запам'ятати, – уявляйте!
- ◆ Майте на увазі: усе, що ви побачили, відчували, почули, – уже запам'яталося.
- ◆ Не думайте словами – думайте образами (уявленнями).
- ◆ Легко пригадується тільки те, що уявили. Тому фантазуйте!
- ◆ Не заучуйте вірші строфами (куплетами), а тільки повністю.
- ◆ Не повторюйте того, що вивчаєте, чотири-п'ять разів поспіль, краще зробіть це через 1–3 години.
- ◆ Похваліть себе навіть за незначні успіхи.

РОЗВИВАЙМО МОВЛЕННЯ

6 Батьківщина для ліричного героя Роберта Бернса – це й улюблений край, де йому знайома кожна стежина, і земля предків – вітчизна, сином якої він урочисто себе називає.

1. Запишіть у робочому зошиті, що таке Батьківщина для вас.
2. Які образи природи будуть доречними, щоб передати вашу любов до рідного краю?

У СВІТІ МИСТЕЦТВА

7 Відеопоезія – це вид мистецтва, який виник нещодавно й у якому поєднуються поетичний текст з відео, музикою, анімацією, комп'ютерною графікою. На слова Бернса «Моє серце в верховині» створено багато відеопоезій. Одну з найяскравіших літературно-музичних композицій представила відома туристична фірма «Феєрія мандрів», поєднавши поезію та спів дуету заслужених артисток України сестер Тельнюк.

1. Скориставшись QR-кодом, перегляньте відеопоезію.
2. Чи підкреслює музика загальний настрій вірша Р. Бернса?
3. Які зорові образи перегукуються з поетичними?
4. Спробуйте створити власну відеопоезію.

8 *Перед читанням.* Читаючи статтю, визначте, які факти біографії митця сприяли захопленості Джона Кітса поезією природи.

Вільям Гілтон. Портрет Джона Кітса. Бл. 1822 р.

ПОЕТ ЗЕМЛІ

Джон Кітс (1795–1821) народився в Лондоні. Батько поета, простий конюх, спромігся стати утримувачем платної конюшні. Проте його заробітків не вистачало на те, щоб дати дітям ґрунтовну освіту. Пізніше цей факт критики використовували як один з доказів творчої безпорадності Кітса. Вони невтомно твердили, що простолюдин, позбавлений належного культурного багажу, за самою своєю вдачею не здатний досягнути прекрасне. Насправді ж мало хто так глибоко розумів, так повно відчував і так самовіддано обожнював красу, як Джон Кітс.

Коли хлопчику виповнилося вісім років, батько загинув унаслідок трагічного випадку. Мати вийшла заміж удруге, але шлюб виявився невдалим і незабаром закінчився розлученням. Разом з матір'ю діти (їх у родині було п'ятеро) переїхали до бабусі. Однак затишне життя тривало недовго. За кілька років мати померла від сухот – хвороби, проти якої тогочасна медицина була безсилою. Так на п'ятнадцятому році життя Джон залишився сиротою.

Шукаючи професію, яка допомогла б прогодуватися і підтримати рідних, Кітс узявся студіювати медицину. Він мав здібності до цієї справи й дуже старанно вчився, тож незабаром отримав місце молодшого хірурга. Та понад усе юнак любив поезію. Він багато читав, надто ж творів давньогрецької літератури, які вважав неперевершеними взірцями для поетів усіх часів. Зокрема й для себе, адже на дозвіллі вправлявся у віршуванні.

От тільки вільного від роботи часу в нього було обмаль. Згодом Кітс постав перед важким вибором між медициною і поезією. Він вагався, бо не мав упевненості у власному таланті й боявся втратити надійний заробіток. Та коли один з його творів надрукували в престижному виданні, рішуче розпрощався з медициною і став на шлях вільної творчості.

Кітсові залишалося жити лічені роки. За цей час молодий поет оприлюднив низку творів, здійснив дві захопливі подорожі до Шотландії, пережив кохання до Фанні Брон, з якою не зміг одружитися через нестатки. Однак хвороба, що передчасно забрала матір і брата, тяжіла над ним гнітючою чорною хмарою. Кітс намагався її подолати, з допомогою вірних друзів виїздив у південні країни, сподіваючись, що тамтешній клімат зупинить розвиток сухот. Та цього, на жаль, не сталося. Поет пішов із життя в Італії 23 лютого 1821 р. До останніх днів він складав чудові вірші, у яких оспівував красу довколишнього світу.

Кітс прожив лише двадцять шість років і написав не так уже й багато. Та й творів, які поет встиг опублікувати, утіха була невелика: надто часто недоброзичливці дорікали йому браком таланту. Однак час усе розставив по своїх місцях. За кілька десятиліть після смерті до митця прийшла слава.

Поезії Кітса – це передусім замальовки душевних переживань. Приводами для них були різноманітні, часто випадкові враження: від рядків улюбленого письмен-

ника, від знайомства з відомим поетом, від солов'їного співу, стрекотання коника, ба навіть від укусу гедзя. Вістря пера Кітс підхоплює мить, коли зароджуються почуття, і розкриває їх на повну силу свого таланту. Водночас вірші митця про-йняті щирою закоханістю в «поезію землі». Ця поезія, позбавлена штучних при-крас, видається невибагливою, можливо, надто простою. Її «творці» – комахи, птахи, звірі, рослини.

ПИШІМО

9 Складіть ланцюжок важливих життєвих подій в долі письменника.

ЧИТАЙМО

10 *Перед читанням.* Читаючи вірш, знайдіть антитезу, на якій побудовано поезію.

ПРО КОНИКА ТА ЦВІРКУНА

Поезія землі не вмре ніколи.
Опівдні, як мовчать серед гілок
Птахи в гаю, невтомний голосок
Обнизує покоси й частоколи.
Це коник, він поймає гори й доли,
На стернях довгий ведучи танок,
А стомиться – стихає на часок
У затінку стебла або стодоли.
Поезія землі не оніміє:
Коли зима в мовчання крижане
Поля заковує, цвіркун у хаті
Заводить пісню, що в теплі міцніє,
Нагадуючи всім, хто задрімне,
Спів коника в траві на сіножаті.

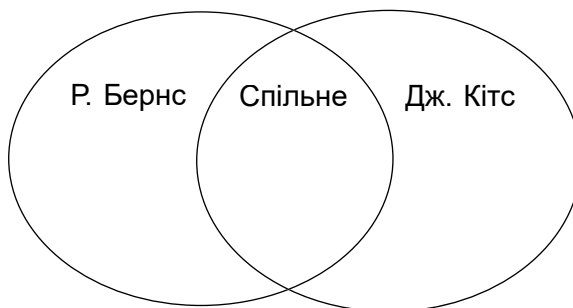
Переклад Василя Мисика

11 1. Знайдіть у перекладі поезії Кітса зорові, слухові та дотикові образи.

Тип образу	Літо	Зима
Зорові		
Слухові		
Дотикові		

2. Порівняйте ліричних героїв Бернса та Кітса, використавши діаграму Венна.

3. Випишіть у робочий зошит епітети та метафори, які використано в перекладі вірша Дж. Кітса «Про коника та цвіркуна», визначте їхню роль у творі.

Епітети	Метафори

4. З'єднайте стрілочками терміни та їхні визначення.

Епітет	Те, про що йдеться в художньому творі
Рима	Картина природи в художньому творі
Тема	Співзвучність закінчень віршованих рядків
Пейзаж	Основна думка художнього твору
Метафора	Упорядковане чергування наголошених і ненаголошених складів у рядку
Ритм	Образний вираз, який уживається в переносному значенні й ґрунтується на уподібненні одного предмета (чи явища) іншому
Ідея	Художнє означення, яке надає образу додаткові емоційні та смислові відтінки

РОЗВИВАЙМО МОВЛЕННЯ

12 Запропонуй власні епітети на місце пропущених у перекладі поезії Кітса.

(...) Соловей
Змовк, угорі ... зорі гасли,
І дрізд розпочинав ... пісню.
Усі печери, всі кутки, весь острів
Сповняв ... гомін хвиль, що глухнув
Хіба в ... застумах дібров.

(Останні, спокійну, невгавний, зелених)

Зійти на гору, просторинь ...
Побачити, річок, долин без ліку,
В гай занести... тягар думок,
Де олень, перескочивши струмок,
З наперстянки зганяє бджілку

(Велику, легкий, дику)

Тому, хто в місті жив, як у неволі,
Так любо вийти в тишу ...
І в височінь ...
Послать молитву небесам і долі.

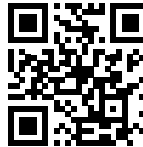
(Польову, усміхнено-живу)

ЛІТЕРАТУРНИЙ КОМПАС

13 1. Визначний німецький поет Генріх Гейне (1797–1856) увійшов в історію світової поезії як неперевершений лірик, співець кохання і природи. Серед радостей життя лише три були найважливішими, за словами самого поета, у його творчості й житті: Любов, Батьківщина й Природа.

1. Скориставшись QR-кодом, прочитайте поезію Гейне «Задзвени із глибини», у якій живуть весняні звуки зеленого лісу, дерев, пробуджених від зимового сну. Ці звуки перетворюються в неповторну й чарівну музику.

2. Які слова підкреслюють, що природа співпереживає ліричному герою?

3. Чим вірш нагадує фольклорну пісню?

2. У поетичному світі відомого англійського поета Персі Біші Шеллі (1792–1822) поєднуються душевні переживання людини й таємниче життя природи. Природа в Шеллі стає співучасницею людських переживань, разом з ліричним героєм вона радіє приходу сонця і сподівається на краще.

1. Скориставшись QR-кодом, познайомтеся з поезією «Глянь, за містом сонце встало...».

2. Чому цей вірш можна вважати міським пейзажем?

У СВІТІ МИСТЕЦТВА

14 Мистецтвознавці часто порівнюють поезію Джона Кітса із живописом Джона Констебла, у творах якого також поєднуються ліричність і велич природи. Цікаво,

Моріц Даніель Оппенгейм.
Портрет Генріха Гейне.
1831 р.

Альфред Клінт. Портрет
Персі Біші Шеллі.
1819 р.

що, найімовірніше, Кітс ніколи не бачив картин Констебла, а художник не читав віршів поета. Але митців споріднює те, що на маленькій картині із сільським краєвидом пейзажисту вдалося передати неосяжність цілого неба, а майстер слова в невеликому ліричному вірші через особисте почуття передає загальнолюдські переживання. На полотні художнику вдається зберегти власні емоції, у вірші поет передає найтонші нюанси душевних почувань ліричного героя.

1. Розгляньте репродукції картин Констебла «Дедхемська долина» та «Хлібне поле».
2. Порівняйте художні полотна з віршем Кітса «Про коника та цвіркуна».
3. У чому, на вашу думку, полягає краса цих пейзажів? Що спільного в пейзажах Кітса й Констебла?

Джон Констебл. Дедхемська долина. 1802 р.

Джон Констебл. Хлібне поле. 1826 р.

ОЦІНЮЙМО

- Розповідаю про відомих поетів Роберта Бернса та Джона Кітса.
- Використовую поняття «пейзаж», «рима», «епітет», «анафора», «метафора».
- Визначаю особливості ліричних героїв поезій Бернса «Моє серце в верховині» та Кітса «Про коника та цвіркуна» й порівнюю їх.
- Читаю напам'ять поезію «Моє серце в верховині».
- Створюю відеопоезію.
- Проводжу мистецькі паралелі між пейзажем у живописі та поезії.

Самостійно, упевнено,
легко

Самостійно, після
додаткового роз'яснення

З допомогою
інших

РОЗМАЇТТЯ ПРИРОДНОГО ЖИТТЯ У ВІРШАХ ЄВРЕЙСЬКИХ ПОЕТІВ З УКРАЇНИ

НАШІ ОЧІКУВАННЯ

Вивчаючи цю тему, ви дізнаєтеся:

що таке мова їдиш;

які єврейські письменники, що народилися в Україні, уславили красу рідної землі;
чому Лейб Квітко у своїх віршах розмовляв вустами дітей;

як одухотворив природу Перець Маркіш;

що таке звукопис. Для чого його використовують у поезії;

яку роль відіграють метафори, порівняння, епітети в пейзажній ліриці.

ЛІТЕРАТУРНА РОЗМИНКА

1. Прочитайте уривок з вірша Лейба Квітка «Скрипонька».

Заслухалася бджілонька,
ще й кіт замуркодав,
ще й коник вороненький
прикопотів і став.

І квочка заворожена:
ну, й грає ж той лучок!
гляди лиш за курчатами,
бо попадуть в горщок.

Ой, грає, грає скрипонька:
трай-лі, трай-ля, тру-ту...

Три пташки вищербують
в зеленім у саду.
Три дзьобики пташинії,
брюшко руде-руде... (...)

Ой грала, грала скрипонька –
трай-ля... і вже кінець,
і всі пішли, і квочка теж,
і коник-стрибунець.

Переклад Павла Тичини

2. Визначте настрої прочитаного уривка.
3. Якими постають птахи, тварини та комахи в цьому фрагменті?

СТОРІНКА ЕРУДИТА

- 2 **Перед читанням.** Читаючи статтю, подумай, у чому незвичність і трагічність життєвого та літературного шляху Лейба Квітка.

ЗАКОХАНІЙ У ДИТИНСТВО

У «Скрипоньці» Лейб (Лев) Квітко (1890–1952), єврейський митець, що народився в Україні, постає безжурним поетом – скрипалем, залюбленим у красу дитинства й природи. Навіть важко повірити, що його сповнене страждань і поневірянь життя було водночас і щасливим від можливості займатися улюбленою справою – писати вірші.

Лейб Квітко

Лейб Квітко народився в бідній багатодітній єврейській сім'ї в українському містечку Голосків на Поділлі. Його ім'я в перекладі з їдиш означає «лев», як часто хлопця і називали. Батько, змушений бродити селами в пошуках хоч якогось заробітку, працював і палітурником, і столяром, і різьбярем по дереву, і вчителем. Через злидні померли від сухот усі брати й сестри Лейба, а потім і батьки.

Хлопчик рано осиротів і, залишившись із бабусею, з дев'яти років уже почав працювати. Він перепробував безліч занять: був малярем, вантажником, шевцем, пастушком, робітником на олійному пресі. Маючи гарні розумові здібності, сам вивчив єврейську та російську грамоту, хоча ніколи не ходив до школи. З дванадцяти років Лейб почав «говорити» вірші, а потім, навчившись грамоті, став їх записувати в зошит. Першою людиною, якій хлопчик читав свої дитячі твори, коли ще не вмів їх записати, була улюблена бабуся, яка своєю добротою і

ласкою зігрівала його важке дитинство. Перші вірші до друку Квітко так і підписав: «Лейб Бабушкін».

Літературний шлях Квітка був незвичний, а кінець – трагічний. Перша збірка «Ліделех» («Пісеньки») талановитого поета-самоучки вийшла в Києві й складалася з дитячих віршів, написаних їдишем. Вустами п'ятирічних, шестирічних, семирічних дітей митцеві було легше висловлювати любов до життя та віру в те, що воно створене для безмежної радості. Книжки Лейба Квітка випромінюють сонячність, веселість і безтурботність дитинства. Ознаки його творчості – витонченість, мелодійність, майстерність вірша.

Витоки поезії Квітка – у повазі й любові до усної народної творчості. У 1921 році за путівкою київського видавництва разом з іншими єврейськими письменниками Квітко поїхав навчатися до Берліна. Він насилу заробляв собі на життя, але йому все ж удалося випустити дві фольклорні збірки: «Українські народні казки» та «Білоруські народні казки».

Побоюючись арешту за політичні погляди, у 1925 році повернувся в Україну й продовжив літературну творчість. До початку Другої світової війни книжки Квітка в перекладах російською виходили величезними тиражами.

З початком війни письменник став активним учасником Єврейського антифашистського комітету. Але в 1949 році радянський режим звинуватив Квітка в зраді Батьківщині, і в серпні 1952 року його розстріляли. На суді Квітко сказав: «Мені здається, що ми помінялися ролями зі слідчими, бо вони зобов'язані звинувачувати фактами, а я – поет – творити мистецтво. Але вийшло навпаки... Я не зраджував Батьківщині й жодного з п'яти висунутих мені звинувачень не визнаю».

Починаючи з 1926 року багаторічна й плідна дружба пов'язувала Лейба Квітка з видатним українським поетом Павлом Тичиною, який зазначав: «Оскільки в нас в Україні одним з кращих письменників для дітей є Л. Квітко, – узявся перекладати його твори з єврейської мови». Вірші Квітка в перекладі Тичини публікувалися в українській періодиці, виходили окремими виданнями, були покладені на музику й зажили такої популярності, що введені в оману фольклористи записували їх як народні.

Їдиш – мова євреїв Центральної та Східної Європи, зокрема й України, а також мова єврейського населення США. Належить до германської мовної групи. Масове

знищення євреїв під час Другої світової війни призвело до колосального зменшення кількості носіїв мови. Якщо напередодні війни їх було 11–12 млн, то сьогодні ідишем володіє лише близько двох мільйонів людей у світі. А втім, для прийдешніх поколінь збереглися найкращі зразки їдишмовної літератури.

Георгій Фішер. Обкладинка та сторінки книжок Л. Квітка «Скрипонька» та «Дудочка». 1928 р.

ПІШІМО

- 3 За матеріалами прочитаної статті складіть візитну картку поета.

Візитна картка Лейба Квітка

Ім'я	
Батьківщина	
Дата народження	
Інтереси та захоплення	
Літературні твори, які принесли успіх	

ЧИТАЙМО

- 4 **Перед читанням.** Читаючи переклад вірша, знайдіть образи, що підкреслюють силу дощу. Подумайте, яку художню роль вони виконують.

ЖУК

А дощ іде разом і тут, і он там –
в дворі і на полі, де душно житам.
Намокли дерева, схилився овес...
Хоч би де людина чи вуличний пес!
Одне тільки й видно – біда он жуку! –
його підхопило водою в струмку.
Он глянь – перекинувсь, ногами пряде.
Але якось вплив і став на тверде.

Та тільки тут знову краплиною цок! –
ударило в голову й тягне в струмок.
Жучок потопає, ой горе, біда!
Аж тут пливе тріска і каже: сідай!
Жучок уместився, немов на човна.
Пливе собі тріска, всі кручі мина...
Струмок аж булькоче, сріблом блискотить.
Пливе собі тріска, де хата стоїть.
Прибилась до хати, та в двері ті стук! –
і враз опинився у щілинці жук.
Жила ж там сімейка промежи людей –
та тільки й усього, що тройко дітей.
Гуртом вони вийшли, де травка м'яка,
і зовсім пустили на волю жука.

Переклад Павла Тичини

ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧА ДОВІДКА

Звукопис – прийом художньої виразності, що полягає в спеціальному доборі звуків для створення певного образу, враження. Наприклад, повтори та чергування певних звуків (звукосполучень) нагадують звучання природних явищ або звуки, що видають тварини. Цей прийом часто використовується в поезії.

Алітерація – повтор приголосних звуків. Алітерацію застосовують для створення певних асоціацій. Наприклад, повтор звука [ж] у вірші Квітка передає дзижчання жука, а звука [т] – стук дощових крапель.

Асонанс – повторення голосних звуків. Цей прийом використовують з метою зробити твір мелодійнішим. Наприклад, голосний [у] в поезії «Жук» допомагає відтворити природне звучання комахи.

Задля досягнення звукової образності автор може використовувати й комбінації зі звуків у різних словах.

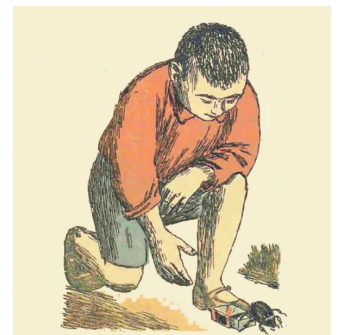

ПРАКТИКУМ

- 5 1. Розгляньте ілюстрації Володимира Конашевича (1930-ті рр.) до вірша Квітка. Які основні події вони відображають? Розташуйте малюнки у правильній послідовності.

2. Перекажіть пригоди жука від імені: а) дітей, які могли спостерігати подію; б) жука, який зміг урятуватися.

3. Дослідіть світ звуків у вірші «Жук», заповнивши таблицю прикладами з поезії.

[ж]		
[у]		
[т]		
[ок]		

4. Знайдіть художні засоби в прочитаному вірші, визначте їхню роль, запишіть приклади в таблицю.

Художні засоби	Приклади
Епітети	
Метафори	
Порівняння	
Звернення	
Окличне речення	

РОЗВИВАЙМО МОВЛЕННЯ

6 Лейб Квітко емоційно й щиро втілює у поезії прекрасні спогади з далекого дитинства, а також враження від спостережень за життям своїх маленьких друзів.

- Користуючись планом, складіть у робочому зошиті опис-мініатюру тварини, використавши власні спостереження. Ви можете написати про домашнього улюбленця, мешканця парку, лісу, ферми тощо, наприклад про звірка, птаха або комаху.

1. За ким спостерігаємо.
2. Яка пригода відбувається.
3. Що бачимо.
4. Що чуємо.
5. Що відчуваємо, якщо торкаємося.
6. Який настрій викликає спостереження.

У СВІТІ МИСТЕЦТВА

Модест
Мусоргський

7 Російський композитор Модест Мусоргський (1839–1881) створив музичну мініатюру «Жук», у якій малюк розповідає своїй няні про загадкову історію, що з ним трапилася. Хлопчик будував будиночок із трісочок, і раптом з'явився величезний страшний жук. Злякавшись, дитина причаїлася, а жук злетів і вдарився об її скроню. Малюк з переляку зажмурився, але коли розплющив очі, то побачив, що жук лежить на спинці й навіть вусами не ворухить.

1. Скориставшись QR-кодом, прослухайте музичну мініатюру.
2. Що, на вашу думку, трапилось з жуком?
3. Як музика композиції передає схвильований тон дитини, що розповідає історію про жука, що вразила її уяву.
4. Чим схожі музична та поетична історії жука?

СТОРІНКА ЕРУДИТА

8 **Перед читанням.** Читаючи статтю, визначте, які факти біографії поета схожі з долею Лейба Квітка.

СПИВЕЦЬ ІДИШУ

Одне з найпомітніших імен в історії єврейської літератури – Перец Маркіш (1895–1952). Під його талановитим пером мова їдиш набула дивовижної гнучкості й милозвучності, а єврейська поезія – мелодійності й легкості.

Митець з'явився на світ у містечку Полонному на Волині (сьогодні це Хмельницька область). Родина майбутнього поета була бідною. Батько заробляв на життя кравецьким ремеслом, а мати торгувала порізнаними на шматочки оселедцями. Навчання Перец розпочав у хедері – єврейській релігійній початковій школі. Маючи талант до співів, хлопець виступав у релігійному хорі місцевої синагоги.

На той час містяни єврейського походження були обмежені в багатьох правах. І з восьми років хлопець працював, де доведеться. Але, прагнучи іншої долі, у чотирнадцять почав писати вірші та покинув рідну домівку.

У Першу світову війну в 1916 році Переца призвали в армію, але скоро через поранення він був демобілізований і оселився в Катеринославі (сучасний Дніпро), де в місцевій газеті «Кемфер», назва якої перекладається як «боротьба», опублікував свої перші поезії.

Творча доля звела його з поетами «київської групи». Він познайомився з Лейбом Квітком. Для єврейських поетів того часу, які прагнули відродження рідної культури, питання, якою мовою писати, було принциповим. Маркіш однозначно вирішив проблему на користь їдишу як мови свого народу.

Починаючи з 1921 року митець багато мандрував, відвідав Польщу, Францію, Німеччину, Англію, Італію, ізраїльські землі. Подорожуючи, він виступав з доповідями про нову поезію, читав вірші, публікував критичні статті.

Через п'ять років, у 1926-му, Маркіш приїхав до Москви, де радянська влада проголосила становлення єврейської літератури й мистецтва. На перших порах справді їдишем публікувалися книги й журнали, відкривалися єврейські театри та школи. На цей час припадає і розквіт літературної діяльності Переца Маркіша: він пише поеми, романи, п'єси, кіносценарії.

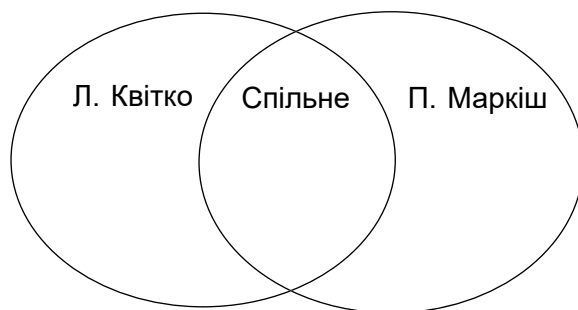
У роки Другої світової війни Маркіш працював військовим кореспондентом. Як і Лейб Квітка, він став активістом Єврейського антифашистського комітету. Після закінчення війни низку учасників комітету звинувачено в державній зраді. Переца Маркіша, як і Лейба Квітка, репресовано в 1952 році.

Переца Маркіш

ПИСЬМО

- 9 Порівняйте творчі долі єврейських поетів Лейба Квітка та Переца Маркіша, використавши діаграму Венна.

ЧИТАЙМО

- 10 **Перед читанням.** Читаючи переклад вірша, простежте, які кольори використовує автор.

ВРОЖАЙ

В золотих кубельцях,
на тонких стебельцях
Гойдаються завзято
Вгодовані зернята.

Горнуться гарненькі
До землі до неньки,
Калатають гномики
Золотаві дзвоники.

Пісеньки та шерехи,
Глечики та келихи.
Колосочку колосок –
Дзенька золотом голосок.

Золотий достиглий рай.
Золоті пухнасті юрми
Дмуть, гудуть щодуху в сурми:
Вітре, цить, не заважай!
Бо врожай!

Переклад Валерії Богуславської

ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧА ДОВІДКА

Ви познайомилися із поезією західноєвропейських та єврейських поетів про природу. На відміну від прозового тексту поетичний твір розбито на окремі рядки, які називають *віршовими*. Проте це лише зовнішня відмінність. Якщо механічно розбити прозовий текст на приблизно однакові за довжиною відрізки, вірша з нього все одно не вийде. Адже не буде дотримано двох важливих законів поезії: мелодійності й рівномірності звучання. Особливого звучання поетичні рядки набувають завдяки *рими* й *ритму*.

Римою називають співзвучність закінчень віршових рядків. Наприклад, у першій строфі «Врожаю» Переца Маркіша: «В золотих кубельцях, / на тонких стебельцях / Гойдаються завзято / Вгодовані зернята» – співзвучні закінчення першого й другого рядків (**кубельцях – стебельцях**) та третього й четвертого рядків (**завзято – зернята**).

Щодо віршового ритму, то він утворюється впорядкованим чергуванням наголошених і ненаголошених складів. Скажімо, у рядках «Врожаю» чітко простежується закономірність у чергуванні наголошених та ненаголошених складів:

*Зо-ло-тій дос-тіг-лий рай.
Зо-ло-ті пух-нас-ті юр-ми...*

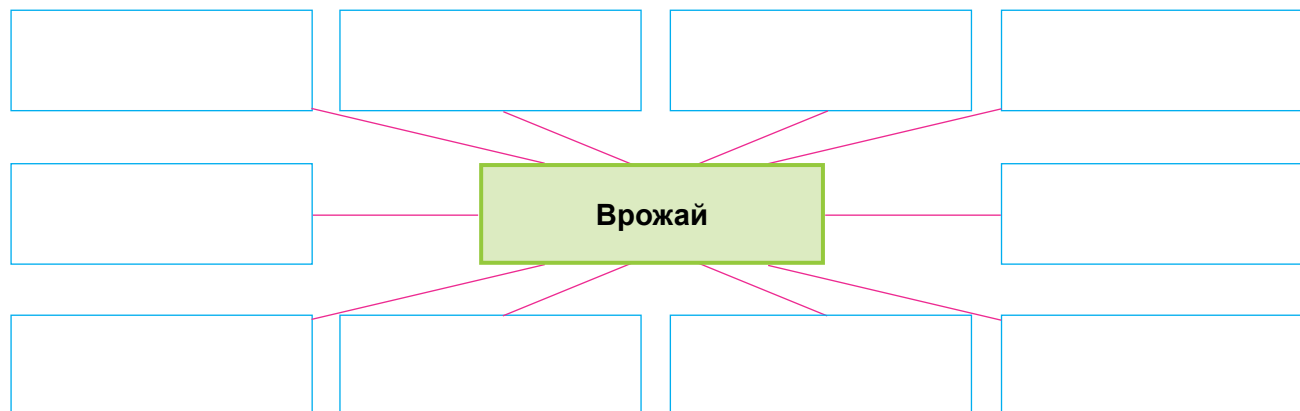
Існують різні схеми чергування складів, і кожна з них визначає певний ритмічний малюнок поетичного твору.

А втім, римований ритмічний текст не завжди можна назвати справжньою поезією. Річ у тім, що на відміну від прози лірика не так зображує події або героїв, як виражає думки й почуття автора. Тому віршована мова зазвичай відрізняється від прозової *більшою емоційністю*.

ПРАКТИКУМ

- 11 1. Створіть хвилю власних асоціацій «Врожай».

2. Знайдіть образи в поезії Маркіша, які справляють зорові, слухові, дотикові враження.

Зорові		
Слухові		
Дотикові		

3. Випишіть епітети та метафори, які використано в перекладі поезії Маркіша «Врожай», визначте їхню роль у творі.

Епітети	Метафори

4. Вивчіть напам'ять один з віршів єврейських поетів з України.

УКРАЇНСЬКИЙ МОТИВ

12 Українці з давніх часів шанобливо ставилися до врожаю хліба, який для нашого народу символізує достаток. Існують легенди, за якими колись повний колос ріс від самої землі, і називався він стоколосом. Урожай займає чи не найголовніше місце в українській культурі, зокрема в народних обрядах.

Перший зжатиї сніп в українців називався воеводою, або зажином. Його урочисто приносили додому й ставили на покуті, де він був до кінця жнив. Останні колоски не зрізали, а залишали на полі: «щоб земля не була голодна». Їх нахилили донизу й перев'язували червоною стрічкою. Це колосся називалося бородою.

Традиції збору врожаю тісно пов'язані з обжинковими піснями, які створювали урочистий настрій. В українських народних піснях звучить радість з приводу успішних жнив, гордість за нелегку працю. Зокрема, про обжинковий вінок, який в'язали з останніх колосків пшениці, жита або ячменю, співали, що він «вищий від плота, ще дорожчий від золота».

1. Прочитайте українські обжинкові пісні.

* * *

Золотії серпики брязчали,
Поки сього жита дожали;
Тепер вже не будуть брязчати,
А будуть в коморі лежати.

Віра Барінова-Кулеба. Урожай. 1970-ті рр.

Галина Попінова. Свято врожаю. Обжинки. 2006 р.

* * *

Сидить ворон на копі,
Дивується бороді:
– Ой диво мені
Вашій бороді.
Ой паночку наш,
Обжиночки в нас!

Ой чия то борода
Сріблом-злотом облита?
То Петрова борода
Сріблом-злотом облита,
І облита, і обшита.

2. Які фольклорні образи використав Маркіш у вірші «Врожай»?

РОЗВИВАЙМО МОВЛЕННЯ

13 Маркіш змалював урожай зерна, використавши велику кількість епітетів «золотий», «золотавий» тощо.

- Складіть власну веселкову палітру врожаю інших сільськогосподарських культур, пригадавши, що вирощують чи купують ваші батьки восени. Обґрунтуйте свій вибір.

Червоний	
Оранжевий	
Жовтий	
Зелений	
Блакитний	
Синій	
Фіолетовий	

У СВІТІ МИСТЕЦТВА

14 Тема врожаю – популярна й у живописі. На картині «Збір урожаю в Провансі» (1888) нідерландський художник Ван Гог зобразив спекотний літній день. Чудові жовті фарби передають яскравість полів і тепло сонця. Полотно ніби світиться, випромінює сонячне світло.

Ван Гог. Збір урожаю в Провансі.
1888 р.

Тетяна Яблонська. Хліб.
1949 р.

«Хліб» (1949) – таку назву має одна з найвідоміших робіт української художниці Тетяни Яблонської. Полотно витримано в золотистій гамі. Теплі кольори зерна й сонячного світла пронизують усю картину.

1. Порівняйте картини Ван Гога, Яблонської та вірш Маркіша. Що у них спільного та відмінного?

2. Які кольори використали митці для втілення своєї ідеї?

3. Які художні образи спільні для цих творів мистецтва?

ОЦІНЮЙМО

- Розповідаю про єврейських поетів з України Лейба Квітка та Переца Маркіша й порівнюю їхні творчі шляхи.
- Визначаю особливості поезій Квітка «Жук» та Маркіша «Врожай».
- Використовую поняття «пейзаж», «рима», «ритм», «епітет», «метафора», «звукочисло».
- Читаю напам'ять один з віршів.
- Знаю, як поезії та життєві долі Квітка та Маркіша пов'язані з Україною.
- Проводжу мистецькі паралелі між описами природи в живописі та поезії.

Самостійно, упевнено,
легко

Самостійно, після
додаткового роз'яснення

З допомогою
інших

МАРК ТВЕН «ПРИГОДИ ТОМА СОЕРА»

НАШІ ОЧІКУВАННЯ

Вивчаючи цю тему, ви дізнаєтеся:

що таке псевдонім;

чим Марк Твен пов'язаний з Україною;

про витівки та пригоди Тома Соєра й Гекльберрі Фінна;

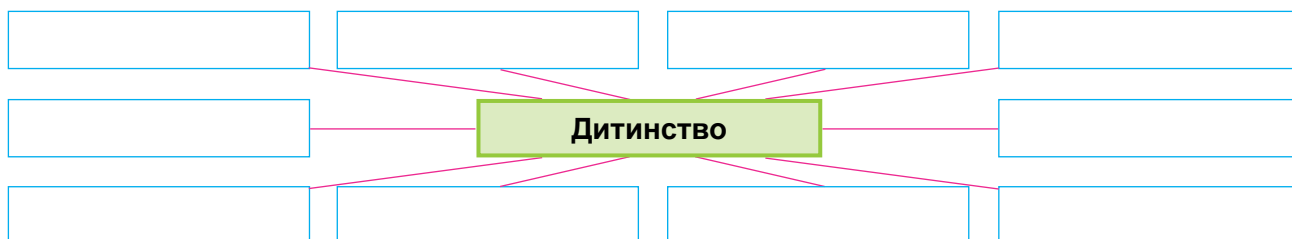
як перевіряється справжня дружба;

якими постають персонажі Марка Твена на кіноекрані.

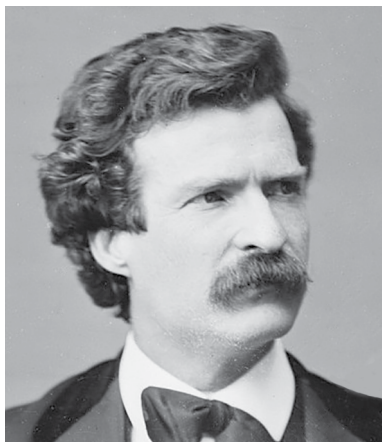
ЛІТЕРАТУРНА РОЗМІНКА

1 Складіть асоціативну хвилю «Мое дитинство».

2 *Перед читанням.* Читаючи статтю, зверніть увагу на те, які пригоди довелося пережити Марку Твену, перш ніж він узявся за літературне перо.

Марк Твен. Фото Метью Брейді (фрагмент).
1871 р.

ЖИТТЯ, СПОВНЕНЕ ПРИГОД

Кожна людина колись була дитиною. І великі письменники теж були дітьми. І теж, напевно, бешкетували, ганяли голубів і боялися темряви. Але, виростаючи, багато людей забувають про своє дитинство, стають нудними й буркотливими дорослими. І тоді дитинство назавжди відходить у минуле, а шкода. Добре, що деякі мудрі дорослі пишуть книжки. А ми, читаючи, можемо хоч трішечки дізнатися, якими ж були їхні юні роки.

Жив на світі один цікавий чоловік. У нього була незвичайна біографія, дивне ім'я і химерний будинок. На одну третину пароплав, на другу – собор, на третю – годинник із зозулею. Вечорами чоловік любив сидіти на «палубі». Це був Марк Твен. І сьогодні ми побуваємо в далекій країні його дитинства.

Дорослій людині знадобиться неабияка майстерність, аби розповісти про дітей так, щоб у творі юні читачі побачили цілком реальних однолітків, упізнали самих себе. Написати такий твір здатен тільки той, хто зберіг у собі дитячу щирість, чистоту, відвертість. Це дуже важливо – зуміти в складному дорослому житті не втратити дитини в собі. Американському письменнику Марку Твену (1835–1910) це вдалося.

Справжнє ім'я митця – Семюел Ленгторн Клеменс. Народився він у селищі Флорида (штат Міссурі). Коли хлопцеві виповнилося чотири роки, його родина перебралася до містечка Ганнібал, що на березі Міссісіпі. Саме це містечко згодом було описано в книжках про Тома Соєра та Гека Фінна. У дванадцятирічному віці Сем утратив батька. Змушений самотужки заробляти на життя, хлопець влаштувався на роботу в друкарню: спершу був учнем майстра, потім – набірником. Згодом Марк Твен жартував, що саме ці обставини підштовхнули його до літературної діяльності: працюючи з книжками, він, мовляв, навчився непогано в них розбиратися і просто-таки не міг не стати літератором. У сімнадцять років майбутній письменник вирушив мандрувати Америкою.

Під час однієї з подорожей Семюел познайомився з лоцманом на ім'я Біксбі. Той так захоплено розповідав про морські пригоди, що юнак вирішив також стати моряком. Чотири роки він прослужив лоцманом на пароплаві, який курсував уздовж Міссісіпі. До речі, саме тоді й виник його псевдонім: «Марк Твен!» – вигукували матроси, пересвідчившись, що глибина річки сягає двох морських сажнів, тобто в тому, що мілини немає і судно може просуватися призначеним курсом. Зачарований красою Міссісіпі письменник згодом не раз змальовував цю величну річку у своїх творах.

Чимало пригод зазнав Марк Твен, перш ніж узятися за перо. Йому випало брати участь у громадянській війні, що спалахнула в США 1861 р. Був він і шукачем золота, щоправда невдатним. Однак успішним для нього став шлях до творчості.

Перший літературний успіх Марка Твена – невеличке оповідання «Славнозвісна жаба-стрибунка з Калаверасу». Повною мірою письменницький талант розкрився в повісті «Принц і злидар» та романі «Янкї з Коннектикуту при дворі короля Артура».

Найбільшу славу Марку Твену принесли твори «Пригоди Тома Соєра» та «Пригоди Гекльберрі Фінна». Обидва вони – виразно американські, адже детально й точно відтворюють життя країни кінця XIX ст. Працюючи над ними, автор спирався на історії, які почув від фермерів, золотошукачів, лісорубів, матросів, інших людей з народу. Та й головні герої цих творів – утілення характерних рис «американської вдачі». Том Соєр і Гек Фінн, які вирізняються заповзятливістю, енергійністю і вірою в щасливий випадок, нагадують перших переселенців, що обживали землі Північної Америки. Водночас ці персонажі мають душевні якості, близькі їхнім ровесникам з усього світу. І це сприяє величезному успіху книжок про пригоди цих хлопчаків. Їх із задоволенням читають у різних країнах.

ВАШ СЛОВНИК

Псевдонім – вигадане ім'я чи прізвище, яким користуються письменники, журналісти, актори тощо замість власного. З поширенням інтернету псевдоніми стали як ніколи актуальними: практично кожен користувач Мережі має так звані нікнейм, або нік.

Марк Твен (англ. вигук Mark twain! – «Мітка два!») – вислів річників Міссісіпі, що означає глибину, достатню для безпечного плавання суден: два морських сажні (близько чотирьох метрів).

УКРАЇНСЬКИЙ МОТИВ

3 Під час однієї зі своїх подорожей Марк Твен відвідав Одесу. Видавець газети оплатив молодому кореспонденту подорож по Близькому Сходу і Європі, яка лягла в основу повісті «Простаки за кордоном», що стала літературним дебютом митця.

Ця книжка містить описи українських міст XIX століття. Зокрема, Марк Твен знаходить багато спільного між Одесою та американськими містами: «Зійшовши на берег, я ступив на одеські вулиці й уперше після довгої перерви нарешті відчув себе зовсім як вдома. З вигляду Одеса – американське місто: гарні широкі вулиці, до того ж прямі, невисокі будинки (у два-три поверхи) – просторі, охайні, без усіляких дивацьких прикрас; уздовж тротуарів росте наша біла акація, у місті панує ділова метушня».

Також Марк Твен поділився враженнями від пам'ятника засновнику міста дюку (герцогу) де Рішельє і Потьомкінських сходів: «Він стоїть над морем на ши-

Пам'ятник дюку де Рішельє

Потьомкінські сходи

Ілюстрація
Євгена Семенова. 1984 р.

рокому красивому проспекті, а від його підніжжя вниз до гавані спускаються гігантські кам'яні сходи – у них двісті сходинок, кожна п'ятдесят футів довжиною, і через кожні двадцять сходинок – просторий майданчик. Це чудові сходи, і коли люди піднімаються ними, вони здаються просто мурахами».

Важливим містком, який з'єднує американського митця з нашою країною, стали українські переклади його книжок. До найкращих належить переклад «Пригод Тома Соєра», який здійснив Юрій Корецький.

Окрім того, традиції пригод марктвенівських героїв продовжуються у творчості українських авторів. Зокрема, у книжках відомого письменника Всеволода Нестайка (1930–2014), визнаного класиком вітчизняної дитячої літератури. Його творчість відзначено численними преміями на батьківщині й за кордоном. Найбільшу популярність завоювала книжка Нестайка «Тореадори з Васюківки», до якої увійшли три цікаві історії: «Надзвичайні пригоди Робінзона Кукурузо», «Незнайомец з тринадцятої квартири» й «Таємниця трьох невідомих».

- Скориставшись QR-кодом, ознайомтеся з пригодами друзів Яви Реня та Павлуші Завгороднього й порівняйте їх з витівками героїв повісті Марка Твена «Пригоди Тома Соєра».

ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧА ДОВІДКА

Повість – прозовий твір, який має більший, ніж оповідання, обсяг. У повісті зазвичай змальовано низку подій із життя головного героя і детально зображено пов'язаних з ним другорядних персонажів.

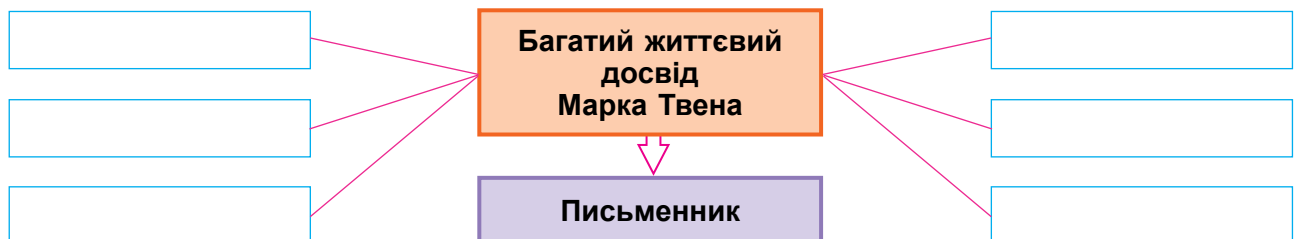
Пригодницька література – твори із захопливим сюжетом про різноманітні пригоди, мандрівки, відкриття та складні випробовування, через які проходять герої. Характерна особливість такої літератури – швидкий та несподіваний розвиток подій.

Портрет – опис зовнішності героя художнього твору. Портрет героя часто свідчить про його смаки, риси вдачі, майновий стан, рід занять.

Гумор – зображення смішного в життєвих явищах, людських характерах, учинках, стосунках. У гуморі сміх завжди доброзичливий, зовнішнє кепкування поєднується з внутрішньою симпатією до висміюваного.

ПИШІМО

- 4 За матеріалами «Сторінки ерудита» складіть інфографіку про життєвий досвід, який допоміг Марку Твену стати письменником.

ПРИГОДИ ТОМА СОЄРА

(Уривки)

У маленькому американському містечку Санкт-Петербурзі, розташованому на мальовничому узбережжі Міссісіпі, живе невгамовний бешкетник Том Соєр. Витівки хлопчика завдають чималого клопоту тітоньці Поллі, у домі якої він виховується. Сід – молодший зведений брат Тома, слухняний і вдавано ввічливий, постійно стежить за Томом, жаліється на нього тітоньці Поллі й завдає хлопцеві неприємностей.

Одного літнього ранку тітонька доручила Томові побілити паркан...

5 *Перед читанням.* Читаючи розділ повісті, знайдіть приклади творчої уяви та винахідливості, які допомогли Тому перетворити нудну роботу на гру.

Розділ другий

Чудовий маляр

Настала субота. Ранок видався ясний і свіжий. Життя вирувало. Кожне серце співало, а якщо серце було ще й молоде, то з уст зривалася пісня. В усіх людей усміхнені лиця, усі йшли весело. Цвіли акації, наповнюючи п'янким запахом повітря.

Кардівська гора, що височіла над містом, зазеленіла, здаля вона здавалася чудовою привабливою країною, повною миру та спокою.

Том з відром вапна та довгою щіткою вийшов на вулицю. Він глянув на паркан, і навколишня радість природи поблякла, душу його оповив глибокий смуток. Тридцять ярдів дерев'яного паркану в дев'ять футів заввишки! Життя здалося йому безглуздим, а існування – важким тягарем. Зітхаючи, він умочив щітку у вапно й провів нею по верхній дошці. Знову вмочив, ще раз провів і спинився: яка мізерна ця біла смужка порівнюючи з неосяжним нефарбованим парканом. (...)

Одначе енергії в Тома вистачило ненадовго. Він згадав, як збирався весело провести сьогоднішній день, і смуток його побільшав. Невдовзі хлопці, вільні від будь-якої роботи, вийдуть гуляти й розважатися. Вони, звісно, гратимуться і глузуватимуть з нього, що йому доведеться так важко працювати! Його вогнем палила сама вже думка про це. Він дістав усі свої скарби й став оглядати їх: уламки іграшок, мармурові кульки, усілякий мотлох – цього не вистачить, щоб купити собі хоч пів години цілковитої волі. Він засунув своє злиденне багатство в кишеню і відмовився від думки підкупити товаришів. У цю важку й безнадійну хвилину його раптом окрило натхнення – не що інше, як натхнення, геніальна, блискача думка.

Він узяв щітку й спокійно почав працювати. Ось удалині з'явився Бен Роджерс. Кепкувань цього хлопця Том боявся найбільше. Бен не йшов, а підстрибував і пританцьовував. Це означало, що на серці в нього легко і що він багато чекає від нинішнього дня. Він гриз яблуко, а в проміжках голосно гудів і дзвінко кричав: «Дінь-дон-дон, дінь-дон-дон», бо вдавав із себе пароплава. Підійшовши ближче, Бен притишив хід, зупинився посеред вулиці, повільно завернув, нахилився і почав обережно повертатися, адже він – пароплав «Велика Міссурі», що сидить на дев'ять футів у воді. (...)

Том білів далі й не звертав ніякісінької уваги на пароплав. Бен отетерів на хвилинку, а потім ледве спромігся сказати:

Ілюстрація *Вадима Челака*.
2016 р.

– Гі-гі! Таки спіймався!

Але відповіді не було. Том кинув погляд митця на свій останній мазок, потім ще раз легенько торкнув щіткою паркан і знову оглянув наслідки. Бен підійшов і став поряд. У Тома слинка потекла, коли побачив яблуко, але він знову взявся до роботи.

Нарешті Бен сказав:

– Що, голубе, тебе змусили працювати?

– Га, це ти, Бене? Я й не помітив!

– Слухай, я йду купатися. Тобі, мабуть, теж хочеться, га? Але, звичайно, не можна, бо тобі треба працювати. Інакше пішов би купатися.

Том зневажливо глянув на хлопця і сказав:

– Що ти називаєш роботою?

– А хіба це не робота?

Том оглянув паркан і недбало промовив:

– Кому робота, а кому й ні. Одне тільки знаю: Томові Соєру вона до вподоби.

– Чи не хочеш ти часом сказати, що це дуже приємно?

Щітка рухалася далі.

– Приємно? А що ж тут неприємного? Хіба щодня щастить білити паркани?

Це обернуло все по-новому. Бен перестав гризти яблуко. Том м'яко водив щіткою вгору й вниз, відходив трохи, щоб помилуватися, підмазував то тут, то там, критичним поглядом окидав зроблене. Бен стежив за кожним його рухом і дедалі більше зацікавлювався.

Нарешті Бен не витримав:

– Слухай, Томе, дай я трохи побілю.

Том замислився, ладен був погодитися, але потім передумав:

– Ні, Бене, нічого не вийде. Бачиш, тітка Поллі надто вже дбає про цей паркан: адже він виходить на вулицю. Коли б це у дворі – то інша річ, але тут треба фарбувати дуже й дуже дбайливо. Я вважаю, що навряд чи знайдеться хоч хтось один на тисячу, навіть на дві тисячі хлопців, хто може це зробити як слід.

– Невже? Дай я тільки спробую трішечки. Я б тобі дав, аби ти був на моєму місці. Дай, Томе!

– Бене, я б залюбки, слово честі. Але тітка Поллі... Знаєш, Джим уже просив, але вона не дозволила йому. Сід теж просився – не пустила й Сіда. Тепер ти сам бачиш, що я не можу тобі довірити цю роботу. Почнеш фарбувати паркан, і що-небудь вийде не так.

– Та що ти, Томе! Я старатимусь. Мені б тільки спробувати! Слухай: я тобі дам серединку ось цього яблука.

– Ну гаразд! Проте ні, Бене, краще не треба. Я боюсь.

– Я тобі дам усе яблуко. Усе, що лишилося.

Том віддав щітку, на його обличчі виписувалась нехіть, зате в серці буяла радість. І поки колишній пароплав «Велика Міссурі» працював та обливався потом на осонні, сам художник сидів на діжці в холодку, дригав ногами, уминав яблуко й міркував, як спіймати нових простаків. А їх не бракувало: хлопці з'являлися щохвилини. Вони приходили поглузувати, але залишалися білити. Тим часом Бен утомився. Том продав наступну чергу Біллі Фішеру за зовсім нового повітряного змія. А коли й Фішерові забракло сил, Джонні Міллер купив собі місце за дохлого пацюка зі шворкою, щоб крутити його в повітрі. І так далі, і так далі, година за годиною. Із злидаря, яким Том був уранці, опівдні він перетворився на багатія,

що купався в розкошах. Крім тих речей, про які говорилося, він мав ще дванадцять мармурових кульок, сюрчок, шматочок синього скла від пляшки, щоб дивитися крізь нього, гармату, зроблену з катушки для ниток, ключ, яким нічого не можна було відімкнути, шматок крейди, скляний корок від карафки, олов'яного солдатика, двох пуголовків, шість тріскавок, однооке кошеня, мідну ручку від дверей, собачий нашийник, – собаки, правда, не було, ручку від ножа, чотири апельсинові шкуринки й стару поламану раму од віконця на горіщі. Він прегарно провів час у великім товаристві, нічого не робив, а на паркані з'явився аж потрійний шар вапна! Аби в Тома було вапна більше, він розорив би всіх хлопців у містечку.

Отже, жити на світі не так уже й погано. Сам того не відаючи, Том відкрив великий закон, який керує вчинками людей, а саме: коли хлопчикові або дорослому забagnetься чогось, треба, щоб цього нелегко було досягти. (...)

◆ Повернувшись додому, Том доповів тітці, що виконав доручення. Вона йому не повірила, проте, оглянувши паркан, була вражена.

Ілюстрація *Анатолія Іткіна*.
1990-ті рр.

ВАШ СЛОВНИК

Фут – міра довжини, що дорівнює приблизно тридцяти з половиною сантиметрам.

Санкт-Петербург – назва містечка в Америці. У Сполучених Штатах існувала традиція давати маленьким провінційним містечкам назви великих міст світу. Інколи однакову назву отримувало не одне й не два містечка. Наприклад, у США є кілька Парижів, Константинополів, Афін, Венецій тощо.

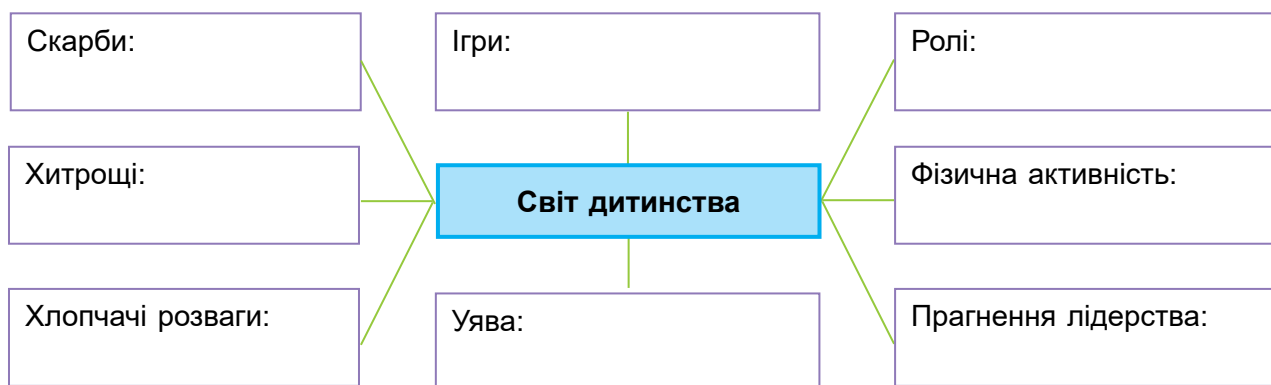
ПРАКТИКУМ

6 1. Дайте відповіді на запитання літературного диктанта.

Літературний диктант

1. Яке справжнє ім'я письменника Марка Твена? _____
2. Що означає псевдонім Марк Твен? _____
3. У скільки років майбутній письменник почав трудову діяльність? _____
4. Де відбуваються події повісті «Пригоди Тома Соєра»? _____
5. Як звали зведеного брата Тома? _____
6. Хто виховував Тома? _____
7. Яке завдання отримав Том від тітки Поллі суботнього ранку? _____
8. Чим уявляв себе Бен Роджерс, вийшовши на прогулянку? _____
9. Що отримав Том від Бена за можливість пофарбувати? _____
10. За що Том продав чергу фарбувати Біллі Фішеру? _____

2. Складіть у робочому зошиті простий план прочитаного розділу.
3. Перекажіть події суботнього ранку від імені: а) Тома Соєра; б) тітоньки Поллі; в) Біллі Фішера; г) Бена Роджерса.
4. Розкажіть, яким постає світ дитинства в повісті Марка Твена, заповнивши опорну схему за прочитаним розділом.

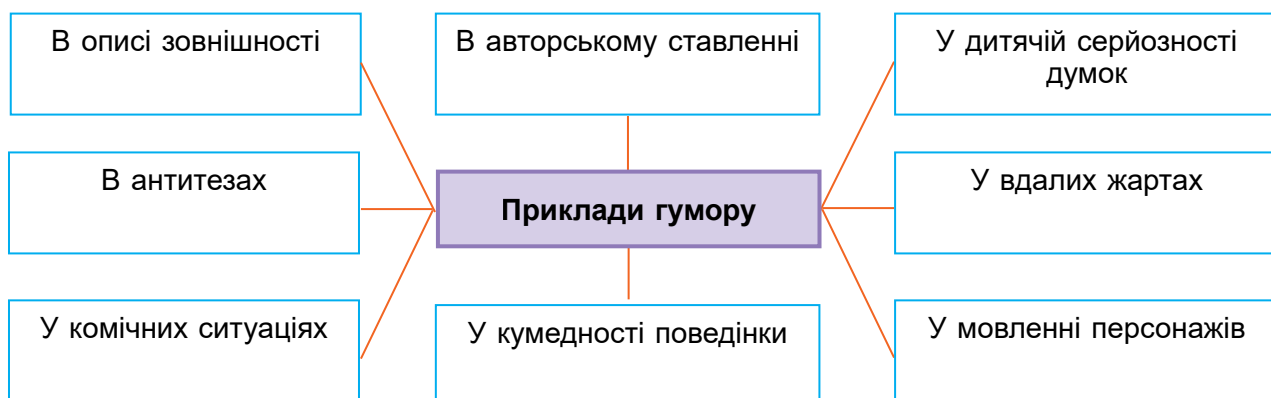

5. Творча робота «Велике відкриття звичайної суботи». Знайдіть та запишіть у таблицю цитати, за якими можна порівняти ранок і день суботи. Визначте, який важливий закон не тільки дитячого, але й дорослого життя відкрив Том.

Що порівнюємо	Ранок	День
Настрій Тома		
Ставлення до життя		
Кількість скарбів		
Становище серед товаришів		
Відкриття Тома		

6. Робота в парах «Скарби дитячих мрій». Пригадайте, які «багатства» придбав Том після того, як дозволив хлопчикам «отримати задоволення» від фарбування паркана? Позмагайтесь з однокласником чи однокласницею, хто точніше запише їх перелік. Скориставшись текстом твору, перевірте одне одного та визначте, хто переміг. Розкажіть, про які скарби мрієте ви.

7. Розгляньте опорну схему. Знайдіть у тексті приклади гумору в повісті Марка Твена.

8. Розгляньте ілюстрації різних художників. Чим, на вашу думку, різняться їхні бачення Тома Соєра та його витівок?

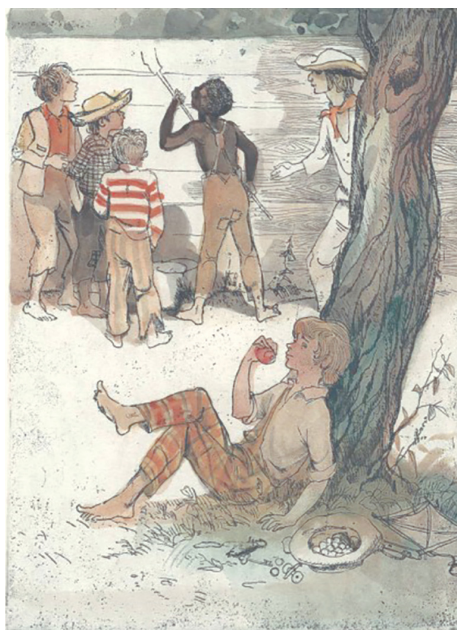
Ілюстрація Емі Джун Бейтс. 2006 р.

Ілюстрація Анатолія Єлисеєва. 2004 р.

Ілюстрація Розанни Калустян. 1989 р.

Ілюстрація Германа Мазуріна. 1976 р.

ЧИТАЙМО

7 **Перед читанням.** Читаючи, зверніть увагу, які риси характеру Тома й Гека розкрилися в пригоді на цвинтарі. А як на їхньому місці вчинили б ви?

Ілюстрація Германа Мазуріна.
1976 р.

Розділ шостий Том знайомиться з Бекі

(...) Невдовзі Том зустрівся з Гекльберрі Фінном, сином місцевого п'янички. Усі матері в містечку ненавиділи Гекльберрі й водночас боялися, бо це був ледащо, поганий, невихований хлопчисько, який не визнавав жодних законів. І ще тому, що всі діти заздрили йому, були в захопленні від нього й намагалися наслідувати його в усьому. Том, як і всі інші хлопці з «порядних родин», заздрив Гекльберрі, бо той міг цілий день нічого не робити. Томові теж було суворо заборонено гратися із цим голодранцем. Саме тому він, коли міг, грався з ним. Гекльберрі одягався в недоноски з плеча дорослих людей; одяг його всякої пори року цвів різнокольоровими плямами й звисав лахміттям. Його бриль – цілковита руїна величезних розмірів, від крис якого вирвано чималий шмат у вигляді півмісяця; куртка, у ті рідкісні дні, коли він її одягав, сягала аж до п'ят, а задні гудзики метлялися значно нижче спини; штани висіли на одній підтяжці й ззаду теліпалися величезним порожнім мішком,

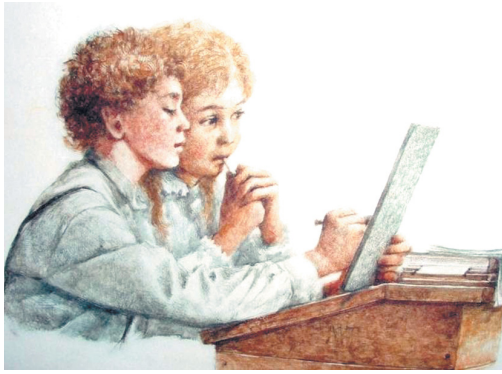
хльоскали по грязюці, коли він забував їх підкачати.

Гекльберрі був вільний птах. Він блукав, де йому заманеться, у погожу годину ночував десь на чужому ганку, а в негоду – у порожніх діжках. Йому не треба було ходити ні до школи, ні до церкви, він нікого не слухав, бо не мав над собою господаря. Він міг ловити рибу чи купатися, коли й де йому заманеться, і сидіти у воді, скільки хочеться. Лягав спати він, коли хотів. Навесні перший з усіх хлопців починав ходити босий, а восени взувався останній. Йому не треба було ні митися, ні одягати чисту білизну, а лаятися він умів напрочуд. Словом, цей хлопець мав усе, що надає смак життю... Так думали всі вимучені, сковані по руках і ногах «добре виховані» хлопці з «порядних родин» у містечку.

Том привітав романтичного волоцюгу:

- Гей, Гекльберрі! Здоров!
- Здоров і ти, коли хочеш.
- Що це таке в тебе?
- Дохла кішка.
- Дай подивитися, Геку! Ач, зовсім уже залякла. Де ти її взяв?
- Купив в одного хлопця.
- Скільки заплатив?
- Синій квиток і бичачий пузир. Я його поцупив на різниці.
- А де ти дістав синій квиток?
- Купив у Бена Роджерса два тижні тому за батіжок.
- Слухай, Геку, а на що годиться дохла кішка?
- На що годиться? Бородавки виводити.
- Та ну? Я знаю кращий засіб.
- Б'юсь об заклад, не знаєш. Який це засіб?
- Гнила вода.
- Гнила вода? Нічого вона не варта, твоя гнила вода.
- Нічого не варта?! А ти її коли-небудь пробував?

- Ні, я не пробував. А Боб Таннер – той пробував.
- А хто тобі сказав?
- Бачиш, він казав Джефові Тетчеру, а Джеф казав Джонні Бекеру, а Джонні казав Джиму Голмсу, а Джим казав Бену Роджерсу, а Бен казав одному темношкірому, а темношкірий сказав мені. От і знаю.
- Ну й що з того? Усі вони брешуть. Принаймні всі, крім темношкірого, я його не знаю. Нісенітниця! Тепер ти мені скажи, Геку, як Боб Таннер робив це?
- А так: він узяв та й засунув руку в гнилий пенъ, де була дощова вода.
- Удень?
- Авжеж.
- І стояв обличчям до пенъка?
- Ага. Ніби так.
- І казав він щось при цьому?
- Мабуть... Не знаю.
- Отак! А ще захотів виводити бородавки гнилою водою, коли берешся за діло таким безглуздим способом. Ні, так нічого путнього не буде. Треба піти самому в гущавину лісу, подивитися, де є пенъ з гнилою водою, рівно опівночі стати спиною до пенъка, засунути руку у воду й приказувати: «Ячмінь-зерно, ячмінь-зерно, розмелись мукою, гнилі води, візьміть бородавки із собою». А потім, заплющивши очі, швиденько відійти на одинадцять кроків, обернутися тричі довкола, після цього піти додому й нікому нічого не казати, бо коли скажеш – усі чари зникнуть.
- Так, це схоже на правду. Тільки Боб Таннер, він робив не так.
- Та певно, що не так! І тому з усіх хлопців у містечку в нього найбільше бородавок. А коли б він знав, як поводитися з гнилою водою, у нього не було б жодної бородавки. Я сам їх тисячі вивів у себе таким чином, Геку. У мене їх було дуже багато, бо я частенько граюся із жабами. А то я ще виводжу їх гороховим стручком. (...) Ну а як же ти виводиш їх дохлюю кішкою?
- А ось як: візьми кішку і йди з нею на кладовище, у таке місце, де поховано якусь злу людину. Опівночі прийде чорт, а може, і два-три, але ти їх не побачиш, тільки почувеш шум вітру, принаймні почувеш, як вони розмовлятимуть. Коли вони потягнуть чолов'ягу геть, жбурни їм навздогін кішку й приказуй: «Чорт за мертвяком, кіт за чортом, бородавка за котом, геть від мене всі разом». Від цього всяка бородавка зійде. (...)
- Слухай, Геку, коли ти думаєш пробувати з кішкою?
- Цієї ночі. Думаю, чорти цієї ночі неодмінно прийдуть до старого Вільямса.
- Та його ще в суботу поховали, Геку. Вони вже, мабуть, викрали його в суботу вночі.
- Що ти таке кажеш? Як вони могли його викрасти до півночі? А опівночі вже була неділя. У неділю чорти не дуже люблять шльондрати по землі.
- Це правда. Я й не подумав. А мені можна з тобою?
- Звичайно, якщо не боїшся.
- Отакої! Боюсь! Ти нявкнеш під вікном?
- Добре. І ти нявкни у відповідь, якщо тобі можна буде вийти. А то минулого разу я нявкав під вікнами, поки старий Гейс не почав жбурляти в мене камінці й кричати: «Чорти б забрали цю кішку!» За такі слова я йому цеглиною вибив шибку, тільки нікому не кажи!
- Тієї ночі я не міг тобі нявкати, бо за мною стежила тітка. Але тепер я таки нявкну. Слухай, Геку, що це в тебе таке?
- Нічого особливого – кліщ.
- Де ти його взяв?
- У лісі.

Ілюстрація Роберта Інґпена.
2010 р.

- Що візьмеш за нього?
- Не знаю. Я його не збирався продавати.
- Як знаєш. Та й кліщ такий малесенький.
- Ну, ще б пак! Чужого кліща кожен може лаяти. А я ним задоволений. Для мене й цей кліщ добрий.
- Та кліщів у лісі хоч греблю гати! Я б їх тисячу назбирав, аби захотів.
- Чого ж ти їх не назбираєш? Ага! Сам знаєш, що не вдасться. Я тобі скажу, що цей кліщ дуже ранній – перший кліщ, якого я бачив цього року.
- Слухай, Геку, я тобі дам за нього свого зуба.
- Покажи.

Том дістав папірець, обережно розгорнув його. Гекльберрі уважно розглянув зуба. Спокуса була дуже велика. Нарешті він спитав:

– Справжній?

Том підняв верхню губу й показав порожнє місце.

– Гаразд, – сказав Гекльберрі. – Отже, по руках!

Том поклав кліща в коробочку з-під пістонів, де ще недавно був жук, і хлопці розійшлися, до того ж кожен почував себе багатшим, ніж перед тим. (...)

◆ Попрощавшись із Геком, Том вирушив до школи. Учитель добряче відлупцював його за спізнення, а потім наказав сісти поруч із новенькою ученицею. Дівчинка, що звалася Бекі Тетчер, одразу сподобалася Томові. Щоб показати свою прихильність, хлопчик пригостив її персиком. А потім на грифельній дошці намалював для неї будиночок. І, зрештою, на тій-таки дошці написав: «Я вас люблю». Бекі вдала, що розсердилася.

Розділ дев'ятий Трагедія на цвинтарі

◆ Уночі Том і Гек потайки пішли на цвинтар, аби випробувати рецепт лікування бородавок за допомогою дохлої кішки.

(...) Старовинне кладовище було на пагорку, милі за півтори від містечка. Старий дощаний паркан, що оточував його, місцями повалився всередину, місцями – назовні, але ніде не стояв рівно. Усе кладовище поросло травною й бур'яном, старі могили осіли. Пам'ятників не видно, над могилами бовваніли гнилі старі дошки, заокруглені вгорі, сточені червою і похилені до землі, шукаючи підпори й не знаходячи її. «Вічна пам'ять такому-то», – було написано колись на дошках, але на більшості з них написів не можна прочитати навіть удень.

Тихий вітер жалібно стогнав між деревами, і Том боявся, що це, мабуть, душі померлих ремствують на неспокій. Хлопці говорили мало й тільки пошепки, бо час, місце, навколишня урочистість і тиша гнітили їх. Вони знайшли свіжу могилу, яку шукали, і стали за кілька кроків від неї, біля трьох великих ясенів.

Чекали вони, як їм здавалося, дуже довго. Десь крикнула сова, і тільки цей звук порушив мертву тишу. Томові ставало дедалі моторошніше, йому хотілося щось сказати. Відтак він не витримав:

- Гекі, як ти думаєш, – почав він пошепки, – мертві не розсердяться, що ми тут?
- Гекльберрі прошепотів у відповідь:
- Не знаю! А моторошно тут. Правда?
- Атож! (...)

Хлопці, ледве дихаючи, притулилися один до одного. Приглушені голоси долинали з протилежного кінця цвинтаря.

– Дивися! Глянь туди! – прошепотів Том. – Що це таке?

– Це диявольський вогонь! Ой Томе, страшно!

У темряві з'явилися якісь невиразні постаті. Перед ними гоїдався старовинний бляшаний ліхтар, розсипаючи по землі іскорки світла. Гекльберрі, тремтячи, прошепотів:

– Це, мабуть, чорти. Аж три! Томе, ми пропали. Ти вмієш молитися?

– Спробую. Але ти не бійся, вони нас не зачеплять. «Отче наш, іже еси...» – почав Том вечірню молитву.

– Тс-с!

– Що таке, Геку?

– Це люди! Принаймні один з них. У нього голос Мефа Поттера.

– Невже?

– Найправедніша правда. Лежи й не дихай. Він нас не помітить, бо, як завжди, п'яний. Я знаю.

– Гаразд. Я буду тихо. Ось вони стали. Щось шукають. Не можуть знайти. Ось знову йдуть сюди. Ач, як біжать. Знову ближче. Тепер далі. А зараз ідуть просто на нас. Слухай, Геку, я знаю голос другого: це індіанець Джо!

– Ну, звичайно, це клятий метис! Мабуть, краще, аби то були чорти. І чого їм тут треба, хотів би я знати?

Шепіт урвався, бо троє людей дійшли до могили й зупинилися неподалік від того місця, де сховалися хлопці.

– Ось тут, – сказав третій і підняв ліхтар, від чого світло впало на його обличчя. Це був молодий лікар Робінсон.

Поттер та індіанець Джо несли ноші, мотузку й дві лопати. Вони поклали ноші на землю й почали розкопувати могилу. Лікар поставив ліхтар у головах могили, сам сів на землю і притулився спиною до одного з ясенів. Він був так близько, що хлопці могли доторкнутися до нього.

– Швидше, швидше, – квапив він. – Щохвилини може зійти місяць.

Ті буркнули щось у відповідь і копали далі. Якийсь час чутно тільки стукіт лопат та одноманітне й сумне гупання землі й піску, що їх викидали на поверхню з ями. Нарешті одна лопата наткнулася на труну, і за одну-дві хвилини копачі витягли домовину нагору... Тими самими лопатами вони скинули віко, витягли труп і зневажливо кинули його на землю. З-за хмар вийшов місяць і освітив бліде лице покійника. Труп поклали на ноші, укрили ковдрою і прив'язали мотузкою. Поттер витяг великого складаного ножа, відрізав кінець мотузки, що теліпався, і проказав:

– Ну от, костоправе, проклята робота готова. А тепер женіть ще золотого, а то ми його тут і кинемо.

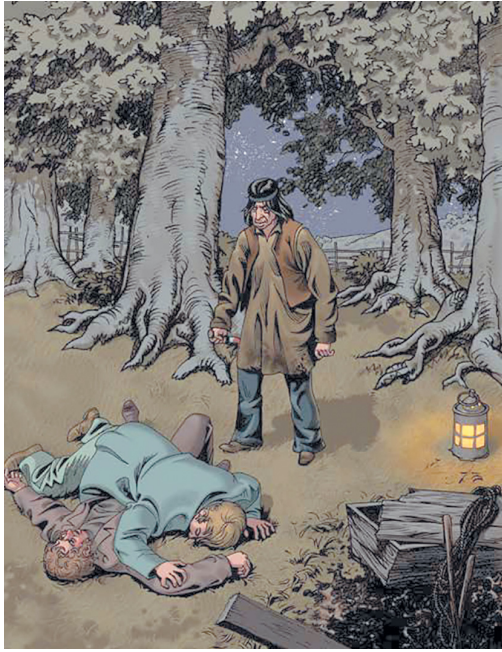
– Точно сказано! – крикнув індіанець Джо.

– Що це означає? – здивувався лікар. – Ви правили гроші наперед, і я заплатив вам сповна.

– Ви заплатили, але в нас є ще й інші рахунки, – сказав Джо, підходячи до лікаря. Той підвівся на ноги. – П'ять років тому я прийшов на кухню до вашого батька, а ви мене вигнали втришя, я просив поїсти, а ви вигнали мене, наче злодія. А коли я присягнувся відплатити вам за це хоч би через сто років, ваш батько запропонував мене до в'язниці, як волоцюгу. Ви думали, я забув? Індіанська кров тече в мені дарма. Тепер ви в мене в руках, і ми з вами поквітаємося, так і знайте!

Він загрозово підняв кулака до обличчя лікаря. Той несподівано одним ударом звалив індіанця на землю. Поттер від подиву впустив ножа й гукнув:

– Гей ви! Що це таке? Не чіпайте мого товариша!

Ілюстрація Михайла Курдюмова.
2012 р.

Минуло три, чотири, п'ять хвилин... Поттер заворушився і застогнав. Він стиснув у руці ножа, підніс його до очей, здригнувся і випустив додолу. Потім підвівся і сів, відштовхуючи від себе труп лікаря, глянув на нього, каламутним поглядом озирнувся довкола й зустрівся з очима метиса.

– Боже мій, як це сталося, Джо?

– Кепські справи, – сказав той, не здригнувшись. – Навіщо ти це зробив?

– Я? І не думав.

– Розкажуй! Тут балачками не допоможеш!

Поттер сполотнів і затремтів, мов осиковий лист.

– Я думав, що вже протверезів. Не слід мені було пити ввечері. У мене й досі гуде в голові – ще дужче, ніж тоді, коли ми йшли сюди. Я наче в тумані, нічого не пригадую. Скажи мені, Джо, по щирості скажи, друже, невже це я його ухекав? Адже я не хотів убивати, у мене й на думці не було, душею і честю присягаюся. Скажи мені, Джо, як це вийшло? О який жах! Він був такий молодий, талановитий.

– Ви зчепилися, він ударив тебе дошкою по голові. Ти впав, а потім підвівся, хитаючись, мов п'яний, схопив ножа й штрикнув його в груди саме тоді, коли він знову бив тебе. Потім ви обидва попадали й лежали як мертві.

– Ой, я й сам не знав, що роблю. Щоб я крізь землю провалився, коли брешу. Це все від горілки. А я ж ножем навіть орудувати не вмію. Битися бився – це так, але без ножа. Це всі знають. Джо, голубе, будь другом, не видавай мене! Дай слово, що не викажеш, Джо! Я завжди тебе любив, завжди стояв за тебе. Ти сам знаєш. Ти ж нікому не скажеш, нікому не скажеш, Джо?

Нещасний упав на коліна перед убивцею і благально простягнув до нього руки.

– Гарзд, Мефе, ти завжди чесно й щиро поводишся зі мною, я тобі віддячу тим самим. Будь певний, слово моє тверде. Тут і говорити більше нема про що.

– Джо, ти просто ангел. Я благословлятиму тебе до останнього дня свого життя, – і Поттер заплакав.

– Ну, годі! Тепер не час рюмсати! Іди он тією дорогою, а я піду цією. Та дивися, слідів за собою не лишай!

Поттер пішов, потім почав бігти. Метис стояв і дивився йому вслід, бурмочучи: – Якщо він справді здурів від удару й горілки, то не скоро згадає про ножа, а коли й згадає, то буде так далеко, що побоїться вертатися сюди, куряча душа!

Минуло кілька хвилин, і на вбитого, на загорнутий у ковдру труп, на домовину без віка, на розриту могилу дивився тільки місяць із неба. Навколо знову була тиша. (...)

◆ Боячись жорстокого індіанця Джо, Том і Гек запрягнулися нікому не розповідати про побачене на цвинтарі. Поліцейське розслідування показало, що злочин скоїв Меф Поттер. Чоловіка запроторено до в'язниці. Містечко чекало на суд і найсуворіший вирок для вбивці. Думка про те, що буде покарано невинного, не давала хлопцям спокою. Однак страх перед Джо й вірність клятві були сильнішими за голос сумління.

ПРАКТИКУМ

8 1. *Робота в парах.* Прочитайте в ролях діалог, що відбувся, коли зустрілися Том Соєр і Гек Фінн (с. 54–56). Поясніть свій вибір інтонації, рухів, виразу обличчя.

2. Знайдіть у тексті портрет Гека Фінна та попрацюйте над ним:

- підкресліть хвилястою лінією слова, які характеризують зовнішність хлопця;
- прямою лінією – його внутрішній світ та спосіб життя;
- розкажіть, яким ви уявляєте Гека.

3. Візьміть участь у конкурсі на краще запам'ятовування. Згадайте розмову Тома Соєра з Геком Фінном про те, як позбутися бородавок. Нижче надруковано уривки твору з описами цих дивних рецептів, але окремих слів у них не вистачає. Упишіть їх та перевірте за текстом, наскільки точно ви справилися із завданням.

Треба піти самому в _____, подивитися, де є _____ з гнилою водою, рівно _____ стати спиною до пенька, _____ у воду й приказувати: «_____ -зерно, _____ -зерно, розмелись мукою, _____, візьміть бородавки із собою». А потім, заплющивши очі, швиденько відійти на _____ кроків, обернутися _____ довкола, після цього піти додому й _____, бо коли скажеш – усі чари зникнуть.

Візьми _____ і йди з нею на _____, у таке місце, де поховано якусь _____ людину. _____ прийде чорт, а може, і два-три, але ти їх не побачиш, тільки почувеш _____, принаймні почувеш, як вони розмовлятимуть. Коли вони потягнуть чолов'ягу геть, жбурни їм навздогін _____ й приказуй: «Чорт за мертвяком, кіт за чортом, бородавка за котом, геть від мене всі разом». Від цього всяка бородавка зійде.

4. Дослідіть, яким є кодекс дружби Тома й Гека:

1. Які пункти ви записали б до кодексу дружби? Якщо вважаєте за потрібне, доповніть таблицю.

2. Підтвердьте прикладами з повісті, що Том і Гек дотримуються правил дружби.

3. Як ви гадаєте, чому інші хлопці в повісті – товариші в грі, але не друзі Тома?

4. Чи є у вас справжній друг?

Кодекс дружби	Приклади
Рівність у взаєминах	
Спільні інтереси	
Довіра	
Взаєморозуміння	
Зберігання таємниць	
Спільне додання труднощів	
Допомога й підтримка у важку хвилину	

ПИШІМО

9 Порівняйте образи Тома Соєра та Гека Фінна, записавши власні спостереження.

Що порівнюємо	Том	Гек
Родина		
Добробут		
Уява та фантазії		
Ставлення до навчання		
Вірність дружбі		
Жага пригод		
Ставлення жителів міста		
Риси характеру		

РОЗВИВАЙМО МОВЛЕННЯ

10 Творча робота «Слідом за автором». Використовуючи фразеологізми з перекладу повісті Марка Твена, розкажіть про пригоду Тома й Гека на кладовищі.

Фразеологізми	Їхнє тлумачення
Лізти чортові в зуби	Лізти в ризиковані справи
Збити з пантелику	Збити з правильної думки
Стало кепсько на душі	Стало тоскно
Накликати халепу	Попасти в біду
Дати часу	Швидко втекти
Нашорошити вуха	Прислухатися

11 **Перед читанням.** Читаючи розділ, простежте за перебігом емоцій, які переживав Том.

Розділ двадцять третій Порятунок Мефа Поттера

Нарешті дрімотна нудьга в містечку струснулася і дуже сильно. Призначено було день суду над убивцею. Тепер усі про це тільки й говорили. Том не знав, куди сховатися від розмов. Кожен натяк на вбивство змушував його тремтіти, бо нечиста совість підказувала, що такі розмови ведуться тільки для того, аби спіймати його. Правда, він не знав, як люди довідалися, що він дещо знає про вбивство, але міські пересуди не могли не бентежити його. Тома весь час кидало в жар. Він одвів Гека в затишне місце поговорити по щирості. Треба ж було хоч на деякий час дати волю своєму язикові й поділитися з товаришем. Крім того, Том хотів ще раз довідатися, чи Гек не проговорився. (...)

Том завів розмову з Геком і, переконавшись, що приятель дотримується клятви мовчання, наважився поділитися з ним своїми сумнівами.

– А про що балакають, Геку? Я наслухався всячини.

– Про що балакають? Та все про одне: Меф Поттер, Меф Поттер, Меф Поттер та й годі. Мене аж у жар кидає. Хоч би кудись сховатися.

– Отаке й зі мною. По-моєму, він пропадає людина! Йому смерть! А тобі не буває його шкода... іноді?

– Дуже часто. Так, дуже часто. Нетямуца він людина. Але ж він і зла нікому не робив. Нікому ніколи. Ловить собі рибку – заробляє, щоб випити. А потім швендяє. Та, Боже мій, адже ми всі такі. Принаймні більшість із нас. Але він дуже добрий: одного разу він дав мені пів рибини, а сам голодний залишився. І частенько захищав мене та визволяв з біди!

– А мені він лагодив повітряних зміїв і прив'язував гачки до вудочок. Хотів би я, щоб ми допомогли йому втекти з в'язниці.

– Отакої! Як ми йому допоможемо, Томе? Та це й ні до чого. Він утече, а його спіймають.

– Так, спіймають, це правда. Але я прямо чути не можу, коли вони лають його казна-як, а він зовсім невинний.

– Я теж, Томе. Розумієш, я чув... говорять, що він найкровожерніший убивця в нашому штаті, і дивуються, як це його досі не повісили!

– Увесь час отаке говорять. Я чув, казали, що коли суд його виправдає, то його повісять за законом Лінча.

– Так і зроблять, повісять.

Довго говорили хлопці, але розмова їх не заспокоїла. Коли смеркло, вони почали вештатися біля маленької самотньої в'язниці, мабуть, з невиразною надією на якесь диво, що розв'яже всі їхні труднощі. Але нічого не сталося: очевидно, ні ангели, ні добрі чарівниці не зацікавилися нещасним в'язнем.

Хлопці зробили так, як робили частенько й раніше: підійшли до ґрат і дали Поттерові трохи тютюну й кілька сірників. Він сидів на першому поверсі, вартівих поблизу не було.

Його вдячність за такі подарунки й раніше бентежила їхню совість. А цього разу вона вразила їх ще дужче. Вони почували себе боягузами й зрадниками, коли Поттер сказав їм:

– Дуже добрі ви до мене, хлопці, ніхто в цьому містечку не жаліє мене. Лише ви. І я не забуду цього, не забуду. Частенько я кажу собі: адже я колись лагодив

повітряні змії всім хлопцям, показував їм, де краще ловиться риба, приятелював з ними й допомагав їм, як тільки міг. Тепер усі забули старого Мефа, коли він ускочив у біду. Але Том не забув, і Гек не забув, вони не відцуралися мене, – кажу я, – і я не забуду їх. Ох, хлопці, учинив я жахливу річ – був п'яний, з глузду з'їхав... Ось воно й сталося. А тепер мене на шибеницю поведуть. І це справедливо, справедливо. Та це й краще, слово честі, краще. (...) А станьте-но один одному на плечі, щоб я міг торкнутися вас. Ось так. Дайте потисну руку – ваші руки пролізуть крізь ґрати, а мої лапи занадто великі. Маленькі рученята, слабенькі, але вони таки здорово допомогли Мефові Поттеру, і ще більше допомогли б, аби тільки могли.

Том повернувся додому геть пригнічений, і сни його цієї ночі були сповнені жаху. Наступні два дні він вештався навколо будинку суду. Якась непереможна сила тягла його всередину, але він змушував себе лишатися на вулиці. Те саме було й з Геком. Вони старанно уникали один одного. Кожен намагався одійти від суду, але завжди тут же повертався. Том уважно слухав усі новини, що їх виносили люди із зали суду, але весь час він чув лише погані вісті: зашморг дедалі тугіше стягувався на шиї бідолоашного Поттера. На кінець другого дня в містечку говорили, що свідчення індіанця Джо були незаперечні і що не було жодного сумніву в тому, яким буде вирок присяжних.

Том повернувся додому пізно ввечері й уліз до спальні через вікно. Він був страшенно схвильований і довго не міг заснути. Наступного дня все містечко зранку юрмилося біля будинку суду, бо це був вирішальний день. Залу суду заповнили чоловіки й жінки. Нарешті ввійшли довгождані присяжні й сіли на свої місця. Незабаром після цього ввели Поттера, блідого й розгубленого, у кайданах. Його посадили на лаву підсудних, де всі цікаві могли бачити його. На такому ж видному місці сидів індіанець Джо, спокійний і байдужий, як завжди. Знову запанувала мовчанка, потім прибули судді, і шериф відкрив судове засідання. Адвокати перешіптувалися, писарі шелестіли паперами. Усе створювало урочисту атмосферу тривожного напруженого чекання.

Викликали свідка, що бачив, як Меф Поттер умивався біля струмка рановранці того дня, коли стало відомо про вбивство. Він засвідчив, що, побачивши його, Меф Поттер негайно кинувся тікати. Спитавши ще дещо, прокурор звернувся до оборонця:

– Тепер ваша черга. Допитуйте свідка.

Підсудний підняв на хвилину очі, але опустив їх знову, коли оборонець сказав:

– Я не маю запитань. (...)

◆ Інших свідків оборонець теж не допитував. Його дивна поведінка дедалі більше обурювала публіку. Проте коли прокурор оголосив, що провину підозрюваного фактично доведено, оборонець несподівано запропонував запросити Тома Соєра. У залі запала тиша. Том увійшов...

У хлопця був розгублений вигляд, бо він страшенно боявся. Його змусили присягнути.

– Томасе Соєре, де ви були приблизно опівночі сімнадцятого червня?

Том глянув на залізне обличчя індіанця Джо, і йому заціпило. Слухачі затамували подих, але Том не міг вимовити жодного слова. Проте за мить-другу хлопець трохи опанував себе і спромігся сказати так, що дехто в залі навіть почув його:

– На цвинтарі.

– Трохи голосніше, будь ласка. Не бійтеся. Отже, ви були...

– На цвинтарі.

Зневажлива посмішка майнула на обличчі індіанця Джо.

– Чи не були ви десь поблизу могили Горса Вільямса?

– Так, сер.

– Будь ласка, трохи голосніше. Чи близько ви були від неї?

– Так близько, як тепер від вас.

– Ви сховалися чи ні?

– Сховалися.

– Де?

– За ясенами, край могили.

Індіанець Джо ледь помітно здригнувся.

– З вами був ще хтось?

– Так, сер. Я пішов туди з...

– Стривайте, почекайте хвилинку. Не треба називати ім'я вашого супутника. Ми допитаємо і його. Ви принесли із собою що-небудь на цвинтар?

Том вагався. Він був, очевидно, збентежений.

– Кажіть, мій друже, не бійтеся. Істина завжди почесна. Що ви принесли із собою туди?

– Тільки дохлу кішку.

У залі пролунав сміх. Суддя закалатав дзвіночком.

– Ми покажемо суду скелет цієї кішки. А тепер, мій друже, розкажіть нам усе, що ви бачили, розкажіть нам своїми словами, нічого не пропускаючи, і не бійтеся.

Том почав – спершу нерішуче, потім поступово захопився. Розповідь його полилася жвавіше. Незабаром у залі суду не чути було жодного звуку, крім його голосу. Усі погляди втупилися в нього. Роззявивши рота й затамувавши подих, публіка ловила кожне його слово, не помічаючи часу, зворушена й захоплена моторошним оповіданням. Загальне хвилювання дійшло краю, коли Том почав описувати сцену вбивства:

– А коли лікар схопив дошку й торохнув нею Мефа Поттера, а той упав, індіанець Джо кинувся на нього з ножом і...

Торох! Метис розштовхав усіх, хто намагався його затримати, блискавкою майнув у вікно, та тільки його й бачили!

◆ Завдяки своєму мужньому вчинку Том став справжнім героєм міста. Однак якщо вдень хлопчик насолоджувався славою, то вночі тремтів від страху, чекаючи на помсту індіанця Джо...

ВАШ СЛОВНИК

Закон Лінча (суд Лінча, лінчування) – розправа юрби з людиною, яку підозрюють у злочині, без суду й без слідства; форма самосуду в США.

ПРАКТИКУМ

1. Складіть у робочому зошиті простий план прочитаних розділів.
2. Перекажіть події за складеним планом.

Ілюстрація Михайла Курдюмова.
2012 р.

3. Упізнайте героя за описом:

1. «Індіанська кров тече в мені не дарма. Тепер ви в мене в руках, і ми з вами поквітаємося, так і знайте!» (_____)

2. «Що це означає? Ви правили гроші наперед, і я заплатив вам сповна». (_____)

3. «Не слід мені було пити ввечері. У мене й досі гуде в голові, – ще дужче, ніж тоді, коли ми йшли сюди. Я наче в тумані, нічого не пригадую. (_____)

4. ...Вільний птах. Він блукав, де йому заманеться, у погожу годину ночував десь на чужому ґанку, а в негоду – у порожніх діжках. (_____)

5. ...Надто вже дбає про цей паркан: адже він виходить на вулицю. (_____)

6. У цю важку й безнадійну хвилину його раптом окрило натхнення – не що інше, як натхнення, геніальна, блискуча думка. (_____)

4. Дослідіть, як Том Соєр проходить шлях подолання страху, указавши в правій стороні схеми, які події довелося пережити герою, а в лівій – які слабкості вдалося подолати.

5. Дослідницька робота «Світ дітей і дорослих». Доповніть таблицю прикладами з твору, які вказують відмінності між світом дітей та світом дорослих.

Щирість світу дітей	Суворая реальність світу дорослих
Гра та уява як основа буття	Реальне вбивство лікаря Робінсона
Вірна дружба Тома й Гека	Підступність індіанця Джо
Хлопчачі заботи й вигадання смішних рецептів від бородавок	Пияцтво Мефа, яке привело його до в'язниці

Щирість світу дітей	Суворая реальність світу дорослих
Том розігрує хлопців щодо фарбування паркана	Індіанець Джо обманює лікаря щодо оплати, а Мефа щодо його винуватості в смерті Робінсона
Висновки	
Найкраще в людині закладене з дитинства.	Доросле життя часто руйнує наївність та щирість світу, який бачить дитина.

6. Підкресліть риси, які відповідають характеру Тома. Підтвердьте свій вибір прикладами з тексту.

Відданість, жорстокість, хоробрість, працьовитість, жадібність, кар'єризм, готовність прийти на допомогу, доброта, ненависть до чесних людей, щирість, чесність, байдужість, підступність, зрадливість, вдячність, скромність, героїзм, витривалість, кмітливість, акторська майстерність, рішучість, безкорисливість, сила духу, винахідливість у визволенні з полону, волелюбність, сміливість, вірність дружбі, щирість, жага пригод.

РОЗВИВАЙМО МОВЛЕННЯ

13 Візьміть участь у дискусії щодо проблемного питання «Як зберегти світло дитинства в дорослому житті?». Використайте приклади з повісті «Пригоди Тома Соєра» як докази.

Пам'ятка «Основні правила дискусії»

1. Усі відкрито висловлюють свої думки.
2. Усі погляди гідні поваги.
3. Слухайте інших не перебиваючи.
4. Не говоріть занадто довго та занадто часто.
5. Говорить лише одна особа – інші уважно слухають.
6. Дотримуйтеся позитивних ідей та стосунків.
7. Не критикуйте себе та інших.
8. Незгоди й конфлікти щодо ідей не варто спрямовувати на конкретну особу.

ПИШІМО

14 Доведіть, що «Пригоди Тома Соєра» – пригодницька повість, записавши власні спостереження.

Ознаки пригодницького твору	«Пригоди Тома Соєра» як пригодницька повість
Основа сюжету – пригода, незвичайні, захопливі, напружені події.	
Велика кількість різноманітних таємниць, загадок.	
Несподівані сюжетні повороти.	
Складні випробовування, через які проходять герої.	
Поведінка деяких персонажів незрозуміла впродовж тривалого часу.	
Захопливий сюжет переплітається з вирішенням важливих проблем.	
У пригодах персонажі виявляють свій характер	

ЧИТАЙМО

15 *Перед читанням.* Читаючи розділи повісті, прослідкуйте, як поводитися діти, заблукавши в печері.

◆ Невдовзі Бекі запросила Тома на пікнік. У великій компанії вони вирушили на пароплаві до мальовничої місцини. Розважившись досхочу й пообідавши, товариство пішло оглядати печеру. Під час екскурсії Том і Бекі відстали від гурту. Усі повернулися на пароплав, не помітивши їхнього зникнення. Незабаром містечко облетіла звістка про те, що Том і Бекі загубилися. На пошуки дітей кинулися всі, хто міг. Тим часом друзі блукали підземеллям...

Розділ тридцять перший Заблукали в печері

(...) Діти довго йшли покрученим коридором, петляючи то праворуч, то ліворуч, забираючись дедалі глибше в таємниче підземелля, зробили ще одну позначку й пішли в бічний коридор, шукаючи нових чудес, щоб розповісти про них там, нагорі.

В одному місці вони знайшли простору печеру, зі стелі якої звисали безліч блискучих сталактитів завдовжки й завширшки з людську ногу. Діти обійшли печеру, дивуючись і захоплюючись її красою. Сюди вело багато коридорів. Друзі пішли одним із них і незабаром побачили в самісінькому центрі печери чудове джерело, дно якого було вистелено блискучими кристалами. Стелю печери підтримував ряд фантастичних колон, що утворилися внаслідок поєднання великих сталактитів і сталагмітів від безнастанного спадання крапель води протягом століть. Під склепінням печери звили гніздо зграї кажанів, у кожній зграї їх було не менше кількох тисяч. Світло стривожило їх, вони сотнями ринули вниз і з огидним вереском стали люто кидатися на свічки. Том знав їхні звички й добре розумів, яка небезпека загрожує від цих створінь. Він схопив Бекі за руку, кинувся разом з нею в перший же коридор, і саме вчасно, бо один кажан загасив крилом свічку Бекі – тоді, коли вона вибігла з печери. Кажани довго гналися за дітьми, але втікачі щохвилини завертали в нові переходи й нарешті позбулися небезпечних тварин. (...)

◆ Невдовзі Том і Бекі збагнули, що заблукали. Певний час вони відчайдушно намагалися знайти вихід.

Вони повернули в якийсь коридор і довго йшли мовчки, зазираючи в кожен бічний хід, чи не здасться він їм знайомим, але ні, то були невідомі місця. Бекі щоразу вдивлялася в Томове обличчя, шукаючи в ньому розради, і Том весело говорив:

– Це ще не той, яким ми йшли, але ти не турбуйся, ми зараз дійдемо до того.

Та з кожною новою невдачею він дедалі більше занепадав духом і незабаром почав звертати в перші-ліпші завулки. Він твердив і далі: «Усе гаразд», але на серці йому було так важко, що слова його звучали так, ніби він казав: «Усе пропало». Перелякана Бекі притулилася до нього й щосили намагалася стримати сльози, але вони лились і лились. (.)

Том гукнув. Голос його пролунав у порожніх провулках і завмер десь легеньким звуком, що нагадував глузливий сміх.

– Ой Томе, не гукай більше. Це так страшно! – сказала Бекі.

– Страшно воно-то страшно, Бекі, але краще гукати. Вони, може, почують нас.

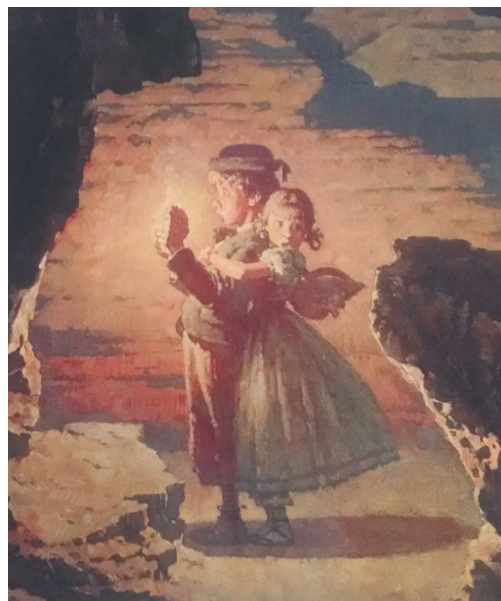
І він знову гукнув. Це «може» було ще жахливіше, ніж той моторошний сміх, воно означало, що надія вмерла. Діти стояли тихо й слухали, але ніхто не відгукнувся. Том квапливо повернув назад. Якось нерішучість у всіх його рухах і в погляді відкрили Бекі іншу жахливу істину: він уже не міг знайти дорогу до тієї печери, де були кажани. (...)

– Томе, Томе, ми пропали! Ми пропали! Ми ніколи, ніколи не вийдемо звідси! Ах, і навіть ми пішли від усіх?

Вона сіла й так гірко заплакала, що Тома охопив відчай: він подумав, що вона зараз помре або збожеволіє. Хлопець сів поряд, обняв дівчину. Бекі заховала обличчя в нього на грудях, пригорнулася і вилила в сльозах весь свій страх, усе своє каяття. А далека луна перетворювала її слова в глузливий сміх. Том просив бадьоритися, не втрачати надії, але вона казала, що не може. Тоді він став лаяти й картати самого себе за те, що приніс таке нещастя. Це вплинуло краще за все. Дівчинка пообіцяла взяти себе в руки, вона згодилася йти за Томом туди, куди він поведе, тільки хай більше не говорить таких слів, вона й сама винна не менше за нього.

І вони пішли навмання, просто аби не сидіти на місці, – адже їм нічого більше не лишалося робити. (...)

Нарешті втомлені ноги Бекі відмовилися нести її. Вона сіла, Том примостився поруч. Вони говорили про домівку, про друзів, про зручні ліжка, а найголовніше, про сонячне світло. Дівчинка плакала. Хлопець намагався якось розважити її, але всі його слова були даремні та скидалися на глузування. Бекі так утомилася, що врешті-решт стала дрімати й заснула. Том зрадив. Він сидів і вдивлявся в її сумне обличчя. Він бачив, як воно набирало звичайного спокійного виразу під впливом приємних снів. І помалу легка усмішка заграла на її вустах. Безтурботність обличчя дівчинки трохи заспокоїла Тома, і він думками полетів у минуле. Хлопець так заглибився в спогади, що й не помітив, як Бекі прокинулася і тихенько засміялася. Але сміх тут же завмер на її вустах, і вона застогнала.

Ілюстрація *Нормана Роквелла*.
1936 р.

– О, як я могла заснути! Я хотіла б ніколи не прокидатися! Ні, ні, Томе, не дивися на мене так! Я не говоритиму так більше!

– Я радий, що ти поспала, Бекі. Тепер ти відпочила, і ми підемо знову шукати дорогу.

– Спробуймо, Томе, але я бачила уві сні таку чудову країну! Мені здається, ми скоро туди потрапимо.

– Може, потрапимо, а може, і ні. Ну, Бекі, дивися веселіше. Ходімо!

Вони встали й пішли вперед, рука в руку, але вже без усякої надії. Вони хотіли визначити, чи довго були в печері: їм здавалося, що минули вже дні й тижні. Та, ясна річ, це було не так, бо навіть їхні свічки ще не згоріли.

Спливло чимало часу, а скільки – вони й самі не знали. Том сказав, що вони мусять іти тихенько й прислухатися, чи не капає вода, – треба знайти джерело.

Незабаром діти й справді набрали на струмок, і Том вирішив, що пора знову відпочити. (...)

Потім Бекі порушила мовчанку:

– Томе, я така голодна.

Том витяг щось із кишені.

– Ти пам'ятаєш? – спитав він.

Бекі ледве всміхнулася.

– Це наш весільний пиріг, Томе.

– Я хотів би, щоб він був завбільшки з діжку, бо це все, що в нас є.

– Я сховала його на пікніку, хотіла покласти під подушку, щоб бачити одне одного уві сні. Так завжди роблять дорослі люди зі своїм весільним пирогом. Але це буде наш останній...

Бекі не доказала. Том розділив пиріг на дві частини. Бекі їла з апетитом, але Том ледве торкнувся до своєї. Запити цей весільний пиріг вони мали чим – холодної води було вдосталь. Незабаром Бекі запропонувала йти далі. Том нічого не відповів і, помовчавши, сказав:

– Бекі, ти зможеш спокійно вислухати, що я тобі скажу?

Дівчина поплотніла, але відповіла, що, мабуть, зможе.

– Я хочу сказати ось що: нам треба лишитися тут, бо тут є вода. Це наш останній недогарок.

Дівчинка почала плакати й голосити. Том, як міг, утішав її, але даремно. Нарешті вона сказала:

– Томе!

– Що, Бекі?

– Вони ж помітять, що ми заблукали, і шукатимуть нас.

– Атож. Безперечно, шукатимуть.

– Може, вони вже шукають нас, Томе?

– Звичайно ж, мабуть, шукають уже. Сподіваюся, що шукають. (...)

Години минали, почав знову дошкуляти голод. Лишився шматочок від Томової частки пирога, вони розділили його й з'їли. Але після цього стали начебто ще голодніші, ніж досі. Жалюгідний шматочок лише посилив голод.

Незабаром Том сказав:

– Тс-с! Чуєш?

Ілюстрація Михайла Курдюмова.
2012 р.

Обоє затамували подих і прислухалися. Десь далеко ніби хтось гукнув. Том негайно відгукнувся і, тримаючи Бекі за руку, став навпомацки пробиратися коридором у той бік. Незабаром він знову прислухався: хтось гукнув ще раз, цього разу ніби ближче.

– Це вони! – радісно вигукнув Том. – Вони йдуть! Ходімо, Бекі, не бійся, тепер усе гаразд.

Друзі раділи неймовірно, але бігти вони не могли, бо боялися ям, що траплялися на кожному кроці. Незабаром діти підійшли до однієї такої ями й мусили зупинитися. Вона була футів три завглибшки, а може, і всю сотню – у всякому разі, перейти через неї було неможливо. Том ліг на живіт і перехилився вниз так далеко, як тільки міг. Дна не дістав... їм треба стояти тут і чекати, поки до них прийдуть. Вони прислухалися, але вигуки лунали дедалі глухіше. Ще кілька хвилин, і голоси зовсім зникли. Який жаль, який сум! Том кричав, поки не охрип, але ніхто не відгукнувся. Та хлопець усе-таки підбадьорював дівчину. Минула ціла вічність, вони напружено чекали, але голосів не було чути.

Діти навпомацки повернулися до свого струмочка. Час минав поволі. Вони знову заснули й прокинулися голодні, пригнічені горем. Том гадав, що вже вівторок.

Раптом у нього з'явилася одна думка. Поблизу було кілька бічних коридорів. Краще дослідити їх, ніж отак марнувати час. Він витяг з кишені шворку від повітряного змія, прив'язав її до скелі, і вони з Бекі вирушили, розмотуючи за собою шворку. Десь кроків за двадцять коридор закінчився. Там було щось подібне до майданчика для стрибків. Том став навколішки, помацав руками спереду, праворуч, ліворуч. І цієї миті за якихось двадцять ярдів від нього з-за скелі висунулася людська рука зі свічкою. Том радо скрикнув. І відразу слідом за рукою висунулася постать... індіанця Джо! Том заціпенів, він не міг ворухнути ні рукою, ні ногою і дуже зрадив, коли «іспанець» тієї ж хвилини кинувся тікати й незабаром зник. Том дивувався, чому Джо не впізнав його голосу, не кинувся на нього й не вбив за свідчення на суді. Але, очевидно, луна змінила голос хлопця. Від страху кожен м'яз Томового тіла закам'янів. Том вирішив, що коли в нього вистачить сили повернутися до струмка, то він там і залишиться, нікуди вже не піде, щоб не зустрітися з індіанцем Джо.

Том приховав од Бекі, що бачив його. Він сказав їй, що гукнув просто так, «на щастя». Але голод і втома зрештою переважили страх. Засмучені, сиділи діти біля струмка, потім заснули, спали довго й прокинулися з іншими почуттями. Муки голоду ставали нестерпними. Том гадав, що тепер уже середа або четвер, може, навіть, п'ятниця чи субота, і що шукачі, утративши надію знайти їх, махнули на них рукою. Він запропонував дослідити ще один коридор. Хлопець уже ладен був зустрітися з ким завгодно, навіть індіанець Джо вже не лякав його. Але Бекі була занадто квола. Вона немов заціпеніла від жаху. Дівчина казала, що залишиться тут, де сидить, і помре – до цього залишилося небагато. Нехай Том бере шворку й іде собі, коли хоче. Але вона благала його частіше повертатися назад і розмовляти з нею; він мусив обіцяти їй, що коли настане страшна хвилина, він сидітиме біля неї і триматиме її руку, поки все скінчиться.

Том поцілував її. Сльози лоскотали йому горло. Він удавав, що не втрачає надії знайти шукачів або вихід з печери. Потім він узяв шворку в руку й навпомацки побрів уздовж одного з коридорів. Його мучили голод і лихі передчуття.

Розділ тридцять другий

«Виходьте! Знайшлися!»

Ось і вівторок. Западали вже вечірні сутінки. Містечко Санкт-Петербург усе ще в жалобі: загублених дітей не знайдено. (...)

Серед ночі раптом закалатали дзвони на міській дзвіниці. За мить вулиці заповнилися схвильованими напіводягненими людьми, які несамовито гукали:

– Виходьте! Виходьте! Знайшлися! Знайшлися!

Забили в залізні сковороди, засурмили в ріжки. Усе населення юрбою рушило до річки назустріч Томові та Бекі. Вони їхали у відкритому екіпажі, який з криками везли мешканці містечка. Юрба оточила екіпаж, приєдналася до процесії і врочисто пішла за дітьми головною вулицею.

– Ура! Ура! – лунало навколо.

Скрізь сяяли вогні. Ніхто вже не лягав спати. Ще ніколи містечко не переживало такої чудової ночі. (...)

Том лежав на дивані, оточений жадібними слухачами, і розповідав їм про свою дивовижну пригоду, прикрашуючи її багатьма яскравими вигадками. Він закінчив на тому, як залишив Бекі й вирушив на розвідку; як він обстежив дві галереї, скільки вистачило шворки, як пішов третьою і вже ладен був повертатися, коли раптом помітив щось яскраве, ніби сонячне світло, кинув шворку й поповз туди, потім просунув голову й плечі в маленьку дірку й побачив широкі хвилі Міссісіпі. А коли б це було вночі, він не помітив би яскравого світла й, звичайно, не дійшов би до кінця галереї. Потім він розповідав, як повернувся до Бекі з радісною новиною, і вона просила, щоб він не чіплявся до неї з такими дурницями, бо вона втомилася і знає, що скоро помре, і хоче вмерти. За його словами, він умовляв і переконував її, а вона мало не вмерла від радості, коли, приповзши туди, на власні очі побачила синій клаптик денного світла; він розповів, як проліз у дірку й потім допоміг Бекі; як вони сіли на землю і заплакали від радощів, а в цей час якісь незнайомі люди пропливали повз них на човні, і Том гукнув до них і сказав: «Ми щойно з печери, і нам страшенно хочеться їсти». Люди спершу їм не повірили, бо, – казали вони, – цього ніяк не може бути: «Печера не тут, печера за п'ять миль звідси, там, угорі вздовж річки, у долині», а потім усе-таки взяли їх у човен, довели до якогось будинку, нагодували, дали їм відпочити, а потім через дві-три години відвезли додому. (...)

Переклад Юрія Корецького

ВАШ СЛОВНИК

Сталактит – кам'яна бурулька на стелі печери, яка росте вниз.

Сталагміт – кам'яна бурулька на долівці печери, яка росте вгору.

Ніагара – тут йдеться про Ніагарський водоспад, один з найвищих і найкрасивіших у світі.

ПРАКТИКУМ

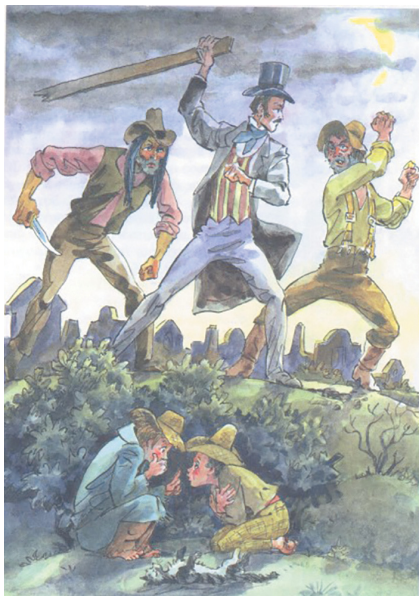
- 16 1. Складіть план переказу пригоди в Мак-Дуг'аловій печері. Перекажіть події від імені:
а) Тома; б) Бекі.
2. Знайдіть у тексті цитати, які описують дива печери.

Кривуляста галерея	
Струмок з водоспадом	
Сталактитова печера	
Підземне озеро	

3. За поданими цитатами перекажіть, які випробовування очікували Тома та Бекі в Мак-Дугаловій печері.

<p>З кожною новою невдачею він дедалі більше занепадав духом... ...Було навіть ще жахливіше, ніж той моторошний сміх. Їм здавалося, що вони тут уже дні й тижні.</p>	
<p>Утомлені ноги відмовилися нести далі... Обоє були страшенно потомлені...</p>	
<p>...Голод знову почав мучити в'язнів. Жалюгідний шматочок тільки збільшив голод. Прокинулися голодні, пригнічені.</p>	
<p>Діти не спускали очей з останнього недогарка свічки й спостерігали, як він безжалісно тане. Запанував жах цілковитої темряви.</p>	
<p>Від страху кожен м'яз у Томовому тілі послабнув.</p>	

4. Розташуйте ілюстрації в хронологічній послідовності, підпишіть та перекажіть зображені епізоди.

Ілюстрація *Анатолія Єлисеєва*. 2004 р.

Ілюстрація *Джанні Бенвенуті*. 1966 р.

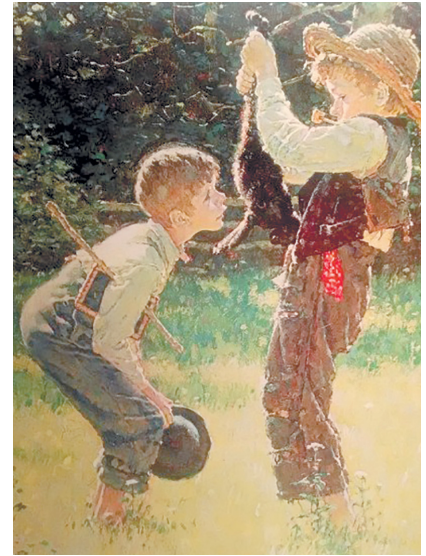
Ілюстрація *Катерини Комракової*. 2020 р.

Ілюстрація *Нормана Роквелла*. 1936 р.

Ілюстрація *Катерини Комракової*. 2020 р.

Ілюстрація *Нормана Роквелла*. 1936 р.

ПИШІМО

17 Знайдіть творче рішення. Доведіть, що батьком пригоди можна вважати випадок, записавши перелік щасливих випадків, які допомагали героям повісті.

1. _____
2. _____
3. _____
4. _____

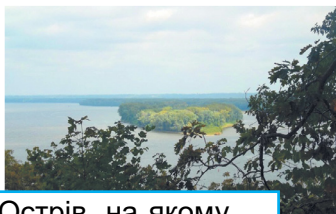
РОЗВИВАЙМО МОВЛЕННЯ

18 Розгляньте карту міста, де жили герої «Пригод Тома Соєра», створену в Діснейленд-парку, і фотографії міста Ганнібал та його околиць. Саме це місто, у якому проживав Марк Твен, надихнуло митця на створення повісті. Складіть власний туристичний маршрут і розповідь про американське життя кінця XIX ст., використовуючи свій читацький досвід та відповіді на запитання.

1. Що ви знаєте про річку Міссісіпі? Як Бен Роджерс відтворював рух пароплава?
2. Якими ви уявляєте домівки Тома та Бекі?
3. Які правила виконували жителі містечка, щоб підтримувати його охайність?
4. Які правила існували в американській школі?
5. Які американські закони порушив лікар, викопуючи труп на цвинтарі?
6. Як працював американський суд?
7. Як виглядала Мак-Дугалова печера, на екскурсію до якої їздили школярі?

Суд

Острів, на якому ховалися Том і Гек

Колісний пароплав на р. Міссісіпі

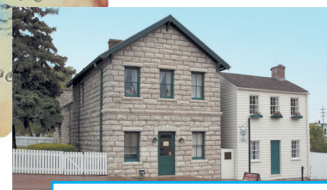
Школа

Цвинтар

Будинок Бекі Тетчер

Будинок, у якому виріс Марк Твен

Вхід у печеру Марка Твена (Мак-Дуг'ала)

ЛІТЕРАТУРНИЙ КОМПАС

19 «Пригоди Гекльберрі Фінна» Марк Твен написав у 1884 р. як продовження повісті «Пригоди Тома Соєра». Тепер головним героєм стає Гек Фінн – колишній безпритульний, який відчайдушно не бажає жити за «домашніми» правилами й тікає з гостинної родини вдови Дуглас назустріч свободі, небезпеці та справжнім пригодам.

1. Скориставшись QR-кодом, прочитайте ще одну повість Марка Твена.

2. Чиї пригоди, Тома чи Гека, на вашу думку, цікавіші?

Ілюстрація Катерини Комракової. 2017 р.

20 Перша кольорова екранізація «Пригод Тома Соєра» з'явилася в 1938 р. в США (режисери Норман Тауроґ, Джордж К'юкор). У ній збережено найважливіші епізоди повісті й вдало відтворено картини повсякденного життя Америки часів Марка Твена. Водночас у фільмі є певні відхилення від сюжету, які підкреслюють напруження окремих сцен або додають нових комічних подробиць. Наприклад, в обличчя головного героя поціляють білилом, помідорами або тортом. Такі деталі – типові для кінокомедій 30-х років ХХ ст., але надто прості для гумористичного таланту Марка Твена – дещо знижують художній рівень кінострічки. І все ж вона вважається однією з найвдалих екранізацій повісті, оскільки передає дух пригод Тома Соєра.

З розвитком кіномистецтва режисери знову й знову зверталися до твору американського письменника: у 1973 р. фільм «Том Соєр» зняв режисер Дон Тейлор (США), у 1995-му вийшло на екрани кіно Пітера Г'юїтта «Том і Гек», а в 2011-му екранізацію здійснила режисерка Терміна Гунтґебурт (Німеччина). У кіноверсіях книжки майстерно передано атмосферу безтурботного дитинства. Водночас юні герої цих кінофільмів не лише зазнають різноманітних пригод, а й навчаються дружити, співчувати, бути відданими та мужніми.

Кадр із кінофільму «Том Соєр» (режисер Дон Тейлор, 1973 р.)

Кадр із кінофільму «Том і Гек» (режисер Пітер Г'юїтт, 1973 р.)

Кадр із кінофільму «Том Соєр» (режисерка Терміна Гунтґебурт, 2011 р.)

1. Перегляньте будь-який фільм про пригоди Тома Соєра та Гекльберрі Фінна.
2. Чи збігаються ваші уявлення про героїв повісті з режисерським баченням?
3. Які епізоди книжки про Тома Соєра ви обов'язково обрали б для власної екранізації?

ОЦІНЮЙМО

Розповідаю про відомого американського письменника Марка Твена.

Використовую поняття «повість», «портрет», «пригодницька література».

Переказую прочитані епізоди повісті «Пригоди Тома Соєра».

Порівнюю образи Тома та Гека.

Займаю та обґрунтовую власну позицію стосовно подій повісті.

Порівнюю літературний твір та його кінематографічну версію.

Самостійно, упевнено,
легко

Самостійно, після
додаткового роз'яснення

З допомогою
інших

ТУВЕ ЯНССОН «КАПЕЛЮХ ЧАРІВНИКА»

НАШІ ОЧІКУВАННЯ

Вивчаючи цю тему, ти дізнаєшся:

чому у Фінляндії Туве Янссон вважають національною героїнею;
що таке Долина Мумі-тролів та які казкові істоти там живуть;
у які пригоди потрапила родина Мумі-тролів через капелюх Чарівника;
які справжні родинні цінності допомогли героям.

ЛІТЕРАТУРНА РОЗМИНКА

1. Установіть відповідність між прізвищем письменника та його казкою.

Г. К. Андерсен

«Казка про рибалку та рибку»

О. Вайлд

«Соловей»

О. Пушкін

«Хлопчик-зірка»

2. Чим літературна казка відрізняється від фольклорної?

СТОРІНКА ЕРУДИТА

- 2 **Перед читанням.** Які родинні цінності та стосунки вплинули на літературну творчість Туве Янссон?

ДОЛИНА ДИВОВИЖ І ЩИРОСТІ

У 1994 р. Фінляндія святкувала вісімдесятирічний ювілей Туве Янссон (1914–2001) – авторки легендарних книжок про Мумі-тролів. День народження письменниці перетворився на свято державного значення. Привітальні заходи супроводжувалися феєрверками й велелюдними процесіями. Тисячі співвітчизників: від наймолодших читачів до поважних представників влади – висловлювали пані Янссон свою любов і вдячність. Письменницю вшановували як справжню національну героїню. Земляки щиро пишались її талантом і здобутками, що примножили культурні досягнення їхньої країни. Небагатьом літераторам пощастило з визнанням так, як Туве Янссон. А втім, їй взагалі напрочуд щастило в житті.

Туве Янссон. Фото Олова Янссона. 1960-ті або 1970-ті рр.

Передусім письменниці поталанило з родиною, яка подарувала їй чудове дитинство. Саме воно стало джерелом творчого натхнення та зворушливих образів казкового світу Янссон.

Туве Янссон народилася у фінському місті Гельсінкі. Батько письменниці був видатним скульптором, мати – знаною художницею. Свої творчі здібності вони втілювали не лише в майстернях, а й у сімейному житті. Вигадки, жарти, веселі вечірки із численними друзями, цікаві розмови й розваги були звичними явищами в гостинному помешканні Янссонів.

Улітку родина виїжджала на острів, де винаймала будиночок у місцевих жителів. Діти разом з дорослими рибалили, збирали гриби та ягоди. Якими же щасливими були вони в родинному колі, поряд з природою. Згодом спогади про ті часи стали основою образу Долини Мумі-тролів, який створила письменниця у своїх книжках.

Восени Янссони поверталися до своєї постійної оселі. То був світлий і теплий дім, у якому панували затишок і злагода. З кухні долинали смачні запахи, а біля

вогнища у вітальні заводилися дружні розмови. Тут гості почувалися як удома, а мешканці – як у фортеці, що захищала їх від буревіїв життя.

Найбільше в родині цінували дух творчості та внутрішньої свободи. До дітей подружжя Янссонів ставилося з повагою, усіяко підтримуючи й розвиваючи їхні здібності. Не дивно, що один з їхніх синів став фотографом, другий – художником. Донька ж поєднала письменницьку діяльність з малярством, якому старанно вчилася спочатку у Швеції, а потім у Франції, Німеччині та Італії.

Повернувшись на батьківщину, Туве Янссон ілюструвала художні твори, малювала для різних друкованих видань, оформлювала плакати на замовлення поважних установ. Усе це було її основною роботою. А от до власних літературних спроб вона тривалий час ставилася як до розваги.

Задум казки про Мумі-тролів виник у 1939 р., коли Радянський Союз розв'язав нерівну війну проти Фінляндії. Шукаючи розради, письменниця взялася писати про добрих чудернацьких істот, які живуть у чарівній Долині. Так з'явилася книжка «Маленькі тролі й велика повінь».

Її публікація у Швеції (1945) залишилася майже непоміченою. Та вже за кілька років Янссон стала знаменитою. Уславили її книжки про нові пригоди Мумі-тролів: «Погоня за кометою» (1946, пізніша назва «Комета прилітає») та «Капелюх Чарівника» (1949). Загалом до серії казок про Мумі-тролів належить вісім творів, останній з яких завершено в 1970 р.

Тролями в давніх скандинавських оповідках називаються карлики, велетні, чаклуни, відьми та інші фантастичні персонажі. Однак Мумі-тролі та їхні друзі нічого спільного з ними не мають. У творах Янссон вони постають маленькими симпатичними істотами, схожими на м'які іграшки, людей і тварин. Це Мумі-тата, Мумі-мама, які зовні нагадують іграшкових бегемотиків. Схожу подобу мають і Хропусь та його сестричка Хропся, які, щоправда, змінюють свій колір залежно від настрою. Але душа компанії цих створінь – герой на ім'я Мумі-троль. Він невтомний мандрівник і шукач пригод, відданий товариш і вихований син. У казках Янссон є також схожий на людину Нюхмумрик, кумедне звірятко Чмих, відлюдник Ондатр, довгоносий колекціонер Гемуль, крихітні подружки Чупсля і Трясла та інші химерні створіння. Усі вони живуть у Долині Мумі-тролів.

«Вигаданий світ моїх Мумі-тролів – це світ, за яким у глибині душі, либонь, сумує кожен з нас», – говорила письменниця. Так воно і є. Адже створений нею казковий світ – це сама усмішка дитинства, сповнена душевного тепла й довіри до життя.

Цікаво, що казки про Мумі-тролів написано не фінською, а шведською мовою. Річ у тім, що мати Туве Янссон належала до давнього шведського роду, з якого вийшло чимало видатних державних діячів та інших відомих людей. Після одруження вона оселилася у Фінляндії, але завжди підтримувала зв'язок з батьківщиною. Жінка подбала про те, щоб її діти знали шведську мову не гірше за фінську. Під час канікул їх часто відправляли до Швеції. Там вони й вправлялися в мові, спілкуючись із родичами й численними друзями.

Отже, творчість Туве Янссон належить культурам двох країн. Живучи у Фінляндії і працюючи як художник у фінському мистецькому просторі, свої літературні твори вона писала шведською мовою.

ПИШІМО

3 За матеріалами «Сторінки ерудита» складіть інфографіку «Джерела казкового світу Мумі-тролів».

4 Який вигляд мають персонажі казок Туве Янссон, можна побачити на її власних малюнках. Цікаво, що книжки мисткині з'явилися саме завдяки її малярській діяльності. Адже спочатку Мумі-троль був мальованим персонажем і лише згодом перетворився на літературного героя. Твори Янссон незрозумілі без авторських ілюстрацій. Казки й малюнки доповнюють і розкривають одне одного. Саме тому в основі робіт інших художників, а також мультиплікаторів – саме картинки авторки, яка вигадала цих дивовижних персонажів.

Хто ж мешкав у Долині Мумі-тролів?

Мумі-троль. Загальний улюбленець. Він із задоволенням віддається різноманітним пригодам, мандрівкам, прагне чогось нового, незвіданого, таємничого й чарівного.

Мумі-мама. Найкраща мама у світі! Мама Мумі-троля – утілення доброти, ніжності, турботи. Завжди готова прийняти друзів улюбленого сина.

Мумі-тато. Народився за найнезвичайнішого розташування зірок. Замолоду багато подорожував, сам збудував Мумі-будиночок. Він також найвідоміший письменник у Долині Мумі-тролів та її околицях. Талановитий, вірний своїм уподобанням, дружбі, здатний на екстравагантні витівки, підтримує все неординарне.

Нюхмурик. Це той, хто весною будить Долину Мумі-тролів. Кожне літо проводить у Долині, а восени йде в далекі краї. Знайомий з усіма тваринами й птахами. Вірний друг Мумі-троля, невтомний шукач пригод. У ньому вирує кров романтика та поета. Любить викурити люльку й пограти на губній гармошці. Не любить табличок із заборонами, будинків і сторожа парку.

Хропусь. Зовні схожий на Мумі-троля, але, як і всі хропусі, змінює своє забарвлення залежно від настрою. Має перуку, як в англійського вченого-фізика Ісаака Ньютона. Любить наводити порядок і проводити різноманітні збори. Але не розуміє, навіщо на світі існують сестри.

Хропся. Сестричка Хропуся. Кокетлива модниця: має шовковистий чубчик і золотий браслетик на ніжці. Любить прикраси й проводить багато часу перед люстерком. Може бути напрочуд серйозною.

Чмих (крихітне звірятко). Трошки жадібний, любить скиглити. Небайдужий до всього яскравого й солодкого. Знайшов незвичайний грот (правда, не зовсім сам).

Гемуль. У нього величезний ніс. Ходить у сукні, яка дісталася йому від тітки. Він досить занудний, любить командувати й ніколи не визнає своєї неправоти. Колекціонер. Коли грають у схованки, завжди ховається під диваном: на більше в нього не вистачає уяви.

Чупся і Тряся. Крихітні подружки з великою валізою, розмовляють незрозумілою мовою. Обоє люблять молоко й уміст своєї валізи.

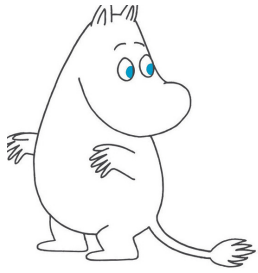
Ондапр. Справжній філософ, завжди спокійний, не любить жартів, навіть занудний. Час проводить у гамаку, читаючи книгу. Полюбить самотність і спокій.

Морра. Страхітлива й холодна, дуже самотня. Щоб зігрітися, сідає на кожний вогник, але, звичайно, у такий спосіб гасить його.

Маленька Мю. Запальне й навіть зле створіння. Але її злість – оригінальний вияв природної життєрадісності та дружелюбності. Вона вважає, що чим більше в житті безладу й неохайності, тим воно цікавіше. Знає багато секретів, але вміє їх зберігати. Носить червоне платтячко.

- Розгляньте малюнки. Знайдіть відповідність між словесними описами казкових персонажів та їхніми зображеннями. Підпишіть зображення мешканців Долини Мумі-тролів.

ЧИТАЙМО

5 **Перед читанням.** Читаючи казку, знайдіть приклади щирих стосунків між членами родини Мумі-тролів.

КАПЕЛЮХ ЧАРІВНИКА

(Уривки)

Розділ перший,

у якому йдеться про те, як Мумі-троль, Нюхмумрик та Чмих знайшли капелюх Чарівника, як несподівано з'явилося п'ять маленьких хмаринок і як Гемуль вигадав для себе нове захоплення

◆ У Долині Мумі-тролів настала весна. Прокинувшись після зимового сну, Мумі-троль і його друзі вирушили на прогулянку, під час якої натрапили на опатний чорний капелюх. Порадившись, вони забрали знахідку.

(...) Коли Мумі-троль, Нюхмумрик та Чмих піднялися на ганок, усі вже поснідали, випили каву й розбрелися хто куди.

Лише Тато Мумі-троля сидів за столом і читав газету.

– Ага, – мовив він, – ви теж прокинулися. Якесь пустопорожня нині газета. Потічок зірвав греблю і знищив мурашник. Усі врятувалися. Перша весняна зозуля перелетіла понад Долиною о четвертій ранку й подалася далі на схід (то, ясна річ, добра ознака, але було би ще ліпше, якби полетіла на захід).

– Поглянь, що ми знайшли! – похвалився Мумі-троль. – Чудового чорного капелюха для тебе.

Мумі-тато прискіпливо оглянув капелюха й приміряв його перед дзеркалом у вітальні. Капелюх був трохи завеликий і налазив на очі, але загалом справляв враження.

– Мамо! – загукав Мумі-троль. – Ходи сюди! Подивись-но на Тата!

Мама визирнула з кухонних дверей і завмерла на порозі від подиву.

– Пасує мені? – запитав Тато.

– Гарно, – відказала Мама. – Ти в ньому маєш дуже мужній вигляд. Лець завеликий на тебе, щоправда.

Ілюстрація Туве Янссон. 1948 р.

Ілюстрація Туве Янссон. 1948 р.

рішив Тато Мумі-троля і з тими словами подався на другий поверх писати свої мемуари (велику книгу, у якій розповідається про бурхливу юність Мумі-тата).

Нюхмумрик примостив капелюха на підлозі між столиком та кухонними дверима.

– Маєте нову річ, – він поблажливо усміхнувся (бо ж Нюхмумрикові не властиво обростати маєтками; йому достатньо старого костюма, що дістався йому ще від народження (коли й де народився Нюхмумрик, нікому не відомо), а єдиною власністю, яку він дуже цінує, є губна гармонія).

– Після сніданку поглянемо, що поробляють Хропусі, – запропонував Мумі-троль.

Та перш ніж зійти в сад, він викинув ячну шкаралупу до нового кошика для сміття, бо був (інколи) охайним Мумі-тролем.

Вітальня спорожніла.

У кутку між столиком та кухонними дверима стояв капелюх Чарівника з ячною шкаралупою на дні. І враз сталося щось дивовижне. Ячна шкаралупа почала перемінюватися на очах. Справа в тому, що речі, які досить довго лежали в капелюсі, міняли свою форму – на яку саме, передбачити неможливо. (...)

Ячна шкаралупа тривалий час пролежала в капелюсі й поволі почала набувати іншої форми. Вона зберегла своє біле забарвлення, однак збільшувалася в об'ємі, росла, росла, ставала м'якою та пухнастою, а за хвилину виповнила весь капелюх.

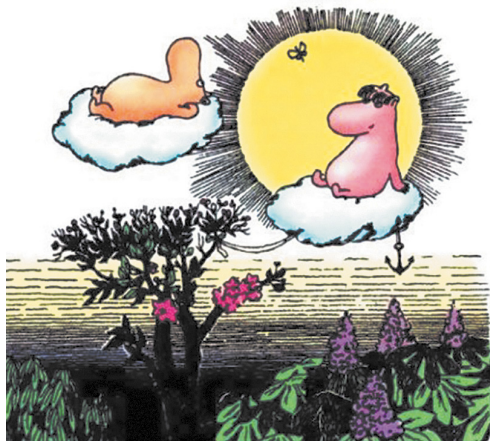
Урешті п'ять маленьких кругленьких хмаринок відірвалися від його крисів і попливли на ганок; злегка підстрибуючи на сходах, вони зависли в повітрі над самою землею. У капелюсі нічого не залишилося.

– Ото вже трам-тарарам! – стетерів від несподіванки Мумі-троль.

– Дім горить? – занепокоївся Хропусь.

Хмаринки непорушно завмерли перед ними, наче чогось чекали. Хропся сторожко простягнула лапку й торкнулася найближчої хмарки.

– Наче з вати, – мовила здивовано.

Ілюстрація Туве Янссон. 1948 р.

Інші теж підступилися ближче, щоб помацати хмарки.
– Схожі на подушечки, – мовив Чмих. Нюхмумрик легенько штовхнув одну з хмаринок.

У Тата від здивування аж ручка випала з лапи, він притьмом кинувся до вікна.
– Клянуся своїм хвостом! Клянуся своїм хвостом! – ото й усе, на що він спромігся.

– Ця подія стане чудовим розділом у твоїх мемуарах, – сказав Мумі-троль і скерував хмаринку до вікна кухні, гукаючи Маму.

Мама саме готувала запіканку, і їй було не до дитячих пустощів.

– Що це ти знову вигадав, любий Мумі-тролю? – мовила вона. – Обережно, не впади!

У саду Хропусь і Нюхмумрик захопилися новою забавою. Вони спрямовували свої хмаринки назустріч один одному й на повному лету зіштовхувалися. Хто впав першим, той програв. (...)

ПРАКТИКУМ

6 1. Скориставшись планом, розкажіть про появу капелюха в Долині Мумі-тролів від імені:
а) Мумі-тата; б) Мумі-мами; в) Мумі-троля; г) Нюхмумрика.

1. Хто і коли знайшов капелюх?
2. Навіщо знахідку забрали додому?
3. Хто її приміряв? Чи сталося під час примірки щось незвичне?
4. Як вирішили використовувати капелюх?
5. Що дивовижного відбулося в домі того дня?
6. Чи здогадалися мешканці, що хмаринки – дивовижне перетворення, яке зробив капелюх?

2. Підтвердь цитатами характеристику сім'ї Мумі-тролів. Яка атмосфера панувала в цьому родинному колі?

Характеристика	Цитати
Турботливість батьків	
Свобода захоплень дітей	
Домашній затишок	
Терпіння і повага членів родини один до одного	
Цінність дружби	
Доброта в стосунках	

ЧИТАЙМО

7 **Перед читанням.** Читаючи казку, порівняйте пригоди Мумі-троля з пригодами Тома Соєра.

Розділ другий,

у якому мовиться про те, як Мумі-троль перемінився на потвору й нарешті помстився Мурашиному Левові, а також про таємничу нічну мандрівку Мумі-троля та Нюхмумрика

Одного тихого теплого дня, коли над Долиною Мумі-тролів сіявся літній дощик, друзі вирішили погратися в хованки вдома. Чмих став у куток, затуливши носа лапками, і голосно полічив до десяти, а тоді подався на пошуки. Спершу він зазирнув до звичних сховків, а потім і до незвичних.

Мумі-троль лежав під столом на ганку й почувався дуже незатишно. Схованку він собі знайшов погану. Чмих неодмінно зазирне під скатертину – тут він і попадеться. Мумі-троль роззирнувся в усі боки й ураз помітив чорного капелюха, якого хтось поставив у кутку на ганку. Ось чудове місце для схованки! Чмихові ніколи й на думку не спаде підняти капелюха. Мумі-троль швиденько порачкував у куток і натягнув капелюха на голову. Щоправда, той сягав йому лише до живота, але якщо скоцюрбитися і підібгати хвостика, то ніхто його не зауважить.

Мумі-троль хихотів сам до себе, прислухаючись, як Чмих один по одному знаходив усіх решту. Гемуль – хто би сумнівався! – знову, мабуть, заповз під каналу – ніколи не може вигадати ліпшого місця для сховку. А тепер усі гасали по будинку, шукаючи Мумі-троля. Мумі-троль ще довго сидів би під капелюхом, якби не злякався, що друзям набридне його шукати. Він покинув свою схованку й, визирнувши з-поза дверей, гукнув:

– Ку-ку!

Чмих ошелешено витріщився на нього, а тоді мовив щось зовсім дивне:

– Сам «ку-ку»!

– Хто це? – прошепотіла Хропся.

Решта лише похитали головами, не зводячи погляду з Мумі-троля.

Бідолашний маленький Мумі-троль! У чарівному капелюсі він перемінився на чудернацьке звірятко. Усе, що в ньому було кругленького, стало тонким, а все маленьке розрослося до неймовірних розмірів. Та найкумеднішим було те, що тільки він сам не

Ілюстрація Туве Янссон. 1948 р.

знав, який у нього тепер вигляд.

– О, як ви здивувалися! – вигукнув Мумі-троль, невпевнено роблячи крок на своїх довгих хитких ніжках. – Ніколи не здогадаєтеся, де я був!

– А нам те й байдуже, – пхикнув Хропусь. – У тебе такий чудернацький вигляд, що хто хоч здивується.

– Дивні ви якісь, – засмутився Мумі-троль. – Певно, надто довго мене шукали... Чим займемося зараз?

– Перш за все варто було б відрекомендуватися, – стримано зауважила Хропся. – Ми ж навіть не знаємо, хто ти.

Мумі-троль вражено глянув на неї, але подумав собі, що то, напевно, нова гра, і радісно засміявся:

– Я – Король з Каліфорнії!

– А я – сестричка Хропуся, – мовила Хропся. – Це – мій брат.

– Моє ім'я – Чмих.

– А я – Нюхмумрик.

– Які ж бо ви нудні! – буркнув Мумі-троль. – Невже важко придумати щось цікавіше? Ходімо надвір, там уже розпогоджується.

Він подибав на ганок, решта – за ним, здивовані й розгублені.

– Хто це? – поцікавився Гемуль, котрий сидів перед будиночком і лічив тичинки соняшника.

– Король з Каліфорнії, – у голосі Хропсі вчувався сумнів.

– Оселиться у нас? – запитав Гемуль.

– Це вирішувати Мумі-тролеві, – сказав Чмих. – Дивно, куди він запропастився? Мумі-троль розсміявся.

– Але й потішними ви буваєте іноді! Бракувало тільки влаштувати розшуки Мумі-троля!

– А ти його знаєш? – здивувався Нюхмумрик.

– Ще б пак! Навіть дуже добре знаю! – Мумі-троля неймовірно захопила нова гра, він аж запишався, що так гарно вписався в неї.

– Коли ти з ним познайомився? – не відступала Хропся.

– Ми народилися водночас, – Мумі-троля мало не розпирало від веселощів. – Але то лобуряка, мушу вам сказати! Може вцент розтроцити порядний дім!

– Не смій таке казати про Мумі-троля! – обурилася Хропся. – Він найліпший Мумі-троль у світі, і ми його страшенно любимо!

– Справді? – уже не мав стриму Мумі-троль. – А я гадав, що він справжній пройда!

Хропся розплакалася на такі слова.

– Забирайся геть! – у голосі Хропуся забриніла погроза. – Бо дістанеш прочухана!

– Овва, – розгубився Мумі-троль. – Це ж тільки забава! Насправді мені дуже приємно, що ви так мене любите!

– Хто б тебе любив! – розлютився Чмих. – Женіть його! Женіть у шию того потворного короля, який ображає нашого Мумі-троля!

І вони гуртом наскочили на бідолашного Мумі-троля. Той так розгубився, що й не думав оборонятися, а коли сам розсердився не на жарт, було вже надто пізно: він опинився на землі під клубком тіл, який верещав, горлав та гамселив на всі боки лапами й хвостами.

На галас вийшла з хати Мумі-мама.

– Діти, що тут відбувається? – вигукнула вона. – Негайно припиніть колотнечу!

– Вони гамселять Короля з Каліфорнії, – крізь сльози пояснила Хропся. – Хай знає!

Мумі-троль вибрався з-під купи нападників, пошарпаний і лютий.

– Мамо! – скрикнув він. – Вони перші почали бійку! Троє проти одного – це ж несправедливо!

– Визнаю, дійсно, несправедливо, – погодилася Мама. – Але ти, напевно, їх під'юджував? Хто ти, до речі, крихітко?

– Не хочу більше цієї безглуздої гри! – мало не плакав Мумі-троль. – Ви анітрохи не дотепні! Я – Мумі-троль, а на сходах стоїть моя Мама! І досить уже...

– Який же ти Мумі-троль, – зневажливо пирхнула Хропся. – У Мумі-троля гарні маленькі вушка, а твої, глянь, які лапаті!

Мумі-троль у відчаї схопився за голову й намацав велетенські пожмакані вуха.

– Але ж я – Мумі-троль! – розпачливо заволав він. – Чому ви мені не вірите?

– У Мумі-троля маленький зграбний хвостик, а твій – наче щітка! – наполягав Хропусь.

О горе! Мумі-троль тремтячими лапками обхопив хвоста.

– Очиська в тебе, мов тарілки! – додав Чмих. – У Мумі-троля очка маленькі й добрі!

– Саме так! – потвердив Нюхмумрик.

– Ти самозванець! – зробив висновок Гемуль.

– Невже ніхто мені не вірить?! – сказав Мумі-троль. – Придивися до мене уважніше, мамо! Ти ж повинна впізнати своє рідне дитя!

Мумі-мама глянула пильніше. Вона довго вдивлялася в його налякані, завбільшки з тарелі очиці й урешті спокійно мовила:

– Так, ти – Мумі-троль.

Тієї самої миті Мумі-троль почав перемінюватися. Очі, вуха й хвіст зменшилися, носик видовжився, а животик округлився. Невдовзі перед друзями в усій своїй красі постав колишній Мумі-троль.

– Ходи-но, я тебе пригорну! – розпростерла обійми Мумі-мама. – Свого рідного маленького Мумі-троля я впізнаю завжди! (...)

◆ Розмірковуючи, звідки взяли чари, друзі припустили, що в усьому винен капелюх, і вирішили його ще раз випробувати. За піддослідного для проведення експерименту було обрано Мурашиного Лева – небезпечного ворога Мумі-тролів. Колись він навіть затагнув Мумі-маму до вирви й засипав їй очі піском. Отож Мумі-троль і Хропусь, прихопивши із собою великого слоїка, вирушили на берег моря, де сподівалися знайти Мурашиного Лева.

Невдовзі Хропусь натрапив на велику вирву й на мигах підкликав Мумі-троля.

– Він тут! – зашепотів Хропусь. – Та як його заманити до слоїка?

– Дай-но я спробую, – так само пошепки відповів Мумі-троль.

Трохи віддалік він прикопав слоїк у пісок горловиною догори й голосно крикнув:

– Слабаки ті мурашині леви!

Він подав знак Хропусеві, вони обидва завмерли над вирвою в очікуванні. Пісок заворушився, але ніхто не з'явився на поверхні.

– Страшенні слабаки! – повторив Мумі-троль. – Уявляєш, щоб заритися в пісок, їм і кількох годин забракне!

– Проте... – засумнівався Хропусь.

– Так-так! – Мумі-троль з усієї сили подавав йому знаки вухами. – Кількох годин!

Тієї самої миті з піску виткнулася жахлива голова з вибалушеними очима.

Ілюстрація Туве Янссон. 1948 р.

– Хто тут сказав «слабак?» – засичав Мурашиний Лев. – Я закопуюся за три секунди, не більше й не менше!

– То покажи нам, який ти спритний. Тоді, може, і повіримо! – під'юджував його Мумі-троль.

– Я вас піском засиплю! – гнівно пригрозив Мурашиний Лев. – Затягну до нори й з'їм!

– Ні-ні, не треба! – злякався Хропусь. – Ліпше покажи, як зумієш закопатися задом наперед за три секунди!

– Ось тут, нагорі, – Мумі-троль показав на місце, де він заховав слоїка. – Щоб ми ліпше бачили!

– Ще тільки бракувало демонструвати свою вправність перед шмаркачами! – погордливо пирхнув Мурашиний Лев.

Та все ж не зміг утриматися від спокуси довести, який він сильний та прудкий. Зневажливо форкаючи, Мурашиний Лев виліз із вирви і зверхньо поцікавився:

– То де мені закопатися?

– Ось тут, – тицьнув лапкою Мумі-троль. Мурашиний Лев пересмикнув плечима і страхітливо настовбурчив гриву.

– Ну начувайтесь! – рикнув він. – Зараз я закопаюся в пісок, та коли повернуся, то з'їм вас! Раз, два, три!

Обертаючись, мов пропелер, Мурашиний Лев задом увігнався в пісок саме над схованим слоїком. Він був такий розлючений, що вся справа й справді зайняла три секунди, а може, навіть лише дві з половиною.

– Покришку! Хутко! – заволав Мумі-троль. Вони відгорнули пісок і міцно закрутили покришку на слоїку. Потім спільними зусиллями вийняли слоїк з піску й покотили додому. Мурашиний Лев горланив і погрожував, але його голос заглушував пісок.

– Страх який лютий, – мовив Хропусь. – Я навіть не наважуюся думати, що станеться, коли він вирветься на волю!

– Зараз не вирветься, – заспокоїв його Мумі-троль. – А потім капелюх, сподіваюся, перетворить його на якусь потвору!

Повернувшись додому, Мумі-троль скликав усіх друзів трьома довгими по-свистами в лапу (що означало: трапилося щось нечуване!). Усі вмить збіглися з усіх усюдів і стали гуртом над слоїком.

– Що там? – запитав Чмих.

– Мурашиний Лев, – гордо відказав Мумі-троль. – Справжній лютий-прелютий Мурашиний Лев. Ми його впіймали!

– Які ви відважні! – захоплено вигукнула Хропся.

– А тепер запхаємо його до капелюха, – повідомив Хропусь.

– Хай стане такою ж потворою, як я, – додав Мумі-троль.

– Не галасуйте, а розтлумачте до пуття, що тут відбувається, – благальним голосом попросив Гемуль.

– Я перемінився на страхопуда, бо заховався в капелюсі, – пояснив Мумі-троль. – Ми дійшли такого висновку шляхом логічних міркувань. Настав час провести експеримент і подивитися, чи й Мурашиний Лев змінить свою подобу в капелюсі.

– Але ж нікому не відомо, на кого він обернеться! Ану ж стане ще страшнішим за Мурашиного Лева й усіх нас поїсть! – стетерів Чмих.

На якусь мить усі завмерли в тривожній мовчанці, дивлячись на слоїк та прислухаючись до звуків, які долинали звідти.

– Ой, ой! – налякано зойкнула Хропся і знебарвилася.

– Ми заховаємося під столом, доки відбуватиметься перетворення, а зверху притиснемо капелюха грубою книжкою, – запропонував Нюхмумрик. – Експериментів без ризику не буває! Кидайте його до капелюха!

Чмих шмигнув під стіл. Мумі-троль, Нюхмумрик і Гемуль тримали слоїка над капелюхом, а Хропся обережно відкручувала покришку. У куряві піску Мурашиний Лев упав до капелюха, а Хропусь блискавично прикрив його словником чужомовних слів. Потім усі шугонули під стіл і заховалися там.

Спершу нічого не відбувалося. Друзі визирали з-під скатертини в напруженому очікуванні. Нічогісінько.

– То все пусті вигадки, – вирішив Чмих. Однак тієї самої миті словник чужомовних слів почав морщитися. Чмих від надмірного хвилювання вгриз Гемуля за

Ілюстрація Туве Янссон. 1948 р.

палець.

– Обережно! – роззлостився Гемуль. – Ти вкусив мене за палець!

– Ой, вибач! Я думав, що то мій!

Словник морщився все дужче. Сторінки стали схожими на зів'яле листя. З-поміж них виповзали чужомовні слова й розбрідалися по долівці.

– От трам-тарарам! – вражено скрикнув Мумі-троль.

Та чари ще не закінчилися. З крисів капелюха закапотіло, потім задзюркотіло, і враз потоки води потекли на килимок; чужомовним словам довелося рятуватися, дряпаючись на стіни.

– Мурашиний Лев став водою, – мовив (...) Нюхмумрик.

– Я гадаю, це був пісок, – прошепотів Хропусь. – Мурашиний Лев скоро з'явиться.

Напруга зростала й ставала нестерпною. Хропся заховалася в обіймах Мумі-троля, а Чмих тихенько скімлив від страху. І раптом з капелюха виліз... крихітний їжачок, такий крихітний, якого собі тільки можна уявити, скуйовджений і цілком мокрий; він понюшкував повітря і закліпав очками.

Кілька секунд панувала мертва тиша. Ураз її порушив регіт Нюхмумрика, не встиг він відхекатися, як за ним й інші лягли покотом від сміху; вони галасували, штурхали один одного під боки, і радості їхній не було меж.

Лише Гемуль не поділяв їхніх веселоців. Він з подивом дивився на своїх друзів:

– Збагнути не можу, чому ви стільки галасу здійсмаєте з приводу речей звичайних і очевидних! Ми ж наперед знали, що Мурашиний Лев переміниться!

Тим часом крихітний їжачок урочисто й ледь засмучено почеберяв до дверей і далі до сходів. Вода перестала литися, а на ганку утворилося справжнє озеро. Стелю густо обліпили чужомовні слова.

Коли про подію розповіли Мамі й Татові Мумі-троля, вони поставилися до цього дуже серйозно й вирішили, що чарівного капелюха необхідно позбутися.

Його обережно покотили до річки й скинули у воду.

– То он звідки взялися хмаринки й усілякі потвори, – здогадалася Мама Мумі-троля, дивлячись услід капелюхові, який відносила ріка.

– Хмаринки були дуже гарні, – із жалем озвався Мумі-троль. – Хай би ще поверталися.

– І потоки води, й іноземні слова, – нагадала йому Мама. – Погляньте, що сталося з ганком! Як мені тепер позбутися отої чужомовної комашні, яка заповонила весь будинок? Годі й кроку ступити! Суцільний безлад!

– І все ж хмаринки були гарні, – уперто наполягав на своєму Мумі-троль. (...)

ВАШ СЛОВНИК

Мурашиний лев – комаха із сітчастими крилами. Левом її назвали, певно, тому, що полює, а мурашиним – тому, що переважно за мурахами.

ПРАКТИКУМ

8 1. Складіть у робочому зошиті простий план прочитаного розділу.

2. Перекажіть пригоди Мумі-тролів із чарівним капелюхом від імені: а) Мумі-троля; б) Мумі-тата; в) Мумі-мами; г) Нюхмумрика; д) Гемуля. Подумайте, чим будуть різнитися їхні розповіді.

3. Розгадайте дива капелюха Чарівника, з'єднавши предмети (персонажів) з тим, у що вони перетворилися.

Ячна шкаралупа

Мумі-троль

Мурашиний Лев

Пісок

Сторінки зі словника

Чужомовні слова

дивна смішна тваринка

крихітний їжачок

хмаринки

зів'яле листя

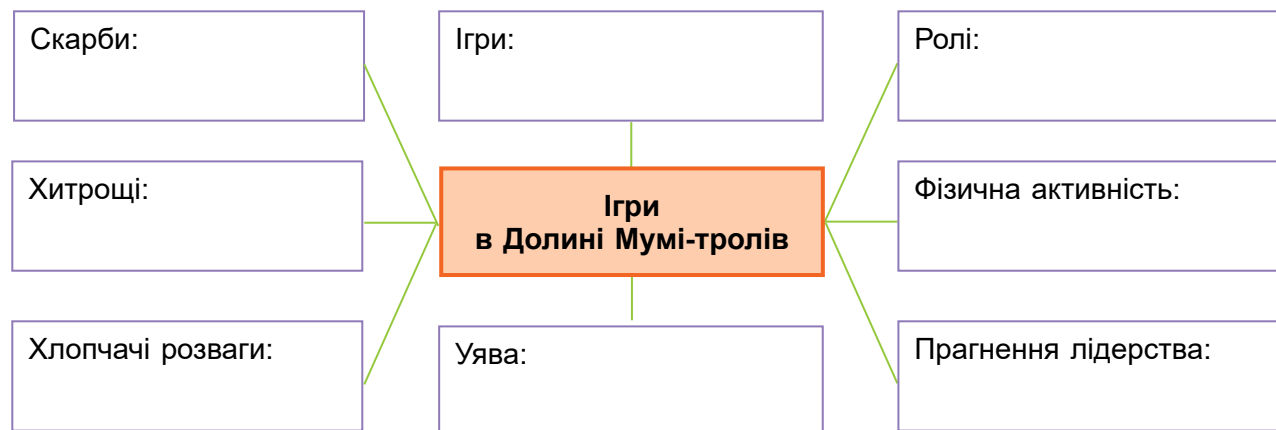
чужомовна комашня

вода

4. Пофантазуйте, у що можуть перетворитися монетка, щітка для одяжі, дзеркальце, потрапивши в капелюх Чарівника. У які ігри можна було б зіграти з новими предметами?

5. Хто говорив такі слова? Згадайте імена персонажів. Як їх характеризують ці висловлювання?

1. Клянуся своїм хвостом! Клянуся своїм хвостом!
 2. Я – Король з Каліфорнії!
 3. Він найліпший Мумі-троль у світі, і ми його страшенно любимо!
 4. Женіть у шию того потворного короля, який ображає нашого Мумі-троля!
 5. Свого рідного маленького Мумі-троля я впізнаю завжди!
 6. Хто тут сказав «слабак?»
 7. Я навіть не наважуюся думати, що станеться, коли він вирветься на волю!
 8. Збагнути не можу, чому ви стільки галасу здійсмаєте з приводу речей звичайних і очевидних!
 9. Експериментів без ризику не буває! Кидайте його до капелюха!
6. Складіть інфографіку про ігри, у які грають у Долині Мумі-Тролів.

ПИШІМО

- 9 Складіть порівняльну характеристику зовнішності та характеру Мумі-троля і Короля з Каліфорнії, виписавши цитати з тексту. Поміркуйте, чому Мумі-троля не впізнав ніхто, окрім мами.

Що порівнюємо	Мумі-троль	Король з Каліфорнії
		
Зовнішність		
Характер		
Мова		

РОЗВИВАЙМО МОВЛЕННЯ

- 10 Пригадайте, що таке мальопис та його особливості. Після гучного успіху казки «Капелюх Чарівника» Туве Янссон отримала пропозицію створити серію мальописів про Мумі-тролів. Після кількох років натхненної праці величезні наклади її мальописів розійшлися світом.

- Спробуйте створити власний мальопис про пригоди Мумі-тролів з капелюхом Чарівника. Поміркуйте, скільки епізодів ви хочете створити. Які персонажі будуть у них діяти? Які «мовні хмарки» використаєте?

ЧИТАЙМО

- 11 **Перед читанням.** Читаючи розділ, зверніть увагу на те, що відчували друзі, слухаючи розповідь Нюхмумрика.

Розділ п'ятий,

у якому розповідається про Королівський Рубін, про те, як рибалив Хропусь, та про загибель Мамелюка, а також про те, як будиночок Мумі-тролів перетворився на джунглі

◆ Наприкінці липня в Долині Мумі-тролів було дуже спекотно. Мама Мумі-троля запропонувала дітям перебраться до печери, а сама разом з Татом залишилася вдома. У печері Нюхмумрик узявся розповідати «страшну історію», яку він почув від сороки.

– Слухайте! (...) На краю світу стоїть височенна гора. Така височенна, що аж паморочиться в голові, чорна як сажа й гладенька мов шовк. Вона стрімко уривається в бездонне провалля, а хмари стеляться біля її підніжжя. На самому вершечку гори височить дім Чарівника. Ось такий, – і Нюхмумрик намалював на піску палац Чарівника.

– А чому без вікон? – запитав Чмих.

– Немає там ні вікон, ні дверей, бо Чарівник завжди прилітає додому по повітряю верхи на чорній пантері. Ночами він літає світом і збирає рубіни.

– Що ти кажеш?! – нашорошив вуха Чмих. – Рубіни! А звідки він їх бере?
– Чарівник може обернутися на будь-кого. Йому завиграшки просотатися під землю чи опуститися на морське дно, де лежать приховані скарби.
– І що він робить з тою купою коштовного каміння? – заздрісно запитав Чмих.
– Нічого. Лише колекціонує. Як наш Гемуль рослини.
– Ти щось казав? – зірвався спросоння Гемуль.
– Я саме розповідав, що рубінів у Чарівника не злічити, – пояснив Нюхмумрик. – Одні лежать великими купами, інші – вправлені в стіни й світяться, наче очі диких звірів. Дім Чарівника не має даху, тож хмари, котрі пропливають над ним, забарвлюються в криваво-червоний колір. Очі Чарівника теж червоно виблискують у темряві.

– Я починаю боятися, – озвався Гемуль. – Не квапся, розповідай поволі, будь ласка!

– Напевно, щасливий отой Чарівник! – зітхнув Чмих.

– Зовсім ні! – заперечив Нюхмумрик. – І не буде щасливим, доки не знайде Королівський Рубін, майже такий завбільшки, як голова чорної пантери. Він паляхкотить, немов живе полум'я. Чарівник розшукував його по всіх планетах, навіть на Нептуна залітав, але так ніде й не знайшов. Зараз подався на Місяць, має намір обнищпорити кратери, тільки надії мало... У глибині душі Чарівник здогадується, що Королівський Рубін на Сонці, та як туди дістатися? Він робив спроби вже не раз, однак там надто гаряче. Оце й розповіла мені якась сорока.

– Гарна байка, – похвалив Хропусь. – Дай мені, будь ласка, ще одне марципанове порося.

– Це не байка. Усе розказане – правда, – сказав, помовчавши якусь хвилю, Нюхмумрик.

– Я ні на мить не засумнівався! – випалив Чмих. – Надто коли йшлося про коштовне каміння!

– Як можна пересвідчитися, чи Чарівник існує насправді? – недовірливо зронив Хропусь.

– Я його бачив на власні очі, – мовив Нюхмумрик, припалюючи люльку. – Його самого й пантеру на самотньому острові гатіфнатів. Вони летіли серед хмар у самий розпал грози.

– А ти нічого про це не сказав! – мало не образився Мумі-троль.

Нюхмумрик лише здвигнув плечима.

– Люблю таємниці. До речі, сорока ще казала, що Чарівник мав високого чорного капелюха!

– Неймовірно! – скрикнув Мумі-троль.

– То, напевно, він! – похолола Хропся. (...)

– А якщо він повернеться за ним? – не на жарт занепокоївся Хропусь. – Я нізащо не відважуся глянути в його червоні очі.

– Чарівник ще на Місяці, – спробував заспокоїти його Мумі-троль. – Туди далека дорога.

– Неблизька, – potwierдив Нюхмумрик. – А ще чимало часу заберуть пошуки Рубіна в кратерах.

На довгий час запала тривожна мовчанка. Кожному з голови не йшов чорний капелюх, що стояв удома на комоді перед дзеркалом.

– Додайте трохи світла, – попрохав Чмих.

Ілюстрація Туве Янссон. 1948 р.

– Чули? – злякано прошепотіла Хропся. – Там, надворі.

Усі втупилися поглядами в чорний отвір входу до печери й прислухалися. Тихі-тихі, м'які кроки – може, крадеться пантера?

– Це дощ! – здогадався Мумі-троль. – Нарешті пішов дощ! Тепер можна трішки й поспати.

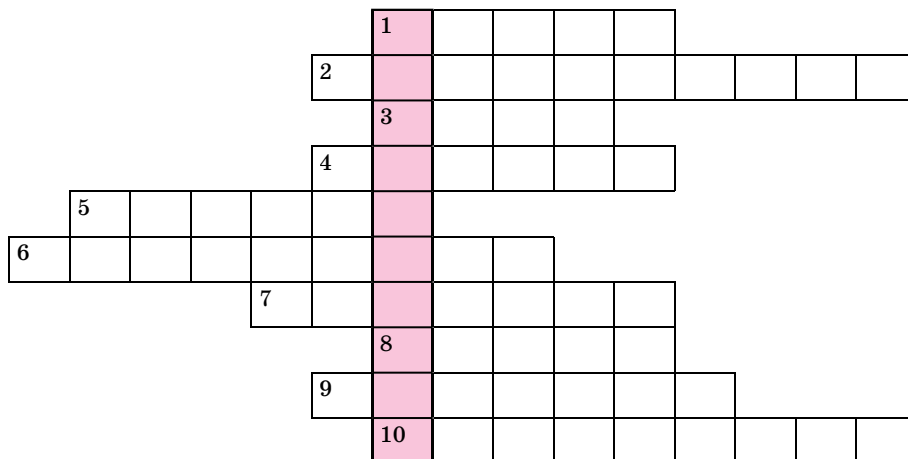
Усі повмощувалися у свої ямки, загорнувшись у ковдри. Мумі-троль загасив лампу й під тихе шемрання дощу поринув у сон. (...)

Переклад Наталі Іваничук

ПРАКТИКУМ

12 1. Розв'яжіть кросворд «Капельюх Чарівника».

1. Скандинавський міфологічний персонаж – прототип героїв Мумі-долу.
2. Ім'я головного героя казки «Капельюх Чарівника».
3. У що перетворився пісок в чарівному капелюсі?
4. Герой казки, який має величезний ніс, ходить у сукні, яка дісталася йому від тітки.
5. Сестричка Хропуся.
6. Що Мумі-мама готувала, коли з'явилися дивовижні хмарки?
7. Що колекціонував Гемуль?
8. У яку посудину Мумі-троль і Хропусь упіймали Мурашиного Лева?
9. У що Мумі-троль грався з друзями під час дощу?
10. Герой, який має у власності губну гармонію, яку він дуже цінує.

2. Переказ із творчим завданням. Перекажіть близько до тексту історію Нюхмумрика про Чарівника, доповнивши її описом капелюха.

1. Визначте найважливіші фрагменти переказу: гора, дім Чарівника, чарівник, пантера, скарби, Королівський Рубін.

2. На папірцях різного кольору випишіть ключові слова для опису обраних фрагментів переказу: гора – синій колір, дім Чарівника – жовтий, опис Чарівника – фіолетовий, пантера – чорний, скарби – червоний, Королівський Рубін – бордовий.

Гора

Дім
Чарівника

Чарівник

Пантера

Скарби

Королів-
ський Рубін

3. Прикріпіть кольорові замітки в зошиті. Користуючись записами, усно перекажіть історію чарівника.

3. Упізнайте героя за описом.

1. Любить готувати млинці, вранці варить каву, упізнала сина в образі потвори.
2. Любить читати газети, пише мемуари, часто повторює фразу «Клянуся своїм хвостом!».
3. Змінює колір залежно від настрою.
4. Лютий звір, який, обертаючись як пропелер, може увігнатися в пісок; перетворився на їжачка.
5. Загальний улюбленець, має маленький зграбний хвостик і гарні добрі очі.
6. Друг Мумі-троля, який запропонував гнати Короля Каліфорнії за те, що він ображав Мумі-троля.
7. Завжди прилітає додому повітрям верхи на чорній пантері, колекціонує рубіни, загубив чарівного капелюха.
8. Розповідає страшні історії, які почув від сороки.
9. Колекціонує рослини, як чарівник дорогоцінне каміння.

4. Пограйте в гру «Шість капелюхів». Приміряйте різнокольорові чарівні капелюхи, кожен з яких має свої особливості.

	Якщо ви надіваєте білий капелюх, то маєте відшукати інформацію. <i>Які родинні цінності панують у Долині Мумі-тролів?</i>
	Надівши жовтий капелюх, шукайте переваги й позитивні сторони. <i>Які сторони життя Мумі-тролів – приклад для інших сімей?</i>
	Чорний капелюх – це капелюх критика, але ним не варто зловживати. <i>Що у звичках Мумі-тролів незрозуміле й неприйнятне?</i>
	Червоний капелюх допоможе висловити почуття, емоції, до того ж їх не треба пояснювати. <i>Уявіть, що Мумі-тролі стали учнями вашого класу. Які почуття викликала б у вас така подія?</i>
	Якщо ви обираєте зелений капелюх, потрібно проявити фантазію і придумати нові сюжети. <i>Розкажіть, які пригоди очікували б на Хропсю, якщо б вона опинилася під капелюхом чарівника.</i>
	Синій капелюх спонукає до підведення підсумків та впорядкування думок. <i>Які факти доводять, що світ Мумі-тролів – світ щасливого безтурботного казкового дитинства?</i>

РОЗВИВАЙМО МОВЛЕННЯ

13 У фінському місті Наанталі є Парк Мумі-тролів, розташований на островах. Одна з найпопулярніших розваг у парку – відвідування блакитного будинку Мумі-тролів, у якому можна все: чіпати, сидіти, лежати й, звичайно, спілкуватися і гратися з мешканцями оселі. У кімнатах є все необхідне для життя казкових героїв, на столах – майже справжня їжа, а в підвалі зберігається варення Мумі-мами.

- Розгляньте карту Парку. Проведіть екскурсію по ньому та розкажіть про життя в Долині Мумі-тролів.

ПИШІМО

14 У сучасній літературі особливої популярності набули **фанфіки** – твори, які написали шанувальники книги за її мотивами та за участю головних або другорядних персонажів. Зазвичай фанфіки пишуть звичайні читачі для власної розваги. Цікаво, що Туве Янссон сама дозволила іншим авторам писати нові казки про своїх героїв. Нині у Фінляндії та Швеції понад десять письменників, які пишуть фанфіки про Мумі-тролів.

- Спробуйте створити власний фанфік за казкою «Капелюх Чарівника», придумавши пригоди інших мешканців Долини Мумі-тролів із чарівним предметом.

ЛІТЕРАТУРНИЙ КОМПАС

15 «Капелюх Чарівника» – лише одна з казок про Мумі-тролів та їхніх друзів. Інші, не менш захопливі пригоди цих чудернацьких істот Туве Янссон описала у творах «Маленькі тролі й велика повінь», «Комета прилітає», «Мемуари Тата Мумі-троля», «Небезпечне літо», «Зима-чарівниця», «Невидиме дитятко», «Тато й море», «Наприкінці листопада». Продовжте знайомство з веселим товариством, прочитавши, наприклад, казку «Зима-чарівниця».

Напередодні зими Мумі-тролі впадають у сплячку, яка триває аж до весни. Саме так зазвичай робив і маленький Мумі-троль. Проте одного разу посеред зими він несподівано прокинувся. Усі інші в будиночку спочивали. Мумі-троль почувався таким самотнім і невпевненим! Та невдовзі він помітив, що в помешканні господарюють таємничі істоти. До того ж скута морозом і заповнена снігом Долина видалася йому зовсім не схожою на ту, до якої він звик. Довкола відбувалися маленькі й великі дива, тож Мумі-троль хоробро вирушив назустріч пригодам...

1. Скориставшись QR-кодом, прочитайте про зимові пригоди Мумі-троля.

2. Чим зимове життя в Долині та будиночку Мумі-тролів відрізнялося від того, до якого звик Мумі-троль?

3. Складіть перелік «зимових» знайомих і друзів Мумі-троля. Навпроти кожного імені запишіть стислу характеристику персонажа. Оберіть трьох героїв зі складеного переліку й розкажіть, чого вони навчили Мумі-троля.

У СВІТІ МИСТЕЦТВА

16 Книжки Туве Янссон про Мумі-тролів часто ставали джерелом для мультиплікації. У 1990 році побачили світ «Пригоди Мумі-тролів» (режисери Хіросі Сайто, Масаюкі Кодзіма) – японсько-голландський серіал, створений в мультиплікаційній техніці аніме. Ця техніка вирізняється характерною манерою відтворення персонажів і фонів. Фільм викликав справжній бум Мумі-тролів у Японії і надзвичайний інтерес японців до Фінляндії.

1. Скориставшись QR-кодом, перегляньте серію 2 аніме «Пригоди Мумі-тролів» – «Капелюх Чарівника».

2. Чи відрізняється зовнішність Мумі-тролів у мультфільмі від того, що ми бачимо на ілюстраціях і в коміксах Туве Янссон?

3. Які відмінності від літературного варіанту казки ви помітили?

Обкладинка творів Туве Янссон.
Видавництво Старого Лева.
2005 р.

Постер серіалу «Пригоди Мумі-тролів»

ОЦІНЮЙМО

Розповідаю про відому фінську письменницю Туве Янссон.

Використовую поняття «оповідання», «оповідач».

Переказую прочитані розділи казки «Капелюх Чарівника».

Уявляю та розказую про казковий світ Долини Мумі-тролів.

Знахожу приклади цінностей дружби, доброти, щирих стосунків у книжці Туве Янссон.

Переказую близько до тексту історію Чарівника, виконуючи творче завдання.

Самостійно, упевнено,
легко

Самостійно, після
додаткового роз'яснення

З допомогою
інших

ЗМІСТ

У СВІТІ ПРИРОДИ	3
ЕРНЕСТ СЕТОН-ТОМПСОН «ЛОБО – ВОЛОДАР КУРУМПО»	9
КРАСА ПРИРОДИ В ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКІЙ ПОЕЗІЇ	24
РОЗМАЇТТЯ ПРИРОДНОГО ЖИТТЯ У ВІРШАХ ЄВРЕЙСЬКИХ ПОЕТІВ З УКРАЇНИ	35
МАРК ТВЕН «ПРИГОДИ ТОМА СОЄРА»	45
ТУВЕ ЯНССОН «КАПЕЛЮХ ЧАРІВНИКА»	75

Навчальне видання

ВОЛОЩУК Євгенія Валентинівна
СЛОБОДЯНЮК Олена Михайлівна

ЗАРУБІЖНА ЛІТЕРАТУРА

5 клас

Навчальний посібник для закладів загальної середньої освіти, які беруть участь в інноваційному освітньому проекті всеукраїнського рівня за темою «Розроблення і впровадження навчально-методичного забезпечення для закладів загальної середньої освіти в умовах реалізації Державного стандарту базової середньої освіти» у 2021/2022 навчальному році

Частини 3–4

Схвалено для використання в освітньому процесі

Відповідальна за випуск *Наталія Заблоцька*
Редактор *Марина Ковінько*
Макет, художнє оформлення
та комп'ютерна обробка ілюстрацій *Олени Мамаєвої*
Обкладинка *Олександра Павленка*
Комп'ютерна верстка *Клари Шалигіної*
Коректор *Олена Симонова*

У навчальному посібнику використано ілюстративний матеріал з відкритих джерел інтернету, зокрема сайтів vecteezy.com, depositphotos.com. Усі матеріали в навчальному посібнику використано з навчальною метою відповідно до законодавства України про авторське право і суміжні права.

Формат 84×108/16. Ум. друк. арк. 7,8. Обл.-вид. арк. 7,02.
Тираж 1 751 пр. Вид. № 2275. Зам. № 21-12-0103.

Видавництво «Гене́за», вул. Тимошенка, 2-л, м. Київ, 04212.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи серія ДК № 5088 від 27.04.2016.
Віддруковано у ТОВ «ПЕТ», вул. Максиміліанівська, 17, м. Харків, 61024.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи серія ДК № 6847 від 19.07.2019.